

kroniek van afrika

tunesië: student en staat

togo: het leger aan de macht

portugese forcering van
tshombe's terugkeer?

de oudste mens (vondst in kenya)

nyerere's ethische revolutie

zuid-afrika: de nieuwe president

een ander licht op nomaden

een code civil in ivoorkust

afrika—studiecentrum
leiden holland

1967 | 1

inhoud

kroniek van Afrika

**Afrika van 15 november 1966 tot
15 februari 1967**

wordt uitgegeven door het Afrika-Studiecentrum
bij de Universitaire Pers Leiden

- 2 algemeen**
organisatie van Afrikaanse eenheid 2
industriële en financiële conferentie 2,
Europese Economische Gemeenschap 2,
Afrikaans-Madagassische gemeenschap-
pelijke organisatie 3, Arabische Liga 3,
Franssprekend Afrika 4
- 4 noordelijk Afrika**
Maghreb 4, Algerije 5, Ifni en Spaanse
Sahara 6, Marokko 7, Mauretanië 7,
Soedan 8, Tunesië 9
- 9 Student en staat**
VAR 20
- 12 westelijk Afrika**
Entente 12, Boven-Volta 12, Dahomey 12,
Ghana 13, Guinee 14, Ivoorkust 14,
Liberië 15, Mali 31, Nigerië 32,
zal Aburi afscheiding voorkomen?
- 17 confederale tendenties**
Senegal 19, Sierra Leone 20
Samenzwering als politieke stunt?
- 20 Togo: het leger aan de macht**
- 23 midden-Afrika**
Centraalafrikaanse douane- en
economische unie (UDEAC) 23,
Congo-Kinshasa 23,
25 congolisatie van Belgische mijnbelangen
- 26 Portugese forcering van Tshombe's
terugkeer?**
Gaboen 27, Kameroen 27, Spaans-
Guinee 28, Tsjaad 28.
- 29 oostelijk Afrika**
Boeroendi 28,
- 31 twee koningen en een kapitein**
Kenia 31,
- 32 de oudste mens**
Oeganda 32, Rwanda 33, Somalië 33,
Somaliland 34, Tanzania 35
- 36 ethische revolutie in Tanzania: uitspraken
van Nyerere**
- 42 zuidelijk Afrika**
Unesco 42, Angola 42, Lesotho 43,
de tragiek van de derde koning
Malawi 45, Rhodesië 45, Zambia 47,
Zuid-Afrika 48,
- 50 de nieuwe president**
Zuidwest-Afrika 51.
- 52 een ander licht op nomaden**
door D. G. Jongmans
- 62 een 'code civil' in Ivoorkust en zijn
ontvangst door de bevolking door**
A. J. F. Köbben
- 67 Le Harem et les Cousins** Boekbespreking

redactie

drs. A. E. Bayer, hoofdredacteur
zuidelijk en oostelijk Afrika

drs. A. Kater
*franssprekend westelijk en Midden-Afrika,
Madagascar, Portugese gebieden, OCAM, EEG*

drs. J. van der Meulen
*noordelijk Afrika, Spaanse gebieden,
Arabische Liga, OAU*

dr. K. L. Roskam
*engelsprekend westelijk Afrika en
Congo-Kinshasa*

ontwerp omslag en basislayout: Han de Vries Gkf

administratie

Stationsplein 10, Leiden
telefoon (01710) 48333
postgiro 53 1031
bank: Amsterdam-Rotterdam Bank nv, Leiden
Jaarabonnement f 12.-
Studentenabonnement f 6.-
Losse nummers f 3.50

verschijnt viermaal per jaar

bij de foto

In een grote keuken in de openlucht staan groepen Afrikaanse vrouwen gebogen over enorme ketels stomende mealie. Meer dan 5000 monden moesten worden gevoed van allen die bijeen waren gekomen op een betoging ter ondersteuning van Joshua Nkomo, hoofd van de door de illegale regering-Smith verboden Zimbabwe African Peoples Union. De menigte verklaarde zich solidair met Nkomo nadat deze het besluit had genomen geen nieuwe partij te vormen die meer aan de wensen van de blanke minderheid zou zijn aangepast.

foto's Associated Press z.o.z.

ten geleide

Het Afrika-Studiecentrum heeft het genoegen, de *Kroniek van Afrika* aan haar lezerskring voor te stellen in een nieuw gewaad. Het is niet louter uit overwegingen van typografische elegance dat tot deze verandering is overgegaan. Op de voorgrond heeft gestaan het verlangen, het materiaal dat de *Kroniek* in ieder nummer biedt, zo overzichtelijk en logisch in te delen dat de lezer zonder veel moeite zijn weg daarin vindt. Daartoe is uitgegaan van de ook voordien gebruikte indeling van Afrika in Noord, West, Midden, Oost en Zuid. Om verwarring te voorkomen, zoals bijvoorbeeld tussen de Republiek Zuid-Afrika en het continentsdeel spreken wij nu van Noordelijk, Westelijk, Midden-, Oostelijk en Zuidelijk Afrika.

De commentaren en korte notities die ten doel hebben de achtergrond van gebeurtenissen te verhelderen, zijn van nu af onmiddellijk achter het land in kwestie geplaatst, zodat de voorheen gebruikte verwijzingen overbodig zijn geworden. De lezer kan nu in een oogopslag onderscheiden tussen feiten (het chronologisch overzicht is in twee kolommen gedrukt) en de commentaren en verduidelijkingen van achtergronden, die, zoals de artikelen, over de volle breedte van de pagina zijn gezet. De kaart van Afrika is uitvouwbaar geworden, zodat de lezer haar bij de lectuur van de *Kroniek* kan raadplegen. Tenslotte is een lijst opgenomen van landen met enkele gegevens daarover: oppervlakte, inwonertal, staatshoofd en bij de onafhankelijke landen, datum van onafhankelijkheid. Deze lijst wordt regelmatig bijgewerkt. De cijfers erin zijn echter grotendeels benaderingen. De redactie hoopt met dit alles een stap te hebben gedaan in de richting van betere leesbaarheid en overzichtelijkheid van de *Kroniek*.

afrika: 15 november '66—15 februari '67

algemeen

Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAU/OUA) Van 30 januari tot 4 februari hield het Bevrijdingscomité van de OAU in Kinshasa zijn 10de zitting. De Congolese minister van buitenlandse zaken, Bomboko, leidde de vergaderingen, die achter gesloten deuren plaats hadden. Het comité hield zich bezig met de activiteiten van de bevrijdingsbewegingen in de nog niet zelfstandige Afrikaanse landen en in Rhodesië en Zuid-Afrika. Vertegenwoordigers van deze bewegingen werden wel gehoord, maar zij mochten niet aan de debatten deelnemen. In het slotcommuniqué werd onder meer bij de bevrijdingsbewegingen van Frans-Somaliland er op aangedrongen een krachtige actie te voeren om de zelfstandigwording van dit gebied te verzekeren. De binnenkort te houden verkiezingen op de Komoren en in Swaziland waren voor het Comité aanleiding om de financiële steun aan de aldaar aanwezige bevrijdingsbewegingen te vergroten.

In januari maakte Bomboko bekend dat 33 van de 38 lidstaten van OAU akkoord gaan met Kinshasa als plaats van bijeenkomst van de OAU-staatshoofden, die in september van dit jaar zal worden gehouden.

industriële en financiële conferentie Op initiatief van de Economische Commissie voor Afrika van de Verenigde Naties (CEA/ECA), kwam van 16 tot 20 januari in Addis Abeba een zestigtal delegaties bijeen, bestaande uit ondernemers uit geïndustrialiseerde landen, vertegenwoordigers van grote internationale lichamen en Afrikaanse deskundigen. De OAU liet verstek gaan omdat de Afrikaanse landen niet zouden zijn uitgenodigd. Het doel van de conferentie was om problemen, samenhangend met de industrialisatie in Afrika en met de daarvoor benodigde buitenlandse investeringen, te bespreken. Eén van de belangrijkste punten van discussie vormden de moeilijkheden, die vele Afrikaanse staten particuliere

buitenlandse investeringen in de weg leggen (o.a. onvoldoende garanties tegen nationalisatie).

De uitvoerend secretaris van de CEA, Robert Gardiner, verkondigde de ter conferentie aangevochte stelling, dat in het Afrikaanse socialisme een soort symbiose bestond tussen de wijze van industrie-financiering van zowel het collectivistische als het vrije economische stelsel.

Gardiner stelde voor om de volgende instellingen op te richten: vier regionale centra ter bevordering van de industrialisatie (in Noord-, West-, Oost- en Midden-Afrika) en een permanente adviserende raad voor Afrikaanse industrialisatie. Dit voorstel ontmoette nogal wat bezwaren, vooral omdat het werk van een aantal reeds bestaande instellingen erdoor wordt gedupliceerd. Op de 8ste zitting van de CEA, die van 13 tot 25 februari in Lagos wordt gehouden, zal men er zich nader over beraden.

Europese Economische Gemeenschap Van 10 tot 14 december is te Abidjan de derde parlementaire conferentie van de Associatie van de EEG gehouden. Aan het slot van de conferentie namen de afgevaardigden een resolutie aan waarin tevredenheid werd betuigd over de vorderingen die op het terrein van de coördinatie van de politiek van de geassocieerde staten was gemaakt. Wat betreft de situatie van handel en prijzen spreekt de resolutie van ongerustheid over de daling van de export van de Afrikaanse landen naar de EEG in 1965, maar spreekt de hoop uit dat de verbetering die in 1966 kon worden geconstateerd zich zal voortzetten. De resolutie legt de nadruk op de noodzaak om gezamenlijk naar maatregelen te zoeken die kunnen leiden tot vermeerdering van de handel binnen de associatie en tot de verwijdering van de obstakels die de afzet van Afrikaanse producten op de markten van de EEG in de weg staan. Aan de Europese Zes van

de EEG vraagt de resolutie maatregelen die er toe kunnen leiden dat bepaalde binnenlandse belastingen worden verlaagd om de afzet van Afrikaanse producten te bevorderen. Ook vraagt de resolutie om maatregelen, zowel binnen de Associatie als op mondiaal niveau, om het probleem van de stabilisatie van de grondstoffenprijzen op te lossen. De resolutie verzoekt de 24 leden van de Associatie een gecoördineerd standpunt in te nemen op de wereldconferentie over handel en ontwikkeling. Alleen over het laatste punt van de resolutie, dat betrekking had op het Europese ontwikkelingsfonds, bestond aanvankelijk geen eenstemmigheid. Na een bespreking achter gesloten deuren werd een formulering gevonden waarmee allen konden instemmen. Deze stelt voor dat maatregelen zullen worden genomen die 'een rechtvaardige verdeling van de credieten van het fonds verzekeren om de harmonische en evenwichtige ontwikkeling van het geheel van de geassocieerde staten te bevorderen'.

De onderhandelingen tussen de EEG enerzijds en Oeganda, Tanzania en Kenia anderzijds, die op 15 november in Brussel begonnen zijn voor onbepaalde tijd uitgesteld. De Oostafrikaanse landen waren niet bereid de EEG landen voorkeurstarieven te geven in ruil voor een dergelijke voorkeur van hun uitvoerproducten op de Europese markt.

Afrikaans- Madagassische Gemeenschappelijke Organisatie (OCAM) Te Niamey is op 4 januari de MEOCAM (Mouvement des Etudiants de l'OCAM) opgericht. In een communiqué, dat ter gelegenheid van de oprichting door de MEOCAM werd uitgegeven, verklaarde deze beweging gereed te zijn iedere andere organisatie te bestrijden die systematisch de landen van de OCAM en hun staatshoofden belastert. De MEOCAM richt zich vooral tegen de in Parijs zetelende Fédération des Etudiants d'Afrique

Noire en France die volgens de MEOCAM slechts één ideologie zou kennen: het marxisme-leninisme.

Arabische Liga Naar aanleiding van de Israëliische militaire aanval van 13 november op Jordaan grondgebied kwam van 7 tot 10 december de Arabische defensieraad te Kairo in buitengewone zitting bijeen. De raad wordt gevormd door de ministers van defensie, van buitenlandse zaken en de stafchefs van de Liga-staten. Uitgezonderd Tunesië waren alle Arabische staten vertegenwoordigd. Naast andere zaken hield de raad zich vooral bezig met de kwestie van het zenden van Arabische troepen naar Jordanië. Volgens Egyptische bron zou de Jordaanse regering alleen bereid zijn, en dan nog pas over twee maanden, om Saoediarabische en Irakse troepen te ontvangen, mits de kosten van de legering niet ten haren laste komen. Van de zijde van de Jordaanse regering werd echter beweerd, dat zij wel degelijk bereid is militairen van andere Arabische staten toe te laten, maar dan op voorwaarde dat aan alle grenzen met Israël troepen worden geconcentreerd. Dus ook in de Sinaï, en dit zou betekenen dat de militairen van de Verenigde Naties, die met goedvinden van Egypte en Israël de grens tussen de twee landen bewaken, zich zouden moeten terugtrekken. De defensieraad besloot 14 februari opnieuw bijeen te komen. Op verzoek van Marokko en na goedkeuring door de meerderheid der Liga-staten werd deze vergadering later verschoven naar 11 maart. Enige dagen na afloop van de vergadering van 7 tot 10 december deelde Choukeiry, de voorzitter van de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie, mee dat troepen van zijn organisatie Jordanië zullen binnentrekken, al of niet met toestemming van de Jordaanse regering. Tot nog toe is dit niet gebeurd. De Jordaanse regering maakte begin februari bekend dat zij de Palestijnse Bevrij-

dingsorganisatie niet langer als de vertegenwoordiger van het Palestijnse volk erkende. Eind januari stelde de bevelhebber van het verenigde Arabische commando, de Egyptische generaal Ali Ali Amer, voor om dit commando te ontbinden of te bevriezen. Tijdens de zitting van de defensieraad had hij al gezegd dat de actie van het commando volledig verlamd werd door de weigering van Jordanië buitenlandse Arabische troepen op haar grondgebied toe te laten. Het verenigde Arabische commando werd ingesteld op de eerste Arabische topconferentie van januari 1964.

frans-sprekend Afrika Onder auspiciën van de Internationale Commissie van Juristen is te Dakar van 5 tot 9 januari het congres van franstalige Afrikaanse juristen gehouden. Het

noordelijk Afrika

Maghreb De afgelopen maanden heerste er tussen Algerije en Tunesië een zekere spanning als gevolg van geschillen over de loop van het zuidelijk deel van de grens tussen beide landen. Zowel Algerije als Tunesië hadden militaire versterkingen naar deze grens gestuurd. Dit grensgebied is van belang door de aanwezigheid of vermoedelijke aanwezigheid van olie. Tunesië is er al begonnen olie te winnen en Algerije is bezig met er naar te speuren. Op 20 januari bereikten te Nef Zaoua een Algerijnse en een Tunesische militaire missie een beginselakkoord over een voorlopige vastlegging van de grens. Hoewel tot nog toe geen exacte gegevens hierover zijn bekend geworden, neemt men aan dat het akkoord betrekking heeft op de grens tussen Bir Romane en Fort Saint over een lengte van 200 tot 250 km. Het akkoord zou geen regeling bevatten voor het gebied tussen grenspaal 223, de huidige uiterste zuidgrens, en grenspaal 233, de door

congres had tot onderwerp de functie van het recht in de evolutie van de menselijke gemeenschappen. Het werd geopend door de minister van justitie van Senegal, Alioune Badara M'Bengue. Tachtig juristen uit vijftien Afrikaanse landen namen er aan deel. Twee werkgroepen discussieerden over 'de bescherming van de rechten van de mens tegen willekeur' en 'de publieke opinie en het primaat van het recht'.

Van 26 tot 31 januari is te Abidjan een conferentie van ministers van onderwijs van frans-talige Afrikaanse landen en Madagaskar gehouden. Onderwerp van deze conferentie was de aanpassing van het Franse hoger onderwijs aan de Afrikaanse context en de aanpassing van de leerlingen aan het schoolleven.

Tunesië gewenste grens. Het probleem van de grenzen blijft vooralsnog onderwerp van overleg tussen militaire autoriteiten. Mogelijk zullen later hierover diplomatieke besprekingen plaats vinden.

Op 22 januari maakte het Marokkaanse persbureau, MAP, melding van een Algerijnse militaire penetratie in het gebied tussen Colom-Béchar en Bou-Arfa. Algiers sprak daarentegen over een onbeduidend incident, dat in genoemd gebied zou zijn voorgevallen.

Van 25 januari tot 2 februari vergaderde op verzoek van Marokko te Tanger de commissie ad hoc van de OAU, ingesteld in november 1963 en belast met de regeling van het Algerijns-Marokkaanse grensgeschil. Volgens het slotcommuniqué werd een resolutie aanvaard die onmiddellijk aan de twee partijen is meegedeeld, maar die niet wereldkundig is gemaakt. De commissie heeft met genoeg geconsta-

teerd dat de twee landen voortgaan met het onderhouden van broederlijke betrekkingen met elkaar, en dat beide verknocht blijven aan de beginselen van het handvest der OAU.

Algerije Op 5 februari werden voor het eerst sinds de onafhankelijkheid gemeenteraadsverkiezingen gehouden. Het waren ook de eerste verkiezingen onder het bewind-Boumedienne. Voor de 10 158 beschikbare zetels wees het Algerijnse Bevrijdingsfront (FLN) tweemaal 10 158 kandidaten aan. Tweederde van de kandidaten waren boeren of arbeiders. Stemgerechtigd waren alle Algerijnen van 19 jaar en ouder; voor de eerste maal mochten vrouwen stemmen. De illegale oppositiepartijen, Front des Forces Socialistes (FFS), Comité de Défense de la Révolution (CNDR) en Organisation Clandestine de la Révolution Algérienne (OCRA), raadden de kiezers aan zich van stemming te onthouden. De Organisation de la Résistance Populaire (ORP) adviseerde het stemmen afhankelijk te stellen van de persoon van de kandidaat. 73 % van de stemgerechtigden nam aan de verkiezing deel, een opkomst, die voor gemeenteraadsverkiezingen als vrij hoog mag worden beschouwd.

De voormalige penningmeester en algemeen secretaris van het politieke bureau van het FLN, Khider, werd 3 januari in Madrid doodgeschoten. Mohamed Khider behoorde met o.a. Ben Bella, Boudiaf en Ait Ahmed tot hen die in 1954 de stoot gaven tot de Algerijnse opstand tegen Frankrijk. In juni 1964 brak hij met Ben Bella, sindsdien leefde hij in ballingschap. In april 1965 werd hij in Algiers bij verstek ter dood veroordeeld. Khider had de beschikking over f 45 mln, een deel van de oorlogskas van het FLN, dat bij Zwitserse banken was ondergebracht. Hij beweerde dat hij deze gelden alleen zou overdragen aan een Algerijnse regering, die voortgekomen was uit een 'authentiek' congres van het FLN. De

regering-Ben Bella heeft tevergeefs gepoogd door middel van een gerechtelijke procedure in Zwitserland beslag op de f 45 mln te leggen. Hoewel Khider zich niet had aangesloten bij één van de oppositiepartijen, had hij er wel contact mee, uitgezonderd met de ORP, die hij te links vond. De ORP zou dan ook de enige oppositiepartij zijn die geen financiële steun van Khider kreeg. Van de oorspronkelijke f 45 mln zou nu nog maar f 27 mln over zijn. De begrafenis van Khider, die op verzoek van zijn familie in Casablanca plaatsvond op 6 januari, werd bijgewoond door de leiders van FFS, OCRA en CNDR, alsook door een vertegenwoordiger van koning Hassan II, een minister en de leiders van MP, Istiqlal en UNFP. De Algerijnse oppositieleiders hebben in Casablanca gepoogd hun krachten te bundelen in de strijd tegen het bewind-Boumedienne, dat zij van de moord op Khider beschuldigden. De Algerijnse regering ontkende dit; zij verzocht Spanje in een nota de zaak grondig te onderzoeken. Nadat de Spaanse autoriteiten eerst een lid van de Algerijnse ambassade hadden aangehouden en verhoord, waarvoor na veel diplomatiek geharrewar, excuses werden aangeboden aan Algerije, maakte de Spaanse politie 22 januari bekend, dat een Algerijn, Youcef Darkmouche, de vermoedelijke dader was. Deze Darkmouche zou zich in Madrid verborgen houden.

Midden december werden een zestigtal vakbondsleiders, die in de loop van 1966 waren gearresteerd, vrijgelaten. Ter gelegenheid van het Aid el Seghir (einde van de vastenmaand) werden op 9 januari 92 gedetineerden, waaronder 30 ORP-leden, in voorlopige vrijheid gesteld.

Te Algiers begonnen op 18 november besprekingen met Frankrijk over de Algerijnse staatschulden aan Frankrijk. Het verdrag van Evian (maart 1962) bepaalde dat Algerije de schulden van het Franse gouvernement-

generaal zou overnemen. De Algerijnse regering maakte hier al spoedig bezwaar tegen, en wel op grond van het feit dat een deel van de schuld was ontstaan als gevolg van de oorlogvoering tegen het FLN, terwijl een ander deel niet het Algerijnse volk, maar Franse belangen ten goede was gekomen. Op 22 december werd in Algiers een akkoord getekend, waarbij de Algerijnse staatsschuld aan Frankrijk van f 1215 mln wordt teruggebracht tot f 300 mln, een bedrag dat Algerije in 10 jaar zal aflossen. Besprekingen met Frankrijk over het toelatingsbeleid van Algerijnse arbeiders tot dat land, hebben tot nog toe geen resultaat opgeleverd. Frankrijk wenst het aantal Algerijnse arbeiders aan te passen aan de economische bedrijvigheid. Algerije beroept zich op het in het verdrag van Evian vastgelegde beginsel van het vrije verkeer van personen tussen de twee landen. Begin januari beantwoordde de Algerijnse regering de Franse maatregelen ter beperking van de emigranten-stroom uit Algerije, met de eis dat iedere Fransman die Algerije verlaat een bewijs van de belastingdienst moet kunnen tonen, dat hij geen belastingschuld heeft.

Van 28 november tot 5 december bracht kolonel Boumedienne zijn in augustus uitgestelde bezoek aan Egypte. In het communiqué dat president Nasser en Boumedienne uitgaven, wordt meegedeeld dat de beide staatslieden een identieke visie hebben op de wereldproblemen. Zij beschouwen de buitenlandse agressie in Vietnam als een gevaar voor de wereldvrede en eisen onmiddellijke stopzetting van de Amerikaanse bombardementen op Noord-Vietnam en terugtrekking van alle buitenlandse troepen. Zij wensen een veelvuldiger contact tussen de twee partijen uit beide landen. Op 7 december werd bij een bezoek van Ali Sabri, de leider van de Egyptische partij, de Arabisch-Socialistische Unie (ASU), aan Algerije overeengekomen, dat een paritaire

commissie van ASU en FLN elke maand bijeen zal komen. (Het FLN heeft met de Syrische Baäthpartij een dergelijke afspraak gemaakt.) In een brief van 19 januari protesteerde de ambassadeur van de Verenigde Staten van Amerika bij de Algerijnse minister van buitenlandse zaken over de voortdurende aanvallen van de door de regering beheerste pers en radio op de vs. De Algerijnse regering legde het protest naast zich neer.

Van 7 tot 14 februari bezocht de Oostduitse vice-premier, Gerhard Weiss, Algerije. In december waren tussen de twee landen akkoorden gesloten op de gebieden van handel, cultuur en luchtvaart. Oost-Duitsland zal Algerije een lening van \$ 100 mln verstrekken.

Ifni en de Spaanse Sahara De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties nam op 20 december een eerder door de commissie voor niet-autonome gebieden goedgekeurde resolutie aan over Ifni en de Spaanse Sahara. De resolutie spoorde de Spaanse regering aan met de Marokkaanse regering te overleggen op welke wijze zij haar gezag over Ifni diende over te dragen, rekening houdend met de verlangens van de bevolking. Met betrekking tot de Spaanse Sahara werd de beherende mogendheid uitgenodigd zo spoedig mogelijk, overeenkomstig de verlangens van de bevolking, en in overleg met de Marokkaanse regering en met ieder andere belanghebbende partij, te bepalen op welke wijze met hulp van de Verenigde Naties, een referendum kan worden georganiseerd, teneinde de bevolking het recht op zelfbeschikking te laten uitoefenen. De secretaris-generaal van de VN werd verzocht een commissie te benoemen, die naar dit gebied zal worden gezonden. De secretaris-generaal zal hierover besprekingen voeren met de Spaanse autoriteiten. De debatten over de Spaanse Sahara werden bijgewoond door drie delegaties, die allen pretendeerden dit gebied

te vertegenwoordigen. De één was samengesteld door Spanje, de ander door Marokko en de derde door Mauretanië.

Ifni is een gebied van 1 920 km², met 50 000 inwoners. Het wordt behalve aan de westzijde, waar het aan zee grenst, geheel door Marokko omsloten.

De Spaanse Sahara heeft een oppervlakte van 263 000 km² en telt 30 000 inwoners. Zowel Marokko als Mauretanië doen aanspraken gelden op dit gebied, dat door de ontdekking van rijke fosfaatlagen nu ook economische betekenis heeft gekregen.

Marokko De laatste tijd zijn in Rabat de problemen van de grens met Algerije en de aanspraken van Marokko op de Spaanse Sahara, een steeds grotere plaats in de politiek gaan innemen. De Spaanse Sahara wordt zowel door Marokko als door Mauretanië opgeëist. De zaak krijgt nu een urgent karakter, omdat Spanje blijk geeft een dekolonisatiepolitiek te willen voeren, en omdat waarschijnlijk een aantal maatschappijen uit de Verenigde Staten de fosfaatlagen in de Spaanse Sahara – mogelijk de rijkste ter wereld – gaan ontginnen. Mede met het oog hierop heeft de koning de uit 1956 daterende en reeds lang ingeslapen commissie voor de grenzen weer nieuw leven ingeblazen. Hij benoemde een van de kopstukken van de nationale veiligheidsdienst tot gouverneur van de aan de Spaanse Sahara grenzende provincie, met de opdracht het verloren gegane gebied weer bij het moederland in te lijven.

Dr Abdelkrim Khatib de tegenspeler binnen de Mouvement Populaire (MP) van de minister van defensie en algemeen secretaris van de MP, Ahardane, riep op 29 januari een congres van zijn aanhangers bijeen. Het congres besloot tot oprichting van een nieuwe partij, de Mouvement Populaire Démocratique. De splitsing in de MP zou eerder een gevolg zijn van persoon-

lijke tegenstellingen dan van verschil in politieke inzichten.

Eind december werden 75 personen berecht, die in 1960 deel hadden genomen aan een separatistische beweging in Tadla. De twee leiders, ex-kaïd Ben Hamou en ex-super-kaïd Ben Thami hoorden respectievelijk de doodstraf en levenslange gevangenisstraf tegen zich uitspreken. Drie en twintig verdachten werden vrijgesproken, de overigen kregen gevangenisstraffen variërend van een tot 20 jaar.

Duits-Marokkaanse economische en financiële besprekingen te Rabat eindigden 25 november met het sluiten van een akkoord, dat Marokko onder meer de mogelijkheid biedt 139,5 mln Mark te lenen boven de reeds toegestane 50 mln.

Van 9 tot 17 februari bezocht koning Hassan II de Verenigde Staten van Amerika. Alleen de eerste twee dagen golden als officieel bezoek. Hij reisde in gezelschap van ongeveer 120 personen, waaronder negen ministers en de leider van de oppositionele Istiqlalpartij, Allal el Fassi, de ontwerper van de idee van Groot-Marokko (het huidige Marokko aangevuld met de Spaanse Sahara, Mauretanië en grote delen van de Algerijnse Sahara). Op 9 februari werd de koning door president Johnson ontvangen. De belangrijkste resultaten van het bezoek waren: \$ 15 mln aan militaire hulp, (waarschijnlijk als tegenwicht tegen de Russische militaire hulp aan Algerije); een gift van 170 000 ton graan en een cultureel akkoord.

Mauretanië In februari gaf het kabinet zijn goedkeuring aan het sluiten van een akkoord tussen de staat en de Société Minière de Mauritanie. Deze maatschappij, met een kapitaal van 30 mln, dat voor 25 % door Mauretanië en voor 51 % door de Britse maatschappij, Charter Consolidated, zal worden verstrekt, is opgericht om het kopererts in de omgeving van Akjoujt te delven. De exploitatie begint

in 1970 en zal 18 jaar in beslag nemen. De verwachting is dat Mauretanië in deze 18 jaar f 300 mln inkomsten zal trekken uit de koperwinning.

Na terugkeer op 21 december van een bezoek aan zijn Spaanse ambtgenoot, Castiella, verklaarde de minister van buitenlandse zaken en het plan, Wane Birane, dat de Spaanse Sahara een integrerend deel van Mauretanië is. De Spaanse minister had hem de toezegging gegeven Mauretanië een bezoek te zullen brengen.

Op 8 februari vertrok minister Wane Birane aan het hoofd van een delegatie naar Peking. Van 7 tot 10 februari bezocht de president van Kameroen, Ahidjo, Mauretanië. Uit een communiqué bleek dat het staatshoofd van Kameroen met zijn Mauretaanse ambtgenoot gesproken heeft over de bevrijding van Afrika en over de situatie binnen de Organisatie van Afrikaanse Eenheid.

Soedan In december 1965 keurde het parlement een amendement op de voorlopige grondwet goed, op grond waarvan de regering de Communistische Partij Soedan (CPS), kon verbieden en de elf communistische parlementsleden hun zetels kon ontnemen. Leden van de CPS maakten de zaak aanhangig bij het Hooggerechtshof, dat in zijn uitspraak van 22 december het amendement ongeldig verklaarde. Het parlement, de volgende dag in buitengewone zitting bijeen, weigerde in een resolutie de communisten in hun rechten te herstellen. Ook de regering legde het arrest van het hof naast zich neer. Dit vormde de aanleiding tot botsingen tussen communistische en anti-communistische betogers op 26 december in Chartoem. De leden van de bali protesteerden heftig tegen de beslissing van de regering.

Op 27 december werd een poging tot een staatsgreep, uitgevoerd door de luitenant,

Khaled Hussein, met hulp van ongeveer 300 recruten van een militaire school, vrijdeld. Een groot aantal communistische leiders werd gearresteerd op verdenking van medeplichtigheid aan de staatsgreep. Hiervoor bestond echter geen enkele aanwijzing en zij werden dan ook na een paar dagen weer vrij gelaten. De algemeen secretaris van de CPS, Mahjoub, beschuldigde de regering ervan, de staatsgreep zelf op touw gezet te hebben, om zich te kunnen ontdoen van haar politieke tegenstanders.

Op 22 januari werd een nieuwe partij opgericht (waarvan de naam ons nog niet bekend is). Het secretariaat van de partij wordt gevormd door de president van de bali van Soedan, een oud-minister, enige vooraanstaande artsen, juristen en journalisten. De premier, Sadik El Mahdi, zou geen bezwaren hebben tegen de oprichting van de partij zolang deze maar niet dient als camouflage voor de communistische beweging.

Ondanks de oppositie van de zuidelijke partij, het Southern Front, van de pro-Egyptische partij, de People's Democratic Party, en enige tegenkanting van een der regeringspartijen, de National Unionist Party, gaat de premier voort met het voorbereiden van verkiezingen in het Zuiden voor zestig parlementszetels, die in maart moeten worden gehouden. Alle partijen, behalve de Umma Party van de premier, achten verkiezingen, gezien de toestand in het Zuiden niet mogelijk. Het Southern Front heeft al aangekondigd de verkiezingen, die zij als een farce beschouwt, te zullen boycotten. Nog steeds worden meldingen gemaakt van ernstige botsingen tussen het leger en de Zuidsoedanese rebellenorganisatie, de Anya-Nya. In de eerste week van januari zou volgens Zuidsoedanese bron het leger uit wraak voor verliezen in Torit, een plaats bij de grens met Oeganda, 400 weerloze dorpelingen hebben gedood.

De regering sloot in december met Iran een akkoord voor de bouw van een olieraffinaderij in Port-Sudan. In dezelfde maand werd met de Chinese Volksrepubliek een overeenkomst getekend over de installatie van een textiel-fabriek.

Ismail El Azhari, de permanente voorzitter van de Opperste Raad, het college dat de functie van staatshoofd vervult, bracht begin december een bezoek aan koning Feisal van Saoedi-Arabië. Onderwerp van bespreking waren culturele, landbouwkundige en opvoedkundige vraagstukken. Volgens een verklaring van El Azhari zou niet gesproken zijn over het Islamitische Pact.

El Azhari nam deel aan de Oost- en Centraal-afrikaanse topconferentie, die 12 februari te Kinshasa werd geopend.

Tunesië De politie arresteerde op 13 december in Tunis twee studenten, die een onenigheid hadden met een busconductor. Dit vormde de aanleiding tot omvangrijke demonstraties van studenten, die door de politie met geweld uiteen werden gejaagd. Er werden negen studenten gearresteerd. Uit protest hier-tegen gingen van 15 tot 19 december de studenten in staking. De negen gearresteerden stonden 24 december terecht op beschuldiging van het verstoren van de openbare orde. Drie ervan werden vrijgesproken, de anderen

student en staat

Dat het volkomen onbeduidende voorval, de arrestatie van twee studenten na een ruzie met een busconductor, omvangrijke demonstraties tot gevolg heeft gehad, duidt er wel op dat er iets mis is in de verhouding van studenten tot overheid. Tunesië staat hierin niet alleen, bijna alle Afrikaanse landen kennen dit probleem, en dat ongeacht of de studenten te maken hebben met een progressieve, dan wel met een gematigde regering. Dat wil zeggen dat de oorzaken van de spanning tussen studenten en overheid niet in de eerste plaats gezocht moeten worden in het verschil in politieke opvattingen, al speelt dit natuurlijk een rol en al zijn studenten nogal eens geneigd tot het innemen van radicale standpunten. Vaak wordt in dit verband gesproken van een generatie-conflict, en daar is veel voor te zeggen, alleen het verklaart slechts één kant

kegen voorwaardelijke straffen. Alle negen werden echter voor militaire dienst opgeroepen, omdat de minister van defensie het aan hen verleende uitstel introk.

De cijfers van de volkstelling van 3 mei 1966 werden in januari bekend gemaakt. Tunesië had toen 4 457 862 inwoners, in 1911 waren dat er 1 938 687.

Van 1 tot 6 december bracht de Turkse president, Sevdit Sunay, op uitnodiging van president Bourguiba, een bezoek aan Tunesië. In het slotcommuniqué spreken beide staats-hoofden hun voldoening uit over de ontwikkeling van de economische en culturele betrekkingen tussen hun landen.

Op 2 februari ontving Bourguiba de president van Roemenië, Chivu Stoica. Het was voor het eerst dat een communistisch staatshoofd Tunesië bezocht. Er werd besloten tot uitbreiding van de bestaande akkoorden van samenwerking op cultureel, technisch en economisch gebied.

Midden februari werd bekend gemaakt dat Tunesië het republikeinse bewind van Abdallah Sallal in Jemen niet langer erkent.

President Bourguiba zal in juni van dit jaar een reis maken naar de Verenigde Staten van Amerika, Canada, Mexico en een aantal Zuid-amerikaanse staten, waaronder in ieder geval Chili en Argentinië.

van de zaak, namelijk de emotionele. Er is wel degelijk ook sprake van een zakelijk conflict. Het is hetzelfde conflict, waar overheid en vakverenigingen in veel landen van Afrika in verwickeld zijn. Het ontstond na de zelfstandig-wording van de Afrikaanse staten.

In het koloniale tijdperk waren studentenbewegingen, vakverenigingen en politieke partijen de haarden van het verzet tegen de koloniale overheerser. Meestal bestonden er tussen dit drietal nauwe banden, maar ieder behield toch een zekere mate van autonomie ten opzichte van de ander. Na de onafhankelijkheid en met de opkomst van het éénpartij-stelsel, waardoor de scheiding tussen staat en partij vervaagde, veranderde de situatie. De enige partij is erop uit om alle politieke krachten te bundelen, met het doel een sociaal, economisch en politiek programma te verwezenlijken, dan wel het bestaande bewind te handhaven of beide.

Het bundelen van krachten komt er in de praktijk op neer, dat alle nationale organisaties, zoals jeugd- en vrouwenbeweging, maar vooral vak- en studentenbeweging onder de heerschappij van de enige politieke partij worden gebracht.

In Tunesië heeft het vakverbond, de Union Générale des Travailleurs Tunisiens (UGTT) de strijd om eigen zelfstandigheid in juli 1965 voorlopig verloren: de UGTT is nu geheel ondergeschikt gemaakt aan de partij, de PSD, Parti Socialiste Destourien (zie *Kroniek van Afrika* v, 3, (september 1965) p. 170 en 171).

Met de studentenbeweging heeft de regering en de PSD kennelijk meer moeite. In 1964 traden de partijgetrouwen uit de algemene studentenvereniging, de Union Générale des Etudiants Tunisiens (UGET) en stichtten de Fédération des Etudiants Destouriens (FED). Een jaar later keerde de FED weer terug tot de UGET, nadat er zorg voor was gedragen dat alle belangrijke bestuursfuncties in handen zouden komen van partijgetrouwen. Formeel loopt de UGET dus in de pas, maar dat geldt dan alleen voor de leden van de besturen, die gezien de gebeurtenissen in december vrijwel geen vat hebben op de gewone leden. Dat blijkt duidelijk uit het feit dat, ondanks de tegenkanting van het bestuur, aan de oproep tot staken uit protest tegen de arrestatie van negen hunner, door 75 tot 80 % van de studenten aan de universiteit van Tunis gehoor is gegeven. Uit het proces tegen de negen studenten bleek dat vele studenten de UGET-besturen meer zien als een verlengstuk van de regering dan als vertegenwoordigers van hun belangen. Het standpunt van de regering is dat studerende tot een bevoorrechte groep behoren, die juist daarom een bijdrage moet leveren aan de nationale inspanning tot de ontwikkeling van het land. De meeste studenten zouden het hiermee eens kunnen zijn als er maar niet een onderschikking aan een gezag dat niet uit henzelf is voortgekomen mee verbonden was.

Het conflict tussen overheid en studenten kan op twee manieren worden aangepakt. Daar is de tot nog toe altijd in Afrika gevolgde methode van de harde hand, die neerkomt op het gevangennemen of het in militaire dienst oproepen van de rebelse elementen, maatregelen, waarvan men denkt dat zij voldoende afschrikwekkend werken om de meeste studenten in toom te houden. Eigenlijk lost men hiermee niets op: het conflict wordt alleen onderdrukt en ieder voorval, hoe onbetekenend ook, kan aanleiding worden tot een uitbarsting. De andere weg is het geven van een grote mate

van vrijheid aan studenten. Maar hierdoor zou het gehele politieke systeem van de éénpartij-staat worden ondergraven. Want op welke gronden kan men vrijheid geven aan studenten en diezelfde vrijheid weigeren aan andere groeperingen, de arbeiders bijvoorbeeld?

Met andere woorden: het conflict tussen overheid en studenten is voorlopig onoplosbaar. Het zal pas uit de wereld geholpen kunnen worden als het voortbestaan van de nationale gemeenschap niet meer noodzakelijk verbonden zal zijn aan het éénpartijstelsel, of aan een militair regiem. Op korte termijn valt dit niet te verwachten. jvdm

Verenigde Arabische Republiek In november sloot Egypte met de oliemaatschappij Pan-American Oil, een overeenkomst over de winning van olie in de Golf van Suez, bij Wade el Morgan. De geschatte oliereserve bedraagt daar 300 mln m³; met de exploitatie ervan zal in april van dit jaar worden begonnen. Er is ook olie gevonden in de omgeving van El Alamein en bij Kafr el Cheikh, in de Nijldelta is gas ontdekt.

Eind december maakte de Egyptische regering bekend, dat met ingang van 1 juli een nieuw economisch ontwikkelingsplan voor drie jaar zal worden uitgevoerd, dat een investering vergt van £E 1 085 mln (bijna f 9 mld). Het doel is: verhoging van de productie, vergroting van de export, vermindering van de import, verbetering van de betalingsbalans en beperking van de bevolkingsaanwas. Het plan vervangt een ander dat was opgesteld voor 5 jaar (later werd het voor 7 jaar) en waarmee £E 3,2 mld zou zijn gemoeid.

Begin december deelde een woordvoerder van de Moslimse Broederschap in Beiroet mee, dat de hoogste leider van de Egyptische Moslimse Broederschap, Hassan El Hadeiby op 11 november in een gevangenis bij Kairo om het leven was gekomen.

Ex-koning Saoed van Saoedi-Arabië (door zijn broer Feisal, de huidige koning, tot troonafstand gedwongen) werd op 20 december door president Nasser ontvangen. De laatste tijd leefde hij in Griekenland, maar hij is nu

van plan zich voor onbepaalde tijd in Egypte te vestigen.

Als antwoord op het sluiten van twee Egyptische banken in Saoedi-Arabië, confisceerde de regering in februari alle bezittingen van Saoedi-Arabië in Egypte. De waarde van deze bezittingen is £E 33 mln. Alleen de goederen van ex-koning Saoed vielen niet onder deze maatregel.

Op 27 en 28 januari bombardeerden Egyptische vliegtuigen de bij de grens met Jemen gelegen Saoediarabische stad Najrane.

Volgens Jemenitische royalisten hebben Egyptische vliegtuigen begin januari een gasaanval gedaan op het dorp Katarf. Ook Saecdi-Arabië beschuldigde Egypte van het gebruik van gifgas in Jemen. De Egyptische regering wees deze beschuldiging van de hand. Zij stelde voor een commissie van de Verenigde Naties voor onderzoek naar Jemen te zenden. Van 20 tot 24 november werd de Roemeense president Chivu Stoica in Kairo ontvangen. Eind november bracht de eerste vice-president, maarschalk Abdel Hakim Amer, in gezelschap o.a. van de minister van defensie en de commandanten van vloot en luchtmacht, een bezoek aan Rusland.

Op 3 januari werd in Kairo een akkoord met Rusland ondertekend, dat voorziet in een Russische levering van 650 000 ton graan in ruil voor Egyptische producten, zoals katoen, alcoholische dranken, conserven en schoenen.

De president van Irak, Abdel Rahman Aref, kwam op 2 februari voor besprekingen met

zijn Egyptische ambtgenoot in Kairo aan. Het belangrijkste gespreksonderwerp was de oliecrisis in Irak, ontstaan omdat Syrië, dat in een financieel conflict met de Iraq Petroleum

Company (IPC) is gewikkeld, de oliepijpleidingen dicht houdt. In een communiqué zeggen de twee staatslieden steun toe aan Syrië in zijn conflict met de IPC.

westelijk Afrika

Entente Op 14 en 15 januari zijn te Abidjan de staatshoofden van de raad van de Entente bijeengekomen. Onderwerp van bespreking was het begin van de activiteiten van het 'Fonds voor wederzijdse hulp en voor het garanderen van leningen'. Aan dit fonds draagt Ivoorkust voor 1 miljard frs CFA bij, Dahomey, Niger en Boven-Volta 84 miljoen en Togo 48 miljoen. Voorzitter van de beheersraad van het fonds is Courmo Barcougne, de minister van financiën van Niger. Het fonds heeft tot doel hulp te verlenen aan projecten die de ontwikkeling van de lid-staten bevorderen en die bepaalde vormen van economische rentabiliteit vertonen, zowel op industrieel, agrarisch en commercieel gebied als op dat van de infrastructuur. Het fonds moet een aanvulling zijn op de activiteiten van andere internationale organisaties en moet deze versterken door onderzoek of door het financieren van onderdelen van projecten die reeds door andere organisaties worden ondernomen. Ook kan het fonds projecten financieren die niet passen in het kader van de werkzaamheden van die organisaties.

Boven-Volta Te Wagadoegoe heeft de regering op 9 december de Opperste raad van de strijdkrachten ingesteld. Deze raad heeft op 12 december besloten dat het leger nog vier jaar aan de macht zal blijven en dat alle politieke activiteiten opnieuw worden geschorst. De vrijheid van de vakbonden blijft gehandhaafd, onder voorbehoud dat de openbare orde niet wordt verstoord en dat geen activi-

teiten worden ondernomen die een politiek karakter hebben. De Opperste raad besloot voorts een uitzonderingsrechtspraak in te stellen om alle gevallen van ambtelijke afpersing en pogingen tot corruptie of subversie te berechten. Hiermede is voorlopig een eind gekomen aan het streven van het staatshoofd, kolonel Lamizana, om een op de politieke partijen steunend burgerregiem in te stellen. Op 26 december heeft Maurice Yaméogo, die een jaar geleden als president werd afgezet, een mislukte poging gedaan zich van het leven te beroven.

De regering heeft begin februari besloten een 'patriottische bijdrage' te heffen van alle ingezetenen van Boven-Volta en van alle Voltase burgers die in het buitenland wonen. Deze bijdrage zal alleen in 1967 worden geheven en zal gebaseerd zijn op het salaris, de belasting of de vaste heffing op zelfstandige ondernemers. Voor gesalariëerden bedraagt de bijdrage een halve maand salaris.

Dahomey Op 31 december zijn enkele wijzigingen in de regeringssamenstelling aangebracht nadat de minister van economische zaken en van het plan, Nicéphore Soglo en de minister van rurale ontwikkeling, Moïse Mensah, waren afgetreden. Twee nieuwe ministers zijn benoemd: Martin Borna werd minister van financiën, economische zaken en het plan, Grégoire Gbenou werd minister van justitie en wetgeving. Oorzaak van het aftreden van Soglo en Mensah was een geschil over de financiële politiek en de begroting.

Op 30 januari zijn in een vissersdorp op 30 km van Cotonou ongeregelde uitbarstingen toen de inwoners in conflict kwamen met belastinginners. Volgens officiële opgaven werden hierbij twee gendarmes en tien vissers gedood. Andere bronnen spreken over meer dan honderd doden. Generaal Soglo heeft op 14 februari verklaard dat tegenstanders van de regering de hand hebben gehad in deze wanordelijkheden en hen met strenge straffen bedreigd.

Ghana Een beloning van f 100 000,- is uitgelooft voor hem, die Nkrumah en zijn drie metgezellen 'levend of dood' naar Ghana brengt. In de bekendmaking door de politie op 28 december wordt gewaarschuwd dat de vier mannen 'gevaarlijk en wellicht gewapend' zijn. Een van de vier, Boye Moses, werd gearresteerd en op 23 januari in een ijzeren kooi door Accra gereden. Het is aan Ghanezen nu verboden in verbinding te staan met Nkrumah en 85 andere (per decreet van 23 december genoemde) personen, behalve over familieaangelegenheden. Toegestane brieven moeten echter ook binnen 48 uur aan de politie worden gemeld. Uit het verslag van de Apaloo-commissie en het regeringswitboek van 16 januari blijkt Nkrumah's vermogen ter waarde van ruim £ 2 miljoen zich voor het grootste deel in Ghana te bevinden, zoals een aantal ondernemingen, die door zijn ondergeschikten werden geleid. In april 1967 zullen nieuwe postzegels de plaats innemen van de nog steeds gebruikte waar Nkrumah op is afgebeeld. Zijn beeltenis verdwijnt ook van de cedi-munteenheid, die op 23 februari in roulatie zou komen en een waarde van tien shilling heeft.

Na de openingszitting van de Constitutionele Commissie op 2 december in Accra kwamen de achttien leden vier dagen later weer bijeen onder voorzitterschap van opperrechter Edward Akufo-Addo, die de werkzaamheden

van de commissie besprak. Na een regionale rondreis wordt de publikatie van de ontwerpgrondwet gevolgd door openbare discussie. Bij de voorbereiding van een definitief ontwerp zal rekening worden gehouden met de kritiek op het eerste ontwerp. Tot voorzitter van de politieke adviescommissie is als opvolger van Akufo-Addo benoemd dr. Kofi Busia.

Volgens decreet van 5 december zijn 134 stamhoofden onttroond en is aan 194 anderen de status van opperhoofd ontnomen. Alle hoofden ('wing-chiefs') van Mamponteng in Asanti zijn afgetreden op een bijeenkomst van de Traditionele Raad van Kumasi uit protest tegen de installatie van Nana Kagya II als Mampontenghene.

Op 19 december waarschuwde generaal-majoor E.K. Kotoka tegen onwettige stakingen. Volgens hem mochten de arbeiders niet vergeten hoe politie en leger met grote offerering het land hadden gered. Naar aanleiding van een serie stakingen gedurende december in de havensteden Takoradi en Tema achtte Kotoka een lange periode van 'industriële vrede' vereist, terwijl hij waarschuwde dat de Nationale Bevrijdingsraad niet zal aarzelen op te treden tegen stakers.

De ontdekking van een complot om de NLC omver te werpen heeft geleid tot de arrestatie van twee officieren en twee burgers, zo werd op 23 januari bekend gemaakt. Enkele dagen later werden vijf van Nkrumah's voornaamste medewerkers gearresteerd. Op 3 februari verzocht de NLC om opsporing van tien Nigerianen, die deel uit zouden maken van een samenzwering. Nieuwe militaire tribunaal kunnen in een versnelde procedure recht spreken tegen subversieve elementen (waaronder ook zij die aansporen tot staking gerekend worden), die de doodstraf of minimaal 25 jaar gevangenis kunnen krijgen, aldus een decreet van 30 januari.

De deportatie van de journalist Karl Heinz

Gräfe, waartoe op 23 november bevolen werd, stond in verband met activiteiten van deze correspondent van het Oostduitse persbureau ADN, die de veiligheid van de staat in gevaar brachten. Volgens een regeringsverklaring stonden Gräfe's artikelen vijandig tegenover de binnen- en buitenlandse politiek van de NLC. Krachtens een decreet van 1 december zijn in die maand ruim 300 personen in beschermende bewaring genomen. Van de reeds eerder in 1966 gedetineerden bevonden zich nog honderd tot honderdvijftig personen in de gevangenis.

Op grond van het wetsontwerp ter vervanging van de Fugitive Offenders Act werd op 25 januari de uitlevering van Kwesi Armah aan Ghana geweigerd. De vroegere Hoge Commissaris in Londen, wordt beschuldigd van diefstal van £ 30 000. Krachtens het nieuwe wetsontwerp kan uitlevering op grond van gespecificeerde delicten, zoals diefstal, geweigerd worden als de werkelijke achtergrond van het verzoek om uitlevering in het politieke vlak gezocht moet worden. De Ghanese regering heeft tegen dit politiek asiel geprotesteerd. Armah, die op 25 januari verklaarde nog steeds 'in spirit' met Nkrumah te zijn en de aanklacht tegen hem gemotiveerd achtte door politieke overwegingen, werd op 9 februari gearresteerd om op 3 maart terecht te staan in Londen voor diefstal van £ 30 000.

Het hoofdkwartier van de All African Trade Union Federation is van Accra verplaatst naar Dar es Salaam zo werd op 2 december aldaar besloten. Op deze AATUF-conferentie werd de Ghanese secretaris-generaal John Tettegah vervangen door Mamadou Sissoko van Mali.

Guinee Op 29 januari heeft president Sékou Touré in een toespraak voor radio Konakry verklaard dat Guinee de samenwerking binnen het Interstatelijke Comité voor de Senegal heeft opgeschort 'totdat alle deelnemende lan-

den zich plechtig zullen verbinden door geen enkele pressie van buitenlandse mogendheden de broederlijke betrekkingen tussen de lidstaten te laten verslechteren'. Hij beschuldigde president Senghor van Senegal er van dat zijn houding niet wordt bepaald door de verdediging van de Afrikaanse en Senegalese belangen, maar door de Franse buitenlandse politiek. De president van Ivoorkust, Houphouët-Boigny, beschuldigde hij er van de hand te hebben gehad in de mislukking van een voorgenomen bijeenkomst tussen de presidenten van Senegal en Guinee.

Volgens berichten in *Le Monde* van 21 december zou zowel in de Guinese regering als in de partij onenigheid bestaan over een eventuele toenadering tot de Verenigde Staten. Tegenstander van zulk een toenadering zou de minister van economische ontwikkeling, Ismaël Touré, zijn. Deze, een halfbroer van het staatshoofd, is naar de Chinese Volksrepubliek geweest waar Guinee steun zou zijn toegezegd als dit land definitief met de Verenigde Staten zou breken. Sékou Touré heeft echter op 15 december tegenover de Amerikaanse ambassadeur verklaard dat het de wens van Guinee is 'met de Verenigde Staten betrekkingen te onderhouden die gebaseerd zijn op vriendschap en wederzijdse samenwerking'.

Ivoorkust Op 22 januari hebben studenten van de universiteit van Abidjan geprotesteerd tegen de oprichting van MEOCAM (de studentenbeweging van de Afrikaans-Madagassische Gemeenschappelijke Organisatie). In een gedrukte verklaring die de studenten verspreidden, werden aanvallen gedaan op de presidenten van Ivoorkust, Senegal en Niger. De politie arresteerde 315 van de deelnemers, waaronder ruim 200 buitenlanders. 285 van de 315 werden enige dagen later weer vrijgelaten en konden hun studie vervolgen. Vier Ivoorkusters mogen hun studie niet ver-

volgen, maar moeten hun dienstplicht vervullen. Zesentwintig buitenlanders moeten naar hun land terugkeren. De UNECI (Nationale unie van studenten en leerlingen van Ivoorkust) heeft de manifestatie veroordeeld. Op 23 januari heeft de regering bekend gemaakt dat Ivoorkust diplomatieke betrekkingen met de Sowjet-Unie zal aanknopen.

Liberië De 71-jarige president Tubman heeft op 13 december verklaard zich weer kandidaat te zullen stellen voor de presidentsverkiezingen in mei a.s., op speciaal verzoek van zijn True Whig Party, die sedert 1878 aan de macht is. Hiermee heeft Tubman zich bereid verklaard voor een zesde ambtstermijn, die in januari 1968 zal ingaan.

De 48-jarige minister van financiën, Charles Dunbar Sherman, heeft na tien jaar dit ambt bekleed te hebben, ontslag aangeboden aan Tubman om gezondheidsredenen, zo berichtte de Liberiaanse ambassade in Londen op 12 december.

Twee gevangenen in Monrovia hebben meegedeeld, dat hen 2000 dollar is geboden om na ontsnapping uit de gevangenis, naar Guinee uit te wijken om vandaar uit deel te nemen aan een revolutie tegen Tubman. Hierbij zouden ook de namen van de vroegere vice-president Clarence Simpson, de vroegere procureur-generaal Joseph J. Ghesson en van enkele congresleden genoemd zijn, zo blijkt uit een onderzoek in november door de procureur-generaal James A. Pierre.

De Amerikaan Edward Colbert is beschuldigd van onwettige vakbondsactiviteiten op de plantages van de Firestone rubbermaatschappij. Colbert kreeg bevel hiermee te stoppen, toen de maatschappij in november een klacht hierover had ingediend.

De vroegere hoofdredacteur van de niet meer verschijnende *African Nationalist*, C. Frederick Taylor, is ontslagen uit de gevangenis

waar hij verscheidene jaren was gedetineerd. Een jaarlijkse bezuinigingsbelasting gelijk aan het netto salaris van een halve maand werd voorlopig voor drie jaar ingevoerd voor hen die meer dan zeshonderd dollar per jaar verdienen.

Mali Te Parijs is op 15 februari een bilaterale overeenkomst tussen Frankrijk en Mali ondertekend die tot doel heeft de terugkeer van Mali tot de Westafrikaanse monetaire unie, de Union Monétaire Ouest-africaine (UMOA) voor te bereiden. Mali was in 1962, na het ontbinden van de Malische federatie, waarin Senegal en Mali waren verenigd, uit de UMOA getreden en had een onafhankelijke geldeenheid, de Malische franc ingesteld. Mali trachtte tot een autarkische ontwikkeling te komen, maar ondervond daarbij vele moeilijkheden. De handelsbetrekkingen met Senegal leden onder de afwezigheid van één muntstelsel. Ook bestond er geen dekking voor de Malische franc, waardoor deze in het buitenland praktisch waardeloos werd. De overeenkomst die nu is bereikt en die grotendeels geheim is, houdt in dat Mali over een nog nader vast te stellen aantal jaren weer deel zal gaan uitmaken van de UMOA. De Franse schatkist zal de convertibiliteit van een nieuw uit te geven Malische geldeenheid garanderen. Frankrijk zal onmiddellijk een som op Malische rekening storten om dat land aan deviezen te helpen en in staat te stellen zijn begroting te consolideren. Gedurende de tijd van voorbereiding tot terugkeer naar de UMOA zal Mali in zijn economische, financiële en bankstructuur een aantal wijzigingen aanbrengen die nodig zijn voor aanpassing aan de UMOA. De overeenkomst werd getekend door de Franse staatssecretaris voor de samenwerking Charbonnel en de Malische minister van staat, belast met het plan en de coördinatie van economische en financiële zaken, Koné.

op 5 december dat de landingsbanen van het vliegveld van Enugu verlengd worden om DC-7 vliegtuigen in staat te stellen de 13 ton in Oost-Europa gekochte wapens af te leveren. Dat gesproken kan worden van de facto afscheiding merken de reizigers van en naar Oost-Nigerië. Op het vliegveld van Lagos worden passagiers voor Enugu opgehouden, zoals ook gebeurde met de pas benoemde rechter van het Internationaal Gerechtshof in den Haag, C.D.Onyeama. Aan de andere kant heeft Ojukwu geëist dat alle vliegtuigen voor Port Harcourt een tussenlanding in de hoofdstad Enugu moeten maken waar de passagiers aan een onderzoek worden onderworpen. Ondanks deze desintegratie-verschijnselen en de facto secessie kan na de Aburi-conferentie nog steeds gehoopt worden dat formele afscheiding zal worden vermeden. Want de Aburi-conferentie wijst er wel op dat niet alleen de andere deelstaten een afscheiding van Oost-Nigerië willen voorkomen, maar ook dat Ojukwu (die een first-class honours in geschiedenis heeft) weet hoe de minderheden-problemen in de olievelden van de Niger-delta tot verdere desintegratie van zijn deelstaat zouden kunnen leiden. Aburi is de erkenning dat Nigerië als volkenrechtelijke eenheid bewaard moet blijven.

klr

confederale tendenties

Hoewel Gowon op 30 november het idee van een tijdelijke confederatieve opbouw van Nigerië verwierp, ziet het er niet naar uit dat de door hem aangekondigde representatieve constituerende vergadering veel meer zal kunnen doen dan een losse associatie van vrijwel autonome staten aanvaardden, die volkenrechtelijk als eenheid optreden, maar nationaal nauwelijks centraal gezag erkennen.

Deze grondwetgevende vergadering zal bestaan uit één vertegenwoordiger van ieder van de ongeveer honderd administratieve eenheden en vertegenwoordigers van vakbonden, kamers van koophandel, vrouwenorganisaties e.d., met uitdrukkelijke uitsluiting van politieke partijen. Volgens de opzet van het federale bewind zal deze vergadering een federale grondwet moeten ontwerpen met minimaal acht deelstaten (in plaats van de huidige vier) en maximaal veertien.

Nu is uit de memoranda, bestemd voor de (voor onbepaalde tijd verdaagde) constitutionele commissie, wel gebleken hoe er in de verschillende delen van het land gedacht wordt. (Volgens de Aburi-topconferentie moet de commissie ad hoc zo spoedig mogelijk weer bijeen komen, bevestigde Gowon op 26 januari.) Zo bestond overeenstemming bij de regionale delegaties dat de strijdkrachten en de politie regionaal georganiseerd moeten zijn onder zwakke controle van een centrale Defensieraad die slechts bij externe agressie bevelvoerend optreedt. Het ceremoniële staatshoofd uiteraard, maar ook de minister-president en het éénkamer-parlement mogen slechts beperkte bevoegdheden hebben en dienen gelijkelijk of opeenvolgend over de deelstaten verdeeld te zijn. Alle delegaties waren het er over eens dat de centrale regering en de federale kamer van afgevaardigden niet tot stand mogen komen door directe verkiezingen (Oost-Nigerië wil zelfs geen federale kamer van afgevaardigden). Hieruit blijkt dat een sterke centrale regering binnen een federaal verband niet langer tot de mogelijkheden behoort, want de nieuwe opzet van de grondwetgevende vergadering

zal wellicht nog sterker dan de commissie ad hoc de richting van confederatie uit willen gaan. Het is niet alleen Ojukwu die voorstander van een zo zwak mogelijk centraal gezag is (terwijl vorig jaar juist de Oostnigerianen de eenheidsstaatsgedachte voorstonden), want de Aburi-topconferentie was unaniem van oordeel dat het uit veiligheidsoverwegingen nodig was de deelstaten verder dan vroeger uit elkaar te laten gaan. Ojukwu zou eigenlijk liever het militaire bewind laten voortbestaan want overdracht van regeerbevoegdheid aan 'de velen, wier egoïsme, hebzucht en corruptie' het land al eens op de 'rand van de vernietiging' hadden gebracht, zou catastrofaal zijn. In een brief aan Gowon van 25 november stelde Ojukwu voor commodore Wey te benoemen tot president van een uitvoerende raad, leider van de militaire regering en opperbevelhebber van de strijdkrachten, in een tijdelijke confederatie. Aangezien nu ook West-Nigerië zich voorstander van een confederale opzet betoond heeft, is inderdaad de staatsgreep van 29 juli een tragisch keerpunt gebleken, want al is het hoopgevend dat allerwegen wordt gepoogd de volkenrechtelijke status van Nigerië te behouden, een confederale opbouw betekent vergroting van de conflictstof. **klr**

Senegal De nationale raad van de UPS (Union Progressiste Sénégalaise) heeft op 29 januari enkele voorstellen tot wijziging van de grondwet goedgekeurd. De zittingstijd van het parlement en van de president wordt volgens deze voorstellen van vier op vijf jaar gebracht. Hierdoor eindigt de lopende zittingstijd van beide in februari 1968. Een ander voorstel hield in dat het ambt van minister zal kunnen samengaan met dat van parlamentslid. Verder zullen de raadgevende bevoegdheden van de economische en sociale raad worden vergroot en zijn morele autoriteit worden versterkt. Tijdens dezelfde zitting van de nationale raad van de UPS maakte de minister van financiën, Collin, bekend dat het in geld uitgedrukte inkomen van de boeren zowel als de landbouwproductie als gevolg van de droogte met 35 % zijn gedaald. Op 5 en 6 januari hebben studenten van de Universiteit van Dakar gestaakt uit protest tegen het feit dat de regering van Senegal de Union des Etudiants de Dakar (UED) niet wenst te erkennen. Op de avond van de eerste stakingsdag heeft minister van onderwijs M'Bow zich in een radiotoespraak tot de studenten gericht. Hij herinnerde er aan dat de regering de faculteitsverenigingen

erkent, die studenten van alle rassen, geloofs-overtuigingen, nationaliteiten en politieke richtingen in zich verenigen. Deze verenigingen moeten samengaan in een algemene studentenvereniging van Dakar. Deze algemene vereniging waarvan het bestuur in alle vrijheid gekozen zal kunnen worden, zal de studenten bij de regering vertegenwoordigen, maar moet zich van politieke activiteiten onthouden. Als de UED zich aan deze voorwaarden zou houden zou, aldus de minister, de regering de erkenning van de UED als algemene studentenvereniging kunnen overwegen. Daarnaast is het mogelijk, zo vervolgde de minister, dat studenten van Senegalese nationaliteit die tot eenzelfde wettelijk erkende politieke partij behoren, zich verenigen.

Op 3 februari is Demba Diop, voorzitter van de parlementaire groep van de UPS, te Thiès vermoord. Diop was afgevaardigde en burgemeester van M'Bour. De dader, Abdou Faye, en negen andere personen zijn gearresteerd. Onder hen bevonden zich Jacques d'Erneville en Ibou Kébé, beide eveneens leden van de Nationale Vergadering. In Senegal, dat sinds vorig jaar een éénpartij-staat is, worden op het ogenblik verkiezingen voorbereid, wat

vooral op de kandidaatstelling aankomt, die zich binnen de UPS afspeelt, maar waarbij men elkaar fel bestrijdt. De moord had plaats nadat Diop en d'Erneville op een parkeerplaats een woordwisseling hadden gehad.

Sierra Leone Een samenzwering van leger-officieren en oppositieleiders om de regering omver te werpen was tijdig ontdekt, zo bleek uit een radiotoespraak van de minister-president Sir Albert Margai op 8 februari. De voorgestelde republikeinse grondwet werd eind januari door het Huis van Afgevaardigden met ruime twee-derde meerderheid aan-

genomen. Invoering vindt plaats nadat algemene verkiezingen zijn gehouden en het nieuwe Huis van Afgevaardigden eveneens met twee-derde der stemmen het ontwerp aanvaardt.

Met behulp van de UNESCO wordt het onderwijssysteem gereorganiseerd met als doel algemeen, gratis lager onderwijs en verdubbeling van het aantal middelbare scholieren. Met de VAR is op 14 december een overeenkomst gesloten voor samenwerking op het gebied van onderwijs, opleiding van hogere ambtenaren en technici, ontwikkeling en onderzoek.

samenzwering als politieke stunt?

De oppositie in Sierra Leone verzet zich niet alleen tegen invoering van de éénpartijstaat, maar ook tegen uitbreiding van de macht van de minister-president. Het na de kerstdagen ingediende ontwerp voor een republikeinse grondwet stuitte op verzet van de All People's Congress van Siaka Stevens, omdat hierin aan de minister-president grotere bevoegdheden worden toegekend. De APC deed aan de debatten in het parlement niet mee, omdat te weinig tijd voor bestudering beschikbaar was, waarna het voorstel met 55 tegen 8 stemmen werd aangenomen. De belangrijkste aangenomen amendementen zijn dat slechts het parlement de opperrechter zal kunnen ontslaan en dat ministers lid moeten zijn van het parlement (waarvoor alleen Afrikanen en geen genaturaliseerde burgers ondanks 25 jaar ononderbroken domicilie in aanmerking gaan komen). De president blijft echter benoembaar door het kabinet en dus feitelijk door de minister-president. Margai's bedoeling om de republiek tot inzet van de verkiezingen te maken, verklaart de haast om het ontwerp in eerste lezing aanvaard te krijgen, want nu kunnen de grondwettelijk vereiste verkiezingen samenvallen met de naderende periodieke verkiezingen. De APC en het oppositieblad *We Yone* willen de economische toestand van het land en de corruptie van de regering tot inzet van deze verkiezingen maken. Daarom is het niet zonder meer uitgesloten dat het februari-complot in scène is gezet om de oppositie de mond te snoeren.

Want tegelijk met de bekendmaking van de samenzwering verklaarde de regering het meerpartijstelsel te zullen handhaven. Nu kan deze toegevendheid aan minderheidskritiek ingegeven zijn door vrees voor ingrijpen door het leger, maar zij zou ook kunnen betekenen dat uitschakeling van de oppositie door middel van deze samenzwering de formele invoering van het eenpartij-systeem overbodig heeft gemaakt (vergelijkbaar met de situatie in West-Nigerië waar in 1962 de oppositieleider Obafemi Awolowo werd veroordeeld wegens samenzwering). Aan de andere kant is het evenmin uitgesloten dat er wel degelijk sprake was van een samenzwering. De oppositie roerde al enige tijd luidruchtig de trom en dat binnen het leger ook ontevredenheid over de

regering-Margai bestond, is evenmin een geheim. Nu zijn zeven officieren, waaronder de plaatsvervangend opperbevelhebber, gearresteerd. Op Margai's verzoek werden Guinese troepen aan de grens in paraatheid gebracht want 'Big Albert' zou in levensgevaar verkeren, mede door zijn kritische instelling t.o.v. de Britse Rhodesië-politiek. Maar ook wordt het niet uitgesloten geacht dat het verzoek aan Sékou Touré om op grond van een overeenkomst tot wederzijdse bijstand zijn troepen paraat te houden, een psychologische zet ter vergroting van Margai's populariteit en de nationale saamhorigheid zou kunnen zijn.

Of de samenzwering een feit of een stunt was, zeker is, dat Sierra Leone naar een al dan niet formeel-doorgevoerde machtsmonopolisering van Margai's partij of naar een militaire staatsgreep (met of zonder actieve buitenlandse inmenging) op weg is. **klr**

Togo: het leger aan de macht

Op 13 januari, precies vier jaar nadat de vorige president werd vermoord, heeft het leger onder leiding van haar opperbevelhebber, luitenant-kolonel Eyadema, de macht in handen genomen en alle politieke activiteiten verboden. Aan deze machtsovername gingen enkele maanden van politieke onrust vooraf. Nadat op 19 november de minister van onderwijs, Benoît Malou, en de minister van arbeid, Pierre Adossama, ontslag hadden genomen had president Grunitzky de regering ontbonden. Alleen hijzelf en vice-president Meatchi blijven in functie. Ontslag van de vice-president was niet mogelijk omdat deze volgens de grondwet in die functie wordt gekozen.

Op 21 november braken onlusten uit. Een groep gewapende burgers, onder leiding van de directeur van de voorlichtingsdienst, Oswald Ajavon, bezette in de vroege ochtenduren het radiostation en zond een mededeling uit waarin gezegd werd dat het volk met steun van het leger de macht in handen had genomen. Een klein uur later bezette een afdeling van het leger het radiostation. Alle verbindingen werden verbroken en militairen bewaakten het paleis van de president, waar duizenden zich verzamelden die spandoeken droegen waarop het aftreden van Grunitzky werd geëist. Om kwart voor tien verliet luitenant-kolonel Eyadema het paleis, waar hij een langdurig onderhoud met de president had gehad. Hij kondigde aan dat het leger de president trouw bleef en liet de manifestanten verwijderen, waarop de rust in Lomee weerkeerde. Op 22 november verklaarde president Grunitzky in een radiotoespraak dat aanhangers van het Comité de l'Unité Togolaise (CUT), de partij van de in 1963 vermoorde ex-president Olympio, de aanstichters tot de ongeregelde heden waren geweest. Hij kondigde aan dat strenge maatregelen tegen hen zouden worden genomen. Ongeveer twintig personen werden gearresteerd. Onder hen bevonden zich de oud-ministers Malou en Adossama, de directeur van de voorlichtingsdienst, Avajon, en de directeur van het planbureau, Eklou. De leider van het CUT, Kutuklui, wist te ontkomen.

Op 26 november stelde president Grunitzky een nieuwe regering samen, waarin vice-president Meatchi tevens minister van binnenlandse zaken werd. Op 14 december keurde de Nationale Vergadering echter een voorstel van de president goed waarbij het vice-presidentschap werd afgeschaft. Nog geen veertien dagen later zette hij

Meatchi af als minister van binnenlandse zaken en belastte hem met publieke werken, mijnen en transport.

Op 13 januari dwong de opperbevelhebber van het leger de president om de macht aan het leger over te dragen. Eyadema kondigde de noodtoestand af en maakte bekend dat de grondwet was opgeschort en dat de Nationale Vergadering en de gemeenteraden waren ontbonden. Alle politieke activiteiten werden eveneens verboden. Eyadema verklaarde dat hij deze maatregelen had genomen omdat de situatie in het land zo ernstig was geworden dat onder de bevolking de 'psychose van een burgeroorlog' heerste. Incidenten deden zich niet voor en er werden geen arrestaties verricht. Wel werden degenen die na de mislukte staatsgreep van 19 november waren gearresteerd in vrijheid gesteld. Grunitzky verliet enkele dagen later het land.

Op 14 januari vormde Eyadema een comité van nationale verzoening waarin alle politieke richtingen vertegenwoordigd zijn. Het bestaat uit acht leden, waarvan er vier aanhangers van het CUT. In feite is dit comité een regering. Het staat onder leiding van kolonel Dadjo, de militair met de hoogste rang in Togo, die directeur van het militaire kabinet van president Grunitzky was. Eyadema heeft zelf geen zitting in het comité, dat tot taak heeft binnen drie maanden verkiezingen voor te bereiden. Op 17 januari vergaderde het nationale verzoeningscomité. Aan deze vergadering namen ook deel luitenant-kolonel Eyadema, de majoors Assika en Alido, kapitein Koffi Congo en de directeur van de nationale veiligheidsdienst, luitenant Komla. In een communiqué dat naar aanleiding van deze vergadering door radio Lomee werd uitgezonden, verklaarde het comité naar een nationale verzoening te streven. De leden van het comité zullen geen enkele politieke partij bevoordelen. Het zal maatregelen nemen om verkwisting tegen te gaan. Wat betreft de buitenlandse betrekkingen zal Togo geen veranderingen in de tot nu toe gevolgde politiek brengen en geen buitenlandse inmenging dulden.

Hiermede heeft het leger een eind gemaakt aan het bewind van de man die het zelf in 1963 tot president had gemaakt. Hoewel Grunitzky en Meatchi beiden lid waren van dezelfde partij, de Union Démocratique des Populations Togolaises (UDPT), was de rivaliteit tussen de beide staatslieden groot. Bovendien had elk van hen in een ander deel van het land zijn aanhang. De felste tegenstanders van Grunitzky waren echter de aanhangers van het CUT, de partij van ex-president Olympio. Zij eisten dat de schuldigen van de moord op Olympio zouden worden gestraft. Het is echter juist de opperbevelhebber van het leger, luitenant-kolonel Eyadema die als een van de voornaamste aanstichters tot deze moord wordt beschouwd. Hij was in 1963 sergeant en dankt zijn snelle promotie zonder twijfel aan zijn aandeel in de staatsgreep van 1963. Eyadema heeft in november nog de zijde van de president gekozen, waarschijnlijk omdat hij in een te grote macht van het CUT een gevaar voor zijn eigen positie zag. In de strijd tussen Grunitzky en Meatchi kon hij echter niet voor de eerste partij kiezen omdat veel militairen uit het noorden van Togo afkomstig zijn waar zich de grootste aanhang van Meatchi bevindt. Eyadema's streven naar nationale verzoening komt tot uiting in de ruime plaats die hij in de regering aan aanhangers van het CUT heeft ingeruimd.

De leider van deze partij, Kutuklui, is daar echter niet bij. Voorlopig zal hij ook wel buitenslands blijven, want Eyadema heeft op een persconferentie verklaard dat hij zeker gevangen zal worden genomen als hij naar Togo zou terugkeren. De komende maanden zullen leren in hoeverre het streven naar nationale verzoening kans van slagen heeft.

ak

Midden-Afrika

Centraalafrikaanse douane- en economische Unie (UDEAC) Te Fort Lamy heeft van 6 tot 10 december het bestuurscomité van de UDEAC vergaderd. Dit comité, waarin de ministers van economische zaken en van financiën van de aangesloten landen (Kameroen, Tsjaad, Centraalafrikaanse Republiek, Gaboen en Congo-Brazzaville) zitting hebben, besprak de stichting van een solidariteitsfonds en de harmonisatie van de belasting. Van 12 tot 14 december volgde hierop de staats-hoofdenconferentie van de UDEAC. Deze stelde de bijdrage van elk van de landen tot het solidariteitsfonds voor 1967 vast en nam een conventie aan die tot doel heeft dubbele belastingheffing binnen de unie tegen te gaan. Tevens besloot de conferentie te Douala een interstatelijke hogere handelsschool te stichten. Aan de secretaris-generaal van de UDEAC, Charles Onana Owana, werd opgedragen de mogelijkheden tot de stichting van een Banque de développement sous-régional te onderzoeken.

Congo-Kinshasa Op 1 januari werden alle concessies en exploitatierechten van de Belgische Union Minière du Haute Katanga ingetrokken en overgedragen aan een door de regering opgerichte Société Générale Congolaise de Minerais, met zetel te Kinshasa.

De grens tussen Angola en Congo werd met ingang van 15 december gesloten, zo werd door de Portugese ministeries van buitenlandse zaken en van overzeese zaken bekendgemaakt.

Ter gelegenheid van de eerste verjaardag van Mobutu's staatsgreep op 24 november heeft de president op een massabijeenkomst in Kinshasa aangekondigd dat de betrekkingen met de USSR weer zullen worden aangeknoopt. Voorts verklaarde hij dat het stakingsverbod van 15 februari 1966 wordt opgeheven en dat het aantal importeurs zal moeten worden teruggebracht van 2500 tot 900 waarvan de helft Congolezen zullen moeten zijn. Tevens liet hij weten dat het aantal provincies zal worden verminderd van twaalf tot acht, te weten Katanga, Oost-Kasai, West-Kasai, Kivu, Bandundu, Evenaar, Centraal-Kongo en Oost-Provincie (Kinshasa heeft autonome status). De nieuw gekozen gouverneurs zullen onderling van standplaats worden verwisseld zodat geen enkele gouverneur de provincie bestuurt waaruit hij afkomstig is, zo werd op 28 december bekendgemaakt.

Albert Kalonji heeft op 5 december bekendgemaakt zich uit het politieke leven te zullen terugtrekken. Hij heeft in 1961 als Mulopwe Albert I de mijnstaat Zuid-Kasai geregeerd. Op 17 december werden acht ministers ontslagen wegens 'incompetentie, corruptie en opportunisme', terwijl vier nieuwe werden benoemd: Paul Mushiete (economische zaken), Ferdinand Tumba (mijnbouw en energie), Félicien Kimway (arbeid) en Jean-Marie Kikangala (PTT). De voorganger van de laatste, Bertin Mwamba, werd gearresteerd op beschuldiging van verduistering van twee miljoen gulden door verkoop van uit de cij

culatie genomen postzegels aan buitenlandse filatelisten. De ministerraad bestaat nu uit zeventien leden.

Het proces tegen kolonel Tshimpola en 23 andere officieren in verband met de muiten in Kisangani in juli zou op 5 december voor een militair tribunaal beginnen, maar werd tot nader order uitgesteld wegens nieuwe ontwikkelingen. Op een persconferentie van 2 december werden de 24 beschuldigden getoond om het in België verspreide gerucht, dat zij levend waren verbrand, te ontzenuwen. Op 27 januari werd bekendgemaakt door Radio Kinshasa dat nog vijf hoge officieren en 2500 rebellen zich bij Kisangani bij de militaire autoriteiten van Oost-Provincie hebben gemeld.

Op 23 december heeft Mobutu per decreet een nationale maatschappij opgericht die met ingang van 1 januari 1967 de enig toegelaten verzekeringsmaatschappij werd. Deze Société Nationale d'Assurances (SONAS) wordt onder verantwoordelijkheid van de minister van financiën voor vijf jaar geleid door de vroegere minister-president Léonard Mulamba.

In een verklaring van 28 december heeft de minister van buitenlandse zaken, Justin Bomboko, weer toestemming verleend aan de consulaten om in het binnenland te werken op voorwaarde dat slecht via hun ambassades contact met hun regeringen zal worden onderhouden.

In de eerste dagen van het nieuwe jaar werd een konvooi van 25 vrachtwagens met koper, afkomstig uit Katanga en op weg naar België, aangehouden bij Kasongo, zo meldde het militaire hoofdkwartier in Luluaburg op 5 januari. Het koper, waarop sinds 23 december een uitvoerverbod rust, is onder militair geleide naar Kinshasa doorgezonden.

Demonstraties op pleinen en herdenkingsbijeenkomsten in kerken werden op 17 januari gehouden voor de nagedachtenis van de eerste

minister-president, Patrice Ebery Lumumba, die zes jaar geleden werd vermoord (nadat hij op 20 september 1960 door de toenmalige kolonel Mobutu was gearresteerd en aan het afgescheiden Katangaanse bewind van Tshombe was overgeleverd). Enkele weken voor deze herdenking had Mobutu verklaard dat de plek waar Lumumba werd vermoord (in een bungalow bij het vliegveld van Lubumbashi) tot een nationale en internationale bedevaartplaats zal worden. Voor Mwalimu Nyerere van Tanzania was dit aanleiding om op 12 december aan Mobutu steun te beloven, want het was destijds de moord op Lumumba geweest die tot het verbreken van de diplomatieke betrekkingen had geleid.

Burgers van Congo-Brazzaville, Mali, Boeroendi en Rwanda zullen niet meer worden uitgewezen, zo verklaarde Radio Kinshasa op 18 januari. Tshombe had op 19 augustus 1964 niet alleen gedecreteerd dat deze gedeporteerd moesten worden, maar ook dat hun eigendommen zouden worden geconfisqueerd, welke nu door Mobutu's maatregel zullen worden teruggegeven.

Op 23 januari werd bekendgemaakt, dat zeven Belgische ondernemers in Kinshasa zijn gearresteerd in verband met een door de UMHK gefinstigeerd complot de economie stelselmatig te saboteren, waardoor voedseltekorten in Kinshasa zouden ontstaan.

Op initiatief van Zambia's president Kenneth Kaunda zijn van 12 februari af de staatshoofden van tien Afrikaanse landen in Kinshasa bijeengeeweest om de problemen van de veiligheid in Centraal-Afrika te bespreken. Behalve de initiatiefnemer en de gastheer waren aanwezig: Soedan, Oeganda, Boeroendi, Rwanda, Centraalafrikaanse Republiek, Congo-Brazzaville, Kenia en Tanzania. De volgende topconferentie van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid zal in september a.s. in Kinshasa worden gehouden nu de vereiste

tweederde meerderheid van de 38 leden daarin hebben toegestemd. Een speciaal dorp zal

voor de staatshoofden worden gebouwd, zo verklaarde Bomboko op 27 januari.

congolisatie van Belgische mijnbelangen

De congolisatie van de Belgische Union Minière du Haute Katanga (UMHK) op 1 januari kwam niet onverwacht. Sinds de Bakajikawet van 7 juni 1966 zijn besprekingen gevoerd over de verplaatsing van de zetel van UMHK van Brussel naar Kinshasa. Zo wist op 30 november radio Kinshasa te melden dat overeenstemming was bereikt over de nieuwe maatschappij, waarin de Congolese staat 50 % van de aandelen zou hebben (tegenover 17,9 % in de oude). De onderhandelingen werden echter op 8 december afgebroken (en volgens Mobutu beëindigd) toen bleek dat de UMHK weigerde de beleids- en commerciële afdelingen uit Brussel naar Kinshasa te verplaatsen en een Congolees als voorzitter van de zetel te Kinshasa te aanvaarden. Daar zou op voorstel van de UMHK de exploitatiemaatschappij voor 47 % aan Congo en voor 53 % aan de UMHK behoren, terwijl in de Brusselse commerciële maatschappij Congo voor 17 % zou deelnemen. Tien dagen later kondigde Mobutu de congolisatie aan, die neerkwam op een verdeling van 60 % van de aandelen voor de Congolese staat (nadat de Britse Tanganyika Concessions het aanbod van 15 % had afgewezen) en 40 % voor de vrije markt. Mobutu's voorstel om de raad van commissarissen te verdelen over vijf Belgen, vier Congolezen en één Brit, werd niet aanvaard door de belanghebbenden.

In een buitengewone zitting van de ministerraad op 15 januari werd besloten de roerende en onroerende goederen van de UMHK in beslag te nemen aangezien de achterstallige schuld van ruim 500 miljoen gulden (voor het in 1966 uitgevoerde koper en voor niet afgedragen sommen tijdens Katanga's afscheiding) niet werd betaald. Daarop gaf de UMHK aan haar ruim 2000 blanke werknemers de opdracht het werk in Katanga neer te leggen en voor 31 januari naar België terug te keren op straffe van ontslag. Mobutu stelde een opzegtermijn van twaalf maanden, maar trok deze later in toen besprekingen met verschillende belanghebbenden (waaronder de Belgische regering) een compromis naderbij bracht. De UMHK die kopers van de gecongoliseerde mijnprodukten met gerechtelijke vervolging dreigde en wiens president, Louis Wallef, door arrogant optreden in Kinshasa ergernis verwekte, wilde een vergelijking met het Suez-kanaal aanvankelijk niet aanvaarden, omdat 'de mijnen en de 20 000 mijnwerkers niet aan de slag gehouden kunnen worden door de import van buitenlandse technici', zoals een zegsman van UMHK begin januari verklaarde. Maar de belangstelling die in Japan, Frankrijk en de VS voor de kopermarkt bestaat, dwingt de UMHK (waarvan de installaties in Katanga alleen al een waarde van 700 miljoen gulden hebben) een compromis na te sterven.

De Katangaanse mijnen zijn van groot belang voor Congo, niet in het minst omdat zeventig procent van de deviezen er vandaan komt. Per jaar wordt tot 300 000 ton koper geproduceerd, zodat de vroegere Belgische kolonie de derde koper-producent ter wereld is. Meer dan de helft van de westerse behoefte aan cobalt, radium en uranium komt uit Congo. In Katanga zijn 2200 Belgische employées en hun gezinnen

afhankelijk van de mijnbouw en 22 366 Afrikaanse mijnwerkers (met gezinnen mee 107 000 personen).

De UMHK werd in 1906 opgericht en kreeg voor 90 jaar de concessie. Het Comité Spécial du Katanga, waaruit de UMHK voortkwam, moest in 1910 het recht tot belastingheffen, de uitvoerende en rechtsprekende macht opgeven toen de Congo-Vrijstaat door België als kolonie werd overgenomen. Machtige invloed bleef de UMHK echter behouden evenals fabelachtige winsten (zoals Tshombe, die zijn machtspositie in Katanga in 1961 aan UMHK te danken had, twee jaar later verzuchtte dat er niets aan verloren zou gaan als de mijnen werden opgeblazen, want de Afrikanen profiteerden er toch niet van en de Europeanen zouden wel terug komen om nieuwe installaties aan te leggen).

Pas op 17 juni 1960 (dertien dagen voor de soevereiniteitsoverdracht) verkreeg de UMHK haar Belgisch statuut, want voordien was zij volgens de Belgische wet van 1921 exclusief onderworpen aan de koloniale wetten, ook al bevond de zetel zich in België. Deze optie die de Belgische regering zo vlak voor de soevereiniteitsoverdracht aanbood maakt in het licht van de wet van 1921 een dubieuze indruk. De Bakajikawet van 7 juni 1966 werd door de UMHK aanvaard want reeds een maand later werd een nieuwe concessieaanvraag door de UMHK ingediend. De Bakajikawet is (in overeenstemming met artikel 43 van de grondwet en met een aantal resoluties van de Verenigde Naties) een manifestatie van soevereiniteit.

Met deze congolisatie kreeg Mobutu niet alleen gelukwensen uit andere delen van Afrika, maar ook toezeggingen (o.a. van Guinee's Sékou Touré) voor steun bij gewelddadige pogingen de congolisatie ongedaan te maken. Mocht een compromis niet bereikt kunnen worden, dan zal de reeds waargenomen toeneming van huurlingenactiviteit een bedreiging voor Congo vormen. Een bedreiging die ook bij het bereiken van een compromis latent aanwezig zal blijven nu Mobutu – met kennelijke instemming van de Congolezen en van andere Afrikanen – de economische emancipatie van Congo ter hand heeft genomen. Daar is de congolisatie van de UMHK nog maar een begin van.

klr

Portugese forcering van Tshombe's terugkeer?

Het besluit van de Portugese regering om de grens tussen Angola en Congo met ingang van 15 december te sluiten werd gerechtvaardigd op grond van de guerilla-activiteit die vanuit Congo in Angola wordt gevoerd (sinds de strijd enkele jaren geleden in Angola begon zijn naar schatting een half miljoen Angolese vrijheidsstrijders en vluchtelingen naar Congo gekomen). Ook na sluiting van de grens, die tweeduizend kilometer lang is en niet effectief afgegrensd kan worden bleven de incidenten voortgaan. Volgens de Portugese autoriteiten hadden de Congolezen schuld. Maar het ANC-garnizoen van Luluaburg, dat zich de Portugese aanval van 14 december op Congolese grensdorpen herinnerde, vroeg twee weken later om versterking want er circuleerden hardnekkige geruchten dat Portugal een invasie om Tshombe in Katanga weer aan de macht te brengen zou steunen. Deze geruchten bleken niet zonder meer af te wijzen, want ook hielden de berichten over toenemende

huurlingen-activiteiten aan. In Zuid-Afrika zouden vierhonderd tot vijfhonderd getrainde huurlingen klaar staan om Tshombe bij de herovering van Katanga en Congo te helpen, zo liet het recruteringsbureau in Pretoria aan de Belgische Union Minière weten. In België werd een complot van huurlingen ontdekt om de Congolese ambassadeur Mungul Diakha te ontvoeren en te vermoorden. Volgens de Congolese ambassade te Brussel zou ook op de Belgische regering druk worden uitgeoefend hem het leven onmogelijk te maken. Ook het onder voorzitterschap van een hoogleraar in Brussel opgerichte comité van steun aan Tshombe, samen met de campagne van het in Congo verboden blad *Léopard Libre*, was voor Mobutu voldoende aanleiding om de Belgische minister-president van den Boeynants om maatregelen te verzoeken. Op 16 december verklaarde deze dat recrutering van huurlingen in België zou worden voorkomen. De geruchten over recrutering en opleiding van huurlingen in West-Europa, Angola en Zuidelijk Afrika bleven aanhouden. Het Belgische dagblad *Le Peuple* schreef op 2 januari dat deze geruchten niet ongefundeerd zijn, want grote activiteit werd de laatste dagen in Tshombistische kringen ontplooid, niet in het minst door Tshombe zelf, die regelmatig tussen Spanje en Portugal heen en weer reist. Volgens het Belgische weekblad *Spécial* van 19 januari zouden de plannen van Tshombe hierop neerkomen, dat een invasie van huurlingen-pro-Tshombe met een geslaagde aanval op Kindu zal leiden tot het overlopen van de blanke militairen die nog in Mobutu's dienst staan. Daarnaast zou een klein commando vanuit Kasangulu op veertig kilometer afstand van Kinshasa tegen de hoofdstad opereren. In verband met deze bedreiging zijn uitgebreide veiligheidsmaatregelen genomen, in Katanga vooral. De invalswegen en de luchthaven van Lumumbashi staan onder scherpe bewaking. Portugals mededeling in september vorig jaar geen aandeel te hebben in de opleiding en verscheping van huurlingen is onjuist gebleken. Het is daarom niet uitgesloten dat juist in verband met de congolisatie van de mijnbouw en de internationalisering van de druk op Rhodesië, Portugal aan Tshombe en zijn financiers medewerking zal geven. klr

Gaboen De regering heeft op 30 januari de gemeenteraad van Libreville ontbonden. Er is een onderzoek ingesteld naar het wanbeheer dat deze raad onder leiding van de adjunct-burgemeester Lassy, gedelegeerde van president Leon Mba, heeft gevoerd. De raad is voorlopig vervangen door een speciale commissie die onder leiding staat van de minister van openbare werken, Toutoume Obame Lubin.

Kameroen Eind december heeft de federale Nationale Vergadering een wet goedgekeurd waarbij de zittingstijd van de Westkameroense Wetgevende Vergadering wordt verlengd tot

maximaal twaalf maanden na 31 december 1966. Eveneens nam de vergadering een wet aan waarbij het kiessysteem in overeenstemming met dat van Oost-Kameroen wordt gebracht. Hierdoor wordt het mogelijk de eerstvolgende verkiezingen op uniforme wijze te doen plaatsvinden.

President Ahidjo heeft op 23 november de minister voor voorlichting en toerisme, Victor Kanga, uit zijn functie ontheven. Hij werd daarop gearresteerd op beschuldiging in pamfletten valse geruchten te hebben verspreid en de regering te hebben aangevallen. Tot 28 juli 1966 was Kanga minister van financiën. Volgens de pamfletten waarvan Kanga de ver-

spreiding zou hebben bewerkt, zou hij in juli van zijn post van minister van financiën zijn ontheven nadat hij een fraude bij de centrale apotheek te Jaoendee zou hebben ontdekt en de schuldigen had willen vervolgen. Als minister van voorlichting en toerisme vertoefde hij dikwijls buitenslands. Op dezelfde beschuldiging werden gearresteerd: Pierre Tchanke, de secretaris-generaal van het ministerie van financiën, Joseph Foalem Fotso, de adjunct-directeur van de radio-omroep en Justin Ntouko, die aan de Banque Camerounaise de Développement was verbonden. Op 16 december werden zij te Jaoendee berecht. Kanga, Tchanke en Foalem Fotso werden tot vier jaar gevangenisstraf en geldboeten variërend tussen de 1 500 000 en 300 000 frs. CFA veroordeeld. Ntouko werd drie jaar gevangenisstraf en 250 000 frs. CFA boete opgelegd. Het permanente militaire gerechtshof te Jaoendee heeft op 5 december veertien personen tot gevangenisstraffen veroordeeld. De drie hoofdverdachten, Onana, Bo en Mbogbe waren een jaar geleden gearresteerd. Zij werden er van beschuldigd jongeren te hebben gerecruteerd die in Ghana zouden worden opgeleid in subversieve activiteiten. Zij werden tot levenslang veroordeeld. Drie andere verdachten hadden de eerste drie gehuisvest en werden tot tien jaar gevangenisstraf veroordeeld. De overige verdachten behoorden tot degenen die door de hoofdverdachten waren gerecruteerd en kregen straffen die varieerden tussen twee jaar en zes maanden. Op 7 januari is de bemanning berecht van het vliegtuig dat op 11 oktober 1966 bij Garoua een noodlanding moest maken. Warton, de commandant van het vliegtuig, dat wapens vervoerde die voor de regering van Oost-Nigerië bestemd zouden zijn, werd tot een maand gevangenisstraf en een boete van 200 000 frs. CFA veroordeeld. De werktuigkundige werd met 100 000 frs. CFA beboet;

de beide andere bemanningsleden werden vrijgesproken. Warton verklaarde dat hij op weg was naar Enugu.

Op 31 december is in het dorp Tombel in West-Kameroen gevochten tussen Bakossi en Bamiliké. Oorzaak was een overval die door bandieten op een vrachtauto werd gepleegd waarin zich Bakossi bevonden en waarbij vier van hen werden gedood. De Bakossi overvielen daarop uit wraak het dorp Tombel waarbij honderden doden zouden zijn gevallen.

Spaans-Guinee De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties verzocht 20 december Spanje ervoor zorg te dragen dat Guinee onafhankelijk wordt als een ongedeelde staatkundige eenheid.

De Spaanse afgevaardigde bij de VN kondigde aan dat Spanje in begin 1967 een constitutionele conferentie in Spaans-Guinee zal beleggen, waarop alle delen van de bevolking zullen zijn vertegenwoordigd. Deze conferentie zal de bevolking van het gebied helpen haar eigen toekomst te bepalen.

Tsjaad Te Fort Lamy is van 5 tot 10 januari het zesde nationale congres van de PPT (Parti Progressiste Tchadien) gehouden. De PPT is eenheidspartij in Tsjaad sinds op 18 januari 1962 alle oppositiebewegingen werden ontbonden. De PPT is de Tsjaadse afdeling van het Rassemblement Démocratique Africain, die vooral voor de onafhankelijkheid van de voormalig Franse Afrikaanse staten een grote rol speelde. Onder de buitenlandse genodigden die het congres bijwoonden waren velen die in de RDA een grote rol hadden gespeeld, zoals de voorzitters van de nationale vergaderingen van Mali en Niger, Mahamane Haïdara en Boubou Hama. Ook woonden de staatshoofden van de Centraalafrikaanse Republiek, kolonel Bokassa en van Niger, president Diiori

Hamani het congres bij. Een aantal resoluties, die betrekking hadden op de economie, buitenlandse politiek, de landbouw, de veeteelt, het onderwijs, de emancipatie van de vrouw, de voorlichting en de corruptie werd met algemene stemmen aangenomen. Eveneens eenstemmig was het congres bij de herverkiezing van de secretaris-generaal van de PPT, president Tombalbaye. De verkiezing van de leden van het politieke bureau van de partij leidde echter tot moeilijkheden toen bleek dat het congres niet bereid was alle leden te herkiezen. Een uit vier leden bestaande commissie kreeg daarom de taak binnen drie maanden de verkiezing van het politieke bureau voor te bereiden. Behalve president Tombalbaye hebben in deze commissie drie leden zitting: Adoum Tehéré, voorzitter van de Nationale Vergadering, dr. Baroum, minister van buitenlandse zaken, die de jongeren vertegenwoordigt, en mevrouw Kaltouma Guembang, lid van de Nationale Vergadering en presidente van de Tsjaadse vrouwenbeweging 'Femmes Tchadiennes'.

De aanwezigheid bij het congres van de PPT van een vertegenwoordiger van de regering van Soedan duidt er op dat de betrekkingen

tussen Tsjaad en Soedan aanzienlijk zijn verbeterd sinds in oktober, mede door de bemiddeling van president Diori Hamani van Niger een overeenkomst was bereikt die een eind moest maken aan de grensincidenten tussen beide landen. President Tombalbaye verklaarde op 13 januari op een persconferentie dat aan de goede wil van de Soedanese regering niet mag worden getwijfeld. De regering van Soedan beschouwt de Tsjaders die zich in Soedan hebben gevestigd en van daar uit overvallen op Tsjaad gebied doen als politieke vluchtelingen, terwijl Tsjaad hen als bandieten beschouwt. De Soedanese vertegenwoordiger verklaarde dat het de regering te Chartoem onmogelijk is de grenzen op efficiënte wijze te controleren.

Van 8 tot 12 december zijn in het gebied van Ain Timam en Mongo, 500 km ten oosten van Fort Lamy gecombineerd Frans-Tsjaadse legeroefeningen behouden. Deze oefeningen vloeien voort uit de defensie-overeenkomst die in 1960 tussen de beide landen getekend werd. De oefeningen kunnen echter ook worden gezien als een demonstratie van macht van de Tsjaadse regering in een onrustig gebied.

oostelijk Afrika

Boeroendi De minister-president van Boeroendi, kapitein Michel Micombero, heeft op 29 november aangekondigd dat koning Ntare v was afgezet, de regering ontbonden en dat hij zichzelf tot president van de republiek Boeroendi had benoemd.

In een radiorede na de staatsgreep zei kapitein Micombero dat de provinciale gouverneurs waren vervangen door militairen en dat een voorlopig 'revolutionair comité van leger-officieren', door hemzelf geleid, was opgericht om alle bestuursbevoegdheden over te nemen

tot een nieuwe regering zou zijn gevormd. Het eerste wat de revolutionaire raad zou doen zou het opstellen zijn van een nieuwe constitutie voor het land. Koning Ntare v had de constitutie op 8 juli, toen hij president Léopold Biha van zijn ambt onthief, buiten werking gesteld. Voor het aanblijven van het revolutionaire comité werd in een latere uitzending van radio Boejoemboera een termijn van twee maanden genoemd.

Micombero motiveerde zijn actie tegen de koning door te zeggen dat deze zich niet aan

zijn verplichtingen zou hebben gehouden en nog steeds onder invloed zou staan van zijn vader, ex-koning Mwambutsa IV, en sommige van diens adviseurs. 'Ik verzoek andere landen zich niet in onze zaken te mengen', zei Afrika's jongste president tenslotte. 'Wij zullen onze internationale verplichtingen nakomen. Onze buitenlandse politiek blijft onveranderd. Onze banden met bevriende landen blijven bestaan. Onze betrekkingen met de naburige republieken Congo (Kinshasa), Tanzania en Rwanda zullen beter worden'. Wat Rwanda betreft werden de woorden van kapitein Micombero bevestigd: Al op 30 november publiceerde de ambassade van Rwanda te Parijs de tekst van een gelukwens-telegram van Rwanda's staatshoofd aan de nieuwe Republiek Boeroendi: 'We hebben met genoegen vernomen dat Boeroendi heeft besloten een republiek te worden. Hierdoor is het volk van Boeroendi bevrijd van de overjarige mythe der feudale monarchie'. Uit Congo echter kwam een minder vriendelijke reactie: Generaal Mobutu noemde de staatsgreep 'een onhoffelijk gebaar tegenover het Congolese volk, daar hij werd uitgevoerd terwijl koning Ntare zich in Kinshasa bevond'. Kapitein Micombero antwoordde hierop dat met de staatsgreep werd gewacht tot de feestelijkheden in Kinshasa waren afgelopen, alleen om Mobutu niet in een moeilijke positie te brengen. Een dag later erkende Congo-Kinshasa het nieuwe regime. Enkele dagen voor de staatsgreep heeft radio Boejoemboera een 'koninklijk decreet' bekendgemaakt waarbij de Parti de l'Unité et du Progrès National, UPRONA, de enige politieke partij in Boeroendi zal zijn. Alle nationale beslissingen t.a.v. het regeringsprogramma zouden eerst aan het uitvoerende comité van UPRONA worden voorgelegd. Dadelijk nadat koning Ntare V van de troon vervallen was verklaard, is UPRONA onder voorzitterschap van de president der Republiek, Micombero, bijeenge-

komen. Op deze vergadering werd o.m. besloten dat (het uit officieren bestaande) nationale comité voor de revolutie (CNR) de supervisie zal uitoefenen over UPRONA en regering. Het principe van de eenheidspartij blijft gehandhaafd. Het vermogen van de monarchen zal worden geconfiscieerd en genationaliseerd. Er zal een soort propagandatoernee door het land worden georganiseerd 'om het volk een aandeel te geven in de consolidering van het nieuwe regime.'

Het commentaar van de door zijn zoon in september 1966 afgezette koning, Mwambutsa IV, op de jongste gebeurtenissen luidde: 'Het regime van de nieuwe republiek heeft niet meer dan een oppervlakkige autoriteit in het land en is gedoemd te verdwijnen, daar het alleen steunt op de Toetsi-militairen uit de provincie Bururi, waar ook Micombero vandaan komt'.

Op 5 december heeft de nieuwe president van Boeroendi, kapitein Micombero, een verklaring afgelegd over het probleem van de vluchtelingen in Boeroendi. Micombero zei dat de vluchtelingen die in zijn land asiel hadden gezocht, mogelijk in onzekerheid verkeerden over de houding van de nieuwe regering t.a.v. hen. 'Ook op dit punt wensen wij onze nationale verplichtingen en onze humanitaire plichten beide te honoreren. Wij hebben ons onvoorwaardelijk aangesloten bij de Conventie van Genève van 1951 over vluchtelingen en er altijd naar gestreefd, de clausules daarvan stipt in acht te nemen. De vluchtelingen op ons grondgebied kunnen ervan verzekerd zijn dat ze ook in de toekomst op onze gastvrijheid kunnen rekenen. We moeten hen er echter aan herinneren dat hun gedrag ons niet in moeilijkheden mag brengen met onze nabuurlanden. Ze moeten zich dan ook onthouden van iedere daad die de indruk zou wekken dat de regering van Boeroendi enige subversieve actie zou steunen'.

twee koningen en een kapitein

De gebeurtenissen van de laatste maanden in Boeroendi wekken het vermoeden dat Mwambutsa IV, de vader van de onfortuinlijke Ntare V, gelijk had toen hij in een laatste boodschap aan zijn zoon, die hem had afgezet, schreef: 'Je bent gebruikt door een groep samenzwerende politici en extremisten die hebben geprofiteerd van je jeugd en je gebrek aan ervaring'. De jonge kapitein Micombero (geboren in 1940) die zijn officiersopleiding ontving op de Koninklijke Militaire School in Brussel, was, om in militaire termen te blijven spreken, van een te zwaar kaliber voor de jonge koning. Toen de jonge prins Charles Ndizeye zich tot koning liet kronen moet hij, naar in de Afrikaanse pers werd aangenomen, wel zijn bewogen door de staat van bestuurlijke ontredde van zijn land. Zijn vader, die in de korte tijd sedert de onafhankelijkheid te veel hoofden in zijn land had zien vallen om ook het zijne op het spel te zetten, vermaakte zich, onder het doorzichtige voorwendsel van ziekte, in jeugdig vrouwelijk gezelschap in een veilige Zwitserse villa. Alle pogingen hem tot terugkeer naar zijn land te bewegen waren vruchteloos gebleken, zodat het voor de hand lag dat de prins zich door de sterkere figuur die naast hem stond, Micombero, op de troon liet zetten. Het moet niet onwaarschijnlijk worden geacht dat de laatste al of niet te zamen met enkele raadgevers, al een plan in zich omdroeg tot een trapsgewijze greep naar de staatsmacht. Het zou echter onjuist zijn, in deze gebeurtenissen niet meer te zien dan een duel tussen persoonlijke ambities. Al in juni 1966 hebben Boeroendische studenten op een congres in Parijs hun voorkeur uitgesproken voor de republikeinse staatsvorm in hun land. In datzelfde jaar maakte Milton Obote in het naburige Oeganda zichzelf tot president. De Oostafrikaanse traditionele dynastieën mogen oud zijn en eerwaardig, sterk zijn zij niet meer en wat op het eerste gezicht alleen maar rebellie lijkt, blijkt achteraf veelal het begin te zijn van revolutie, verandering van waarden. aeb

Kenia Blijkens een wetsontwerp dat op 19 december in de *Kenya Gazette* is gepubliceerd, zal in de toekomst in Kenia een éénkamerparlement bestaan. Deze kamer zal 158 verkiesbare zetels bevatten benevens 12 zetels voor 'speciaal gekozen afgevaardigden.' Alle zetels zullen worden bezet door de zittende leden van het huidige parlement. Deze wet zal uitgaan van een nieuwe verdeling van het land in 158 kiesdistricten. De voorzitter zal worden gekozen als het nieuwe Huis voor het eerst bijeen komt en hij en de procureur-generaal zullen ex-officio leden van het Huis zijn. Vóór deze verandering waren er tussen 110 en 130 kiesdistricten. Het wetsontwerp is de senaat op 20 december gepasseerd. In het huis van afgevaardigden verklaarde de leider

van de oppositie, Oginga Odinga, dat een poging werd gedaan 'de constitutie tot nul te reduceren'. De minister voor planning en ontwikkeling, Tom Mboya noemde dit wetsvoorstel 'het einde van een lange constitutionele worsteling'.

De *East African Standard* schreef dat het doen samensmelten van Senaat en Huis van Afgevaardigden het resultaat is van een lang in het volk gevoelde behoefte.

President Kenyatta heeft op 5 januari de heer D.T.Moi benoemd tot vice-president van Kenya. D.T.Moi wordt de opvolger van Joseph Murumbi, die zich uit het politieke leven heeft teruggetrokken om president te worden van Rothmans of Pall Mall (Kenya) Limited.

de oudste mens

Fossiele overblijfselen van mensen die sedert 1949 in Kenia zijn gevonden, hebben aangetoond dat de mens niet, zoals tot dusverre werd verondersteld, 5 miljoen jaar geleden van de apen is afgestamd, maar dat de familie waar de mens uit is voortgekomen ongeveer 20 miljoen jaar geleden moet zijn gevormd.

Dr. Louis Leakey, een fysisch antropoloog van wereldfaam, heeft dit op 14 januari bekendgemaakt op een persconferentie in Nairobi.

Dr. Leakey, hoofd van het centrum voor praehistorie en palaeontologie in het 'National Museum' van Kenia, vertelde dat fossiele kaakfragmenten van negen individuen zijn gedateerd door dr. Jack Miller van Cambridge en professor Carniss Curtiss van de universiteit van Californië als tussen 19 en 20 miljoen jaar oud. Zij hebben daarbij gebruik gemaakt van de potassium-argon-methode. Prominente anatomen hebben de stelling van dr. Leakey, dat de wezens van wie deze fossielen overblijfselen zijn, eens mensen zijn geweest en geen apen, bevestigd. Deze mens, de verste voorvader van het menselijk geslacht, heeft de naam *Kenyapithecus Africanus* gekregen. Dr. Leakey vertelde dat dit betekende dat de huidige mens van de naast-verwante dierlijke voorvader, de aap, door meer dan een miljoen generaties is gescheiden. De meeste fossiele resten waarop deze conclusies steunen, waren niet veel groter dan suikerklontjes, wat doet vermoeden dat de overblijfselen van deze mensen zijn opgegeten door carnivoren, die in grote aantallen in de open vlakten moeten hebben geleefd en die niet veel hebben verschild van de carnivoren die ook nu nog in Afrika voorkomen.

De opgravingen op Rusinga Island en nabij Fort Ternan, worden in hoog tempo voortgezet.

aeb

Oeganda De Nationale Vergadering van Oeganda, op 18 november bijeengekomen, heeft met 54 tegen zes stemmen een motie van de minister van binnenlandse zaken, Bataringaya, aangenomen waarbij de uitzonderingstoestand in Boeganda (het voormalige rijk van de afgezette Kabaka in het centrum van Oeganda) met zes maanden wordt verlengd. In een toelichting op zijn motie zei de minister dat de situatie in het land alweer bijna normaal was, maar dat er nog enige tijd zou moeten verstrijken voor de rust volkomen zou zijn teruggekeerd. De minister verwachtte dat het binnen zes maanden zover zou zijn. Het Hof van Appel voor Oost-Afrika heeft op 8 december het vonnis van het Hoge Gerechtshof van Oeganda bevestigd waarbij het beroep op habeas corpus t.a.v. de vijf voormalige ministers van Oeganda die in

februari 1966 waren gearresteerd, werd afgevoerd. De vijf betrokkenen hadden gesteld dat hun opsluiting onder de uitzonderingstoestand ongelukkig was daar zij tegen hun wil in Boeganda voor het Hof werden gebracht nadat het Hof van Appel had beschikt dat hun eerdere arrestatie op grond van de deportatiewet ongelukkig was.

President Obote heeft op 14 december in de nationale vergadering meegedeeld dat de eerste vijf jaren geen verkiezingen in Oeganda zullen komen. Hij motiveerde dit besluit door erop te wijzen dat de constitutie door een revolutie tot stand was gekomen en dat deze revolutie nog steeds voortgang vond. 'Ieder die de geldigheid van de constitutie van 1966 in twijfel trekt, kan het parlement verlaten', zei Obote. 'Er is geen plaats voor hem in de regering of in het land.'

In Kampala is de 'Uganda Publishing House' (UPH) opgericht, een uitgeverij die het alleenrecht zal bezitten voor de productie van alle manuscripten die zijn goedgekeurd door het ministerie van opvoeding voor gebruik in de scholen van Oeganda. De bedoeling van deze uitgeverij is, auteurs in Oeganda aan te moedigen, schoolboeken en andere werken te schrijven. Deze boeken die geschreven en gepubliceerd zullen worden in het land zelf zullen veel goedkoper zijn dan de schoolboeken die in het verleden zijn gebruikt. Hiervan verwacht de regering jaarlijks een aanzienlijke besparing aan deviezen.

Tien r.k. priesters, uit Oeganda uitgewezen, hebben op 19 januari in Rome meegedeeld: 'We zijn uitgewezen op grond van de beschuldiging, de vrijheidsbeweging van Zuid-Soedan, Anya-Nya, te hebben geholpen en de regering van Oeganda ervan te hebben beschuldigd dat zij zou samen werken met de Soedanese regering om de volken van de Zuidelijke Soedan uit te roeien. We verklaren op beide punten volkomen onschuldig te zijn. Geen van ons is ooit in Soedan geweest en sommigen van ons hadden helemaal geen contact met Soedanezen. Wat de anderen betreft, die in parochies nabij de grens en de vluchtelingenkampen werkten, voor hen was het niet mogelijk, geen Soedanezen te ontmoeten. In deze contacten is echter niets gebeurd of besproken zonder medeweten van de regeringsautoriteiten'.

Rwanda Volgens de in Tanzania verschijnende *Standard* zouden op en omstreeks 1 december 1966 in zware gevechten met de nationale garde van Rwanda op grondgebied van deze laatste staat, honderden Toetsi zijn gesneuveld. De gevechten zouden 75 km ten zuiden van Kigali, de hoofdstad van Rwanda zijn gevoerd. *The Standard* meldde verder dat de vluchtelingen zwaar waren gewapend en op-

geleid door communistisch China. Van Boeroendi uit moeten zij in Rwanda zijn binnengedrongen om wraak te nemen voor de slachtpartijen die twee jaar geleden door de Hoetoe onder hen zijn aangericht. De regering van Rwanda, waar de Hoetoe in de overmacht zijn, had zich de laatste tijd ongerust gemaakt over het binnensijpelen van gewapende Toetsi uit het zuiden. Tweeduizend hunner hadden een kamp opgeslagen nabij Nshili. De regering vreesde aanvankelijk dat de troepen van de nationale garde van Rwanda hen niet zou kunnen verdrijven. Volgens dit bericht echter vielen de troepen van Rwanda onder leiding van Belgische officieren de indringers aan en joegen hen onder verliezen terug over de Nshili heuvels waar zij zich in de bescherming van de wouden langs de oever van het Kivu meer terugtrokken. In Rwanda wordt nu aangenomen dat meer dan 3000 gewapende Toetsi zich in Rwanda schuilhouden en daar op aanvoer van munitie wachten. In diplomatieke kringen in Kigali rekent men er op dat de gevechten vroeg of laat zullen worden hervat. Militaire adviseurs in Rwanda zijn van mening dat het gebruik van twee Dornier-vliegtuigen die als bommenwerpers zijn ingericht, door de regering, invloed kan hebben gehad op het moreel van de aanvallers. Bij deze gevechten zouden bij de nationale garde van Rwanda slechts vijf man zijn gewond. (Het gebruikelijke meten met twee maten waar het de verliezen van de eigen troepen en die van de tegenstanders betreft, is ook hier niet uitgesloten.)

Somalië In antwoord op een beroep van de secretaris-generaal van de OAU, Diallo Telli, heeft de regering van Somalië erin toegestemd, de vijandige pers- en radiopropaganda tegen Ethiopië met ingang van 1 januari te staken. In de desbetreffende regeringsverklaring wordt gezegd dat het land hierdoor voor het nieuwe

jaar een betere atmosfeer verwacht die een gunstig klimaat zal scheppen voor de hervatting van de besprekingen over grensgeschillen tussen de twee landen.

Radio Mogadisjoe heeft op 6 januari gemeld dat de Somali Youth Association (SYA) nu een begin heeft gemaakt met een campagne ter ondersteuning van die Somali, 'die nog onderdrukt door anderen leven'.

In de betreffende uitzending werd gemeld dat de jeugdorganisatie publieke bijeenkomsten heeft belegd gedurende vijf achtereenvolgende dagen om het publiek voor te lichten over de wijze waarop het de Somali die nog 'onder een vreemd juk leven' zou kunnen bijstaan. De leden van de Somali Youth Association zouden verklaard hebben, 'bereid te zijn als vrijwilligers te vechten in die gebieden van Somalië' (bedoeld wordt o.m. Noordoost-Kenia en delen van Ethiopië) die nog geen deel uitmaken van het eigen land.

Somaliland (Frans) Tijdens een zitting van 18 januari heeft het Franse kabinet een datum vastgesteld waarop de inwoners van Frans-Somaliland over de vraag kunnen beslissen of zij in de toekomst volledige onafhankelijkheid willen of autonomie onder Frankrijk. Radio Djiboeti heeft op 19 januari bekendgemaakt dat de vraag die bij het a.s. referendum zal worden gesteld, als volgt zal luiden: 'Wilt U dat dit land onder de Franse Republiek blijft, met een nieuwe status, of wilt u onafhankelijkheid?' Zij die gerechtigd zijn te kiezen zullen twee strookjes papier ontvangen, een wit met het woord 'ja' en een blauw met het woord 'neen'.

De campagne voor het referendum zal twee weken voor de dag van de verkiezingen beginnen en de dag voorafgaande aan de verkiezingen zijn afgesloten. Iedere stemgerechtigde zal moeten bewijzen dat hij minstens drie jaar in het land heeft gewoond en zal

dan een stem-kaart ontvangen. De gouverneur van Frans-Somaliland, Saget, heeft de verzekering gegeven, dat zal worden opgetreden tegenover ieder die pogingen doet om iemand voor of tijdens dit referendum te intimideren.

Op 20 januari hebben vier ministers van Frans-Somaliland hun ontslag ingediend. Volgens *le Monde* zouden zij het oneens zijn met de vice-president van de ministerraad, Kamil, over de consequenties van de besprekingen die in het begin van januari in Parijs zijn gehouden over het statuut dat Frankrijk zal voorstellen als de bevolking van Frans-Somaliland niet voor onafhankelijkheid zou kiezen. De ministers behoren tot de gematigden onder de Somaliërs. In Djiboeti wordt aangenomen dat dit conflict weer nieuw leven zal inblazen aan de tegenstellingen tussen de twee etnische groepen van het gebied: Afar en Somali. Van Somalische zijde is scherpe kritiek geoefend op de voorwaarden die het Franse bestuur heeft gesteld aan de inwoners om aan het referendum deel te nemen. In een hoofdartikel in *Somali News* wordt o.m. gezegd: 'als de Fransen de bewoners van dit gebied werkelijk vrij willen laten kiezen, zouden ze de politieke gevangenen hebben vrijgelaten. Ze zouden de duizenden vluchtelingen die nu ver van hun huis in Somalië vertoeven, laten terugkeren. Ze zouden politieke organisaties en verenigingen de gelegenheid hebben gegeven zich op natuurlijke wijze te ontplooiën. Ze hebben geen van deze dingen gedaan'. Over het referendum van 1958 schreef *Somali News*: 'De voornaamste reden voor de onbetrouwbaarheid van dat referendum was het feit dat zovele geëxpatrieerde Fransen waaronder legerofficieren en -manschappen en hun gezinnen mochten stemmen en dat zo weinigen van hen die in dit gebied waren geboren de gelegenheid daartoe kregen. Verschillende lijsten zouden zijn toegepast om het

stemmen van Afrikanen onmogelijk te maken. Zo mochten bijvoorbeeld alleen inwoners van grote en kleine steden van wie de Fransen konden aannemen dat ze naar hun zin zouden stemmen, zich als kiezers laten inschrijven. Het merendeel van de autochtone bevolking bestaat echter uit nomaden, en dat was voor de Fransen voldoende aanleiding hen niet te laten stemmen'.

Er zijn aanwijzingen dat de situatie in maart niet veel beter zal zijn dan in 1958. Van Somalische zijde wordt erop gewezen dat de eis aan de stemmers dat ze drie jaar inwoner moeten zijn, het grootste deel van de nomadiserende bevolking uitschakelt, daar deze mensen de grenzen tussen Frans-Somaliland, Ethiopië en de republiek Somalië nu eenmaal telkens moeten overschrijden op zoek naar water en weidegronden voor het vee dat hun enige middel van bestaan vormt. Hoe kunnen ze dan aan deze eis van 'drie jaar residentie' voldoen?

Tanzania De uitvoerende raad van de Tanganyika African National Union (TANU), het hoogste uitvoerende lichaam van de regerende partij in Tanzania, heeft op 28 januari de tekst van een in het conferentie-oord Arusha opgestelde verklaring aangenomen. In deze Arusha verklaring wordt de door het land te volgen 'politiek van socialisme en zelfvertrouwen' omlind en de weg wordt uitgestippeld waarlangs een dergelijke politiek door partij en regering kunnen worden verwerkelijkt. President Nyerere heeft de inhoud van deze verklaring op 5 februari op een massa-bijeenkomst te Dar es Salaam bekendgemaakt. Hier volgt de inhoud van de Arusha-verklaring: *Iedere leider van Tanu of van de regering moet of boer zijn of arbeider en op geen enkele wijze verbonden met de praktijken van feudalisme of kapitalisme.*

Geen leider van Tanu of van de regering mag

aandelen bezitten in enige maatschappij.

Geen leider van Tanu of van de regering mag een directoraat bekleden in enige particuliere onderneming.

Geen leider van Tanu of van de regering mag meer dan één salaris ontvangen.

Geen leider van Tanu of van de regering mag huizen bezitten die hij aan anderen verhuurt. Voor het gebruik in deze resolutie wordt onder 'leider' verstaan: Leden van het nationale uitvoerende comité van Tanu, ministers, leden van het parlement, hogere ambtenaren van organisaties die met Tanu zijn verbonden, hogere ambtenaren van semi-overheidsbedrijven of organisaties, allen die zijn aangesteld of gekozen onder enige clause van de statuten van Tanu, raadsleden en ambtenaren in hogere en middelbare rangen. 'Leider' betekent: een man of een man en zijn vrouw, een vrouw of een vrouw en haar man.

Het nationale uitvoerende comité:

wenst de regering geluk met de stappen die zij heeft ondernomen voor de tenuitvoerlegging van een socialistische politiek,

doet een beroep op de regering, verdere stappen te ondernemen voor de verwerkelijking van het socialisme zonder de vorming van een presidentiële commissie voor het socialisme af te wachten,

doet een beroep op de regering, bij het opstellen van haar ontwikkelingsprojecten, de nadruk te leggen op de potenties en vermogens van dit land voor de ten uitvoerlegging daarvan, in plaats van te steunen op buitenlandse leningen en schenkingen, zoals bij het huidige vijfjarenplan is gedaan.

De nationale uitvoerende commissie besluit dat het plan dusdanig moet worden gewijzigd dat het met de politiek van zelfvertrouwen in overeenstemming is,

doet een beroep op de regering, maatregelen te nemen opdat de inkomens van hen die in de particuliere sector werken niet veel verschillen

van de inkomens van hen die in de openbare sector werken, doet een beroep op de regering nadruk te leggen op een beleid dat de levensstandaard van de boeren en de plattelandsbevolking doet stijgen,

doet een beroep op de coöperaties en andere regeringsorganisaties om stappen te ondernemen teneinde een politiek van socialisme en zelfvertrouwen te verwezenlijken.

De leden van Tanu moeten grondig geschoold worden in de ideologie van de partij en ze moeten er steeds aan worden herinnerd dat het belangrijk is naar deze principes te leven.

De uitvoering van de verklaring van Arusha heeft niet lang op zich laten wachten. Nog in de week na 5 februari werd heel Oost-Afrika geschokt toen de regering van de ene dag op de andere alle handelsbanken en sleutelbedrijven, waaronder voedselproducenten en grote im- en exportmaatschappijen in het land nationaliseerde, om onmiddellijk daarop een

controle in te stellen op het betalingsverkeer met Kenia en Oeganda. De repercussies waren vrij sterk. Vooral in de eerste dagen na de maatregel weigerden Keniase banken en de banken in Oeganda geld uit Tanzania in betaling aan te nemen. Ook winkeliers weigerden aanvankelijk Tanzaniaans geld. Enkelen accepteerden 20 shilling-biljetten voor 15 shilling Na de maatregel verklaarde president Nyerere: 'Wij zijn geen rovers'. Hij voegde eraan toe dat de betrokken banken en bedrijven, te weten de Standard Bank, Barclays Bank DCO, the Bank of Baroda, the Bank of India, the Commercial Bank of Africa, the National and Grindlays Bank, the National Bank of Pakistan en de Algemene Bank Nederland schadeloos zouden worden gesteld. Er is ook een toezegging gedaan dat in de toekomst niet meer bedrijven worden genationaliseerd. Wel is te verstaan gegeven dat de compensatie over een aanzienlijke periode zal worden verdeeld.

ethische revolutie in Tanzania: uitspraken van Nyerere

President Nyerere's rede van 5 februari, gehouden op de sportplaats Arnautoglu te Dar es Salaam, waarin de Mwalimu een verhelderend commentaar geeft op de Arusha-verklaring, welke laatste in zijn sobere en formele bewoordingen op het eerste gezicht wat ongenaakbaar aandoet, zou wel eens een keerpunt kunnen zijn in de evolutie van de betrekkingen tussen Afrika en het Westen. Vooral wat Nyerere over de ontwikkelingshulp zegt is bij alle schijnbare vanzelfsprekendheid een eigen en nieuw geluid. Systematisch analyseert hij de wegen die open staan om tot economische ontwikkeling te komen. (Merkwaardig is daarbij, dat de conclusie waartoe Nyerere komt, nl. dat niet industrialisatie maar de landbouw, mits rationeel beoefend, eerste aangrijpingspunt voor een nationale inspanning moet zijn, ook het uitgangspunt is geweest voor het Rungwe-onderzoeksproject van het Afrika-Studiecentrum in Tanzania. Over dit onderzoek, dat op de geest van wat Nyerere over de landbouw zegt, schijnt te zijn vooruitgelopen, zal t.z.t. in dit tijdschrift nader worden bericht.) Een van de sterkste punten in zijn rede, waar hij diepe indruk mee moet hebben gemaakt op zijn gehoor, is de passage waar hij zegt dat de arme man het geld niet als wapen kan gebruiken, om de eenvoudige reden dat hij niet genoeg geld heeft. Dit deel van Nyerere's rede volgt hier in letterlijke vertaling. Uit het vervolg zijn alleen de belangrijkste passages in de eigen woorden van de president overgenomen. Van wat hij verder heeft gezegd zijn alleen enkele hoofdtrekken weergegeven.

'Wanneer wordt gezegd dat de regering geen geld heeft, wat betekent dat dan? Het betekent dat het volk van Tanzania te weinig geld heeft. De mensen betalen belasting van hun weinige inkomsten. Uit deze inkomsten bestrijdt de regering de uitgaven voor steeds terugkerende onkosten en voor ontwikkeling. Als we een beroep doen op de regering, meer geld te besteden aan ontwikkelingsprojecten, vragen we haar, meer geld te gebruiken. En als de regering niet meer geld heeft is het enige wat zij kan doen, haar inkomsten door extra belastingen te verhogen. Een manier om te ontkomen aan het opleggen van hogere belastingen voor ontwikkeling is, zoveel mogelijk geld van buiten Tanzania aan te trekken. Dit buitenlandse geld is in drie categorieën te verdelen.

a Giften. Dit betekent dat een andere regering aan onze regering een som geld geeft voor een bepaald ontwikkelingsplan.

b Leningen. Het grootste deel van de financiële hulp die we verwachten te krijgen zal niet uit giften of liefdadigheid bestaan maar uit leningen. Een vreemde regering of een buitenlandse instelling, een bank bijvoorbeeld, leent geld aan onze regering voor ontwikkelingsdoeleinden. Aan zo'n lening zijn voorwaarden tot terugbetaling verbonden zoals de periode waarin het geld moet worden terugbetaald en de rente.

c Investeringsen. De derde categorie van financiële hulp is ook groter dan de eerste. Die bestaat uit investeringen in ons land door buitenlandse individuen of maatschappijen. Een belangrijke voorwaarde die particuliere investeerders in hun gedachten hebben is, dat de onderneming waar zij hun geld insteken, hun winst moet opleveren en dat onze regering hun moet toestaan, deze winst vrijelijk naar hun land te doen afvloeien. Ze geven er ook de voorkeur aan, geld te investeren in een land met welks politiek ze het eens zijn en dat hun economische belangen veilig stelt. Dit zijn de voornaamste categorieën van financiering van buitenaf.

Er wordt veel over deze kwestie van geld uit buitenlandse bronnen gesproken. Onze regering en deskundigen blijven er steeds over nadenken, geld uit het buitenland aan te trekken en als we het geld hebben, of zelfs maar de belofte ervan, vermelden onze kranten, onze radio en onze leiders dit, zodat iedereen weet dat de redding is aangekomen of nabij. Als we een gift krijgen maken we het bekend; als we een lening krijgen of een nieuwe industrie hier wordt gevestigd, maken we het bekend. Ook als we alleen maar de belofte van een gift, een lening of van de vestiging van een industrie hebben gekregen maken we gewag van die belofte. Zelfs als we alleen nog maar besprekingen met een buitenlandse regering of met een instituut hebben geopend voor een gift, een lening of een nieuwe industrie, maken we het bekend. Waarom doen we dat allemaal? Omdat we willen dat de mensen weten dat we besprekingen hebben geopend die tot welvaart zullen leiden.

Het is dom om in geld het belangrijkste instrument voor ontwikkeling te zien, terwijl we toch maar al te goed weten dat ons land arm is. Het is even dom of nog dommer, ons voor te stellen dat we ons eerder door buitenlandse financiële hulp van onze armoede zullen bevrijden dan door onze eigen financiële hulpbronnen. Het is om twee

redenen dom. Ten eerste zullen we het geld niet krijgen. Het is waar dat er landen zijn die ons zouden willen helpen en die ertoe in staat zijn. Maar er is geen land ter wereld dat bereid is ons giften of leningen te verstrekken of industrieën te vestigen in die mate, dat wij in staat zullen zijn al onze ontwikkelingsdoelen te bereiken. Er zijn meer behoeftige landen in de wereld en zelfs als alle welvarende naties bereid zouden zijn de behoeftige landen te helpen, zou hun hulp nog niet voldoende zijn. Maar welvarende landen zijn niet zo bereid alle hulp te geven die ze kunnen. Zelfs in deze welvarende naties zijn de rijken niet zo gewillig geld aan de regering te geven om de armoede te verlichten. Er bestaat ook geen wereldregering, die de welvarende of rijke naties belastingen kan opleggen teneinde de arme naties te helpen. Het geld dat de rijke naties aan de armere naties verstrekken wordt vrijwillig gegeven, ofwel door hun goedheid of in hun eigen belang. Om al deze redenen is het onmogelijk voor ons, genoeg geld te krijgen van overzee voor onze ontwikkeling. Zelfs als het mogelijk voor ons zou zijn voldoende geld uit buitenlandse bronnen te ontvangen, willen wij dat dan werkelijk?

Onafhankelijkheid betekent op eigen benen staan. Onafhankelijkheid kan geen werkelijkheid zijn als een natie voor zijn ontwikkeling afhankelijk is van giften en leningen van een ander land. Zelfs als er een natie zou bestaan die bereid was ons al het geld te verstrekken dat wij voor onze ontwikkeling nodig hadden, zou het niet juist zijn zulke hulp te aanvaarden zonder onszelf in de eerste plaats af te vragen hoe dit onze onafhankelijkheid zou beïnvloeden en ons voortleven als natie. Giften die bij ons tot eigen inspanningen leiden en die eigen inspanningen stimuleren, zijn nuttige giften, maar giften die onze eigen inspanningen doen verslappen zouden wij niet moeten aanvaarden zonder goed met onszelf te rade te gaan. Hetzelfde geldt voor leningen. Het is waar dat leningen beter zijn dan giften. Een lening heeft de bedoeling, onze eigen inspanning te vergroten of te maken dat onze inspanningen meer vruchten afwerpen. Een voorwaarde voor een lening is dat je laat zien hoe je die gaat terugbetalen. Dat betekent dat je moet aantonen dat je de bedoeling hebt, deze lening op een juiste manier te gebruiken, waardoor je in staat zult zijn haar terug te betalen. Maar zelfs leningen hebben hun grenzen. Je moet rekening houden met je eigen vermogens om terug te betalen. Als we geld lenen van andere landen is het de Tanzaniaan die het terug moet betalen en Tanzanianen zijn arme mensen. Als we het volk belasten met grote leningen, waarvan de terugbetaling boven hun krachten gaat, betekent dit niet dat we hen helpen maar dat we hen doen lijden. *Nog erger is het wanneer de leningen die ze moeten terugbetalen de meerderheid van het volk niet ten goede zijn gekomen, maar slechts een kleine minderheid daarvan.* En wat t.a.v. buitenlandse investeerders? Het is waar dat we hun ondernemingen nodig hebben. We hebben zelfs een wet in het parlement aangenomen waarbij de buitenlandse investeringen in dit land zijn beschermd. Het is onze bedoeling dat buitenlandse investeerders het gevoel krijgen dat Tanzania een goed land is om geld in te investeren doordat hun investeringen veilig zijn en winst opleveren en doordat deze winsten zonder moeite uit het land kunnen worden uitgevoerd. Wij willen wel geld op deze wijze aantrekken maar wij krijgen niet genoeg.

En zelfs als wij genoeg zouden kunnen krijgen, willen wij dit dan werkelijk? . . . Zouden wij de economie van ons eigen land in de handen van vreemdelingen willen leggen, die de winsten naar hun eigen land zouden doen afvloeien?

Laten we eens aannemen dat ze die winsten niet naar hun eigen land zouden willen overbrengen maar dat zij ze zouden herinvesteren in Tanzania. Zouden wij deze situatie aanvaarden zonder ons af te vragen welke nadelen daar voor onze natie aan verbonden zijn? Hoe kunnen wij het socialisme waar wij over spreken onder zulke omstandigheden opbouwen? Hoe kunnen we afhankelijk zijn van giften, leningen en investeringen uit het buitenland en van buitenlandse maatschappijen zonder onze onafhankelijkheid in gevaar te brengen? De Engelsen hebben een spreekwoord dat zegt: 'He who pays the piper, calls the tune'. Hoe kunnen we dan afhankelijk zijn van vreemd geld voor het grootste deel van onze ontwikkeling zonder aan deze landen een groot deel te offeren van onze vrijheid om te doen zoals het ons belieft? De waarheid is dat we dat niet kunnen. Laten we ons daarom altijd bewust zijn van het volgende: Wij hebben een fout begaan door het geld, iets dat wij niet hebben als het belangrijkste instrument van onze ontwikkeling te kiezen. Wij maken in de eerste plaats een fout als wij denken dat we genoeg geld van andere landen kunnen krijgen daar we, om eerlijk te zijn, niet voldoende kunnen krijgen voor onze ontwikkeling. En als we het konden krijgen zou een zo totale afhankelijkheid van buitenlandse hulp de politieke vrijheid van ons land in gevaar brengen.

. . . Daar wij de nadruk op geld hebben gelegd, hebben wij een andere grote fout gemaakt. We hebben ons blind gestaard op industrieën. Zoals wij hebben gezegd dat er zonder geld geen ontwikkeling kan zijn, schijnen we ook te zeggen dat industrieën de basis van ontwikkeling zijn en dat er zonder industrieën geen ontwikkeling mogelijk is. Dat is waar. Op de dag waarop we veel geld hebben kunnen we zeggen dat we een ontwikkeld land zijn. Op de dag dat we geïndustrialiseerd zijn kunnen we zeggen dat we een ontwikkeld land zijn. De ontwikkeling zou ons in staat hebben gesteld industrieën te bouwen. Maar de misvatting is dat wij denken dat de ontwikkeling begint met industrieën. Het is een misvatting omdat we niet over de middelen beschikken om moderne industrieën in ons land te bouwen. We hebben noch voldoende financiën noch het technische vakmanschap. Het is niet voldoende te zeggen dat we geld zullen lenen en ook de technici van andere landen om deze industrieën te vestigen. En als we dat wel konden dan zou dit onze politiek van socialisme doorkruisen. (. . .)

Onze nadruk op geld en industrieën heeft gemaakt dat wij ons concentreerden op stedelijke ontwikkeling. We weten dat we niet voldoende geld hebben om die ontwikkeling uit te breiden tot elk dorp zodat ieder ervan zou profiteren. We weten dat we ook niet in ieder dorp een industrie kunnen beginnen en daardoor een stijging van het werkelijk inkomen van de mensen bereiken. Omdat we dit weten besteden we het grootste deel van ons geld in de stedelijke gebieden en onze industrieën zijn in steden gevestigd. (. . .)

Nyerere beschrijft dan hoe de resultaten van ontwikkeling: industrieën, hospitalen,

gas en water, riolering, alle aan de steden ten goede zijn gekomen. Geasfalteerde wegen worden in steden gevonden en die wegen zijn alleen maar weer van bijzondere waarde voor eigenaars van auto's. 'En voor dit alles moet de boer werken en goederen produceren om zelfs de rente van al deze dingen te betalen. Zelfs de buitenlandse valuta waarmee zo'n auto wordt gekocht is afkomstig van wat de boer heeft geproduceerd. Daar moeten wij altijd aan denken.'

Nyerere waarschuwt ervoor dat als het volk niet oppast, er een situatie ontstaat waarbij de bewoners van de steden de boeren exploiteren.

De ontwikkeling van een land wordt door een volk tot stand gebracht en niet door geld. Het geld en de welvaart die ontwikkeling meebrengt zijn het resultaat en niet de basis van de ontwikkeling. De vier voorwaarden voor ontwikkeling zijn de volgende:

- 1 de mensen,
- 2 land,
- 3 een juiste politiek,
- 4 een juist leiderschap.

'Ons land telt meer dan 10 miljoen mensen en heeft een gebied groter dan 362 000 vierkante mijl. Een groot deel van Tanzania's land is vruchtbaar en krijgt voldoende water. Het land kan voldoende producten verbouwen voor eigen consumptie zowel als voor export. Ons land is geschikt voor het grazen van vee, schapen, geiten en voor het fokken van pluimvee. Er is een overvloed van vis in onze rivieren en meren en in de zee. En omdat het voornaamste doel van ontwikkeling is, meer voedsel te krijgen en meer geld voor onze andere behoeften, moeten we ernaar streven de productie van ons land te verhogen.'

Nyerere zet vervolgens uiteen dat ieder wel ontwikkeling wenst maar dat niet iedereen zich voldoende duidelijk heeft gemaakt dat voor ontwikkeling in de eerste plaats hard werk nodig is. Hij spreekt over het platteland en maakt er bezwaar tegen dat de arbeiders in de steden niet meer dan 45 uur per week werken gedurende 48 of 50 weken per jaar. Hij noemt dit te kort voor een land als Tanzania en zegt dat in andere landen zelfs in landen die verder zijn ontwikkeld, mensen meer dan 45 uur per week werken. 'Het is normaal met lange werkdagen te beginnen en die geleidelijk te bekorten naarmate het land welvarender wordt.

Het is ook van belang onze boeren te vragen, in het bijzonder de mannen, hoeveel uren per week en hoeveel weken per jaar zij werken. Velen werken nog niet de helft van het aantal uren dat de gemiddelde werknemer maakt. Het is waar dat de vrouwen in de dorpen erg hard werken. Zij werken vaak 12 of 14 uren per dag, zelfs op zondag en op feestdagen. Vrouwen die in de dorpen leven werken harder dan ieder ander in Tanzania, maar de mannen die in dorpen leven (en enkele van de vrouwen in de stad) hebben de helft van hun leven vakantie. De energieën van miljoenen mannen in de dorpen en van enkele duizenden vrouwen in de steden worden vaak verspild in roddelen, dansen en drinken en deze tijd vormt een grote schat die meer tot de ontwikkeling van ons land had kunnen bijdragen dan alles wat rijke landen ons zouden willen geven.'

(. . .) Als algemene voorwaarde voor ontwikkeling noemt Nyerere deskundigheid. On-intelligent hard werk geeft niet dezelfde goede resultaten als hard werk en deskundigheid te zamen.' Het is belangrijk om een grote hooivork te nemen inplaats van een kleine, om een ploeg door een os te laten trekken inplaats van haar met de hand te bedienen, om kunstmest te gebruiken, te weten waar insecticiden kunnen worden toegepast, te weten wat het juiste gewas voor een bepaald jaargetijde en voor een bepaalde bodem is, de juiste zaden te kiezen om te planten, de juiste tijd te weten waarop moet worden geplant en gewied. Al deze dingen geven blijk van weten en kunnen en al deze dingen tezamen met hard werk leiden tot een grotere productie en betere resultaten.

Het geld en de tijd die we spenderen aan het doorgeven van deze wetenswaardige dingen aan de boeren zijn beter besteed en brengen meer zegeningen in ons land dan het geld en de tijd die wij besteden aan andere dingen die wij ontwikkeling noemen' (. . .) Hij wijst er op hoe belangrijk het is, kleine ontwikkelingsprojecten in het eigen dorp zelf ter hand te nemen. Hij vertelt dat er door dorpingen zelf al scholen, gemeenschapscentra en wegen gebouwd zijn en dat dorpingen waterputten hebben gegraven, irrigatiekanalen en drinkplaatsen voor het vee, dat ze kleine dammen hebben gebouwd en andere ontwikkelingsprojecten uitgevoerd. 'Als ze op geld hadden gewacht zouden deze dingen er nog niet zijn.'

aeb

zuidelijk Afrika

Unesco De Algemene Vergadering van de Unesco heeft op 28 november te Parijs besloten dat Zuid-Afrika, Portugal en Rhodesië geen steun meer zullen krijgen voor onderwijs, wetenschap en cultuur. Dit besluit dat met 72 tegen 11 stemmen (en 26 onthoudingen) werd genomen, houdt ook in dat de drie gebieden uitgesloten worden van alle conferenties en activiteiten van de Unesco. De reden voor het besluit was dat kolonialisme en apartheid een bedreiging voor de vrede en de internationale veiligheid vormen.

In een rapport van de Unesco dat begin 1967 verscheen wordt apartheid 'een ontoelaatbaar antwoord' genoemd voor 'rassen- en groepsconflicten' omdat het zelf daarvan de voornaamste bron is. Het rapport dat 259 pagina's telt (en voornamelijk gebaseerd is op officiële regeringspublicaties, en rapporten van wetenschappelijke instellingen binnen en buiten

Zuid-Afrika) is bedoeld voor gebruik door de VN-commissies die zich met deze zaken bezighouden.

Angola Bij Noqui, een plaats gelegen in de nabijheid van de grens met Congo, hebben op 9 december troepen van de Angolese revolutionaire regering in ballingschap (GRAE) Portugese militairen in een hinderlaag gelokt. Volgens een communiqué van de GRAE zouden bij deze gevechten 24 Portugezen zijn gesneuveld, van Portugese zijde werd bericht dat dit aantal 16 zou bedragen. Het Portugese communiqué vermeldde tevens dat de aanvallers vanuit Congolees gebied opereerden. Portugal heeft hierop op 15 december de grens met Congo gesloten. Het transport van erts uit Katanga zal echter gewoon doorgang vinden. Op 14 december zouden de Portugezen een tegenactie hebben uitgevoerd. Een hon-

derdtal Portugese militairen zou het dorp Lombo, 300 km van Kinshasa en 5 km van de Angolese grens gelegen, zijn binnengedrongen en daar schoten hebben gelost en handgranaten hebben gegooid. Het dorp Kuzi in Congo zou vanaf Angolees gebied door de Portugezen zijn beschoten, waarbij een in dat dorp wonend Angolees zou zijn gedood en verscheidene anderen gewond.

Op 26 december ondernamen leden van een andere Angolese bevrijdingsbeweging, de in Zambia zetelende Unita, een aanval op Teixeira de Scussa, in het ZO van Angola. Volgens een communiqué van het Portugese leger zouden zij uit Dilolo, in Katanga, zijn gekomen en ook weer naar die plaats zijn teruggekeerd, 200 gesneuvelden achterlatend. De aanvallers vernielden de spoorlijn die van Dilolo naar Benguela loopt.

Op 13 december heeft de MPLA (volksbeweging voor de bevrijding van Angola) te Brazzaville een communiqué uitgegeven waarin de GRAE (revolutionaire Angolese regering in ballingschap) die te Kinshasa zetelt, er van wordt beschuldigd twee MPLA leiders te hebben ontvoerd met het doel hen te doden. Op 31 januari gaf deze zelfde organisatie opnieuw een communiqué uit waarin stelling wordt genomen tegen het Revolutionaire Comité Cabinda (CRC) dat gevormd is door het Front van de Bevrijding van de Enclave Cabinda (FLEC). De MPLA beschuldigt deze beide organisaties ervan onder Portugese invloed te staan en Portugese politie-ambtenaren onder hun leden te tellen. De MPLA meent dat Cabinda deel dient uit te maken van Angola, terwijl FLEC en CRC menen dat Cabinda onafhankelijk van Angola behoort te zijn.

Lesotho Het kleine, uit rode baksteen opgetrokken paleis van koning Moshoeshoe (spreek uit: Mosjwesjwe) II van Lesotho werd door zwaarbewapende leden van een eenheid

der paramilitaire politie bewaakt. De koning zelf was op last van ministerpresident Leabua Jonathan onder huisarrest geplaatst na een dag van ernstige onlusten en geweldpleging (27 december 1966) waarbij minstens zeven mensen waren gedood, tientallen gewond en waarop 160 arrestaties waren verricht. De minister-president maakte bekend dat de ongeregeldheden van de 27ste het gevolg waren van een samenzwering van de in Oxford opgeleide jonge koning en de leiders van de panafrikanistische oppositiepartijen om de constitutionele regering met geweld omver te werpen. Premier Jonathan zei: 'het was de bedoeling van de samenzweerders dat de koning tijdens de ongeregeldheden de staatsmacht aan zich zou trekken, wat hij altijd heeft gewild'. Premier Jonathan verklaarde verder dat er tal van aanwijzingen bestonden, dat er 'buitenlandse en ongewenste' elementen waren betrokken bij deze ongeregeldheden.

De leider van de oppositie in Lesotho, Mokhehle, heeft ontkend dat er sprake was van enige samenzwering om de regering door geweld omver te werpen. 'Ik ben ervan overtuigd dat ook de koning dit niet wilde', voegde hij eraan toe. 'Wij zijn in staat, de regering in een wettige strijd te verslaan, zodat wij geen andere middelen van node hebben'.

In het begin van januari is Mokhehle op bevel van de minister-president gearresteerd. Op 5 januari ondertekende Moshoeshoe II een document dat voorzag in zijn automatische abdicatie zodra hij de grenzen van zijn constitutionele macht 'in enig opzicht' zou overschrijden. Dit komt erop neer dat het hem verboden is, enige openbare verklaring af te leggen die niet vooraf door de regering op schrift is gesteld. Verder zal Moshoeshoe nagenoeg een gevangene zijn in zijn eigen paleis. Niemand zal daar worden toegelaten zonder vergunning van de regering, zoals de koning ook vooraf zal moeten aankondigen

waar hij zich heen wenst te begeven als hij het paleis gaat verlaten.

Behalve Mokkehle is ook dr. Makatoko, leider van de Maramatlou Vrijheidspartij te Leribe, op 120 km afstand van Maseroe, gearresteerd.

Een woordvoerder van de regering verklaarde dat hij niet kon meedelen welke beschuldiging tegen Makatoko, een persoonlijk vriend van de koning, zal worden ingebracht.

de tragiek van de derde koning

Omstreeks driekoningen van dit jaar werd de derde Afrikaanse koning, zij het op minder radicale wijze dan zijn twee voorgangers, Mutesa van Boeganda (mei 1966) en Ntare v (november 1966) op dood spoor gerangeerd.

De derde koning, Lesotho's Moshoeshe II, heeft met de twee anderen gemeen dat zijn strijd hopeloos was. Ze was het in dit geval door andere oorzaken dan bij zijn voorgangers. Deze jonge koning had zich juist aan de zijde van de progressieven en de oppositiepartij (in Lesotho de Congres Partij onder leiding van de kortelings gearresteerde Mtsu Mokkehle en de Maramatlou Freedom Party o.l.v. dr. Makatoko) geplaatst dwz. aan de zijde van de panafrikanisten.

Menselijk gesproken is dat te bewonderen. Het wijst erop dat hij teveel persoonlijkheid heeft om met de rol van nationaal symbool genoegen te nemen. In politieke zin echter heeft Moshoeshe daarmee op een kreupel paard gewed.

Ook Leabua Jonathan, de politieke tegenspeler van de jonge koning, is geen bewonderaar van apartheid, dat heeft hij verschillende malen duidelijk gezegd. Maar hij weet als geen ander dat Lesotho, het in het verleden steeds weer net niet overspoelde eiland in een zee van apartheid, 'bonne mine à mauvais jeu' moet maken tegenover de republiek. Zoals hij het zelf onlangs zo kernachtig uitdrukte in een redevoering voor de verkiezingen waarbij zijn partij de wel heel krappe meerderheid van één zetel haalde: 'Wij moeten aan onze magen denken'. En zo is het. Een aanzienlijk percentage van de vrouwen in Lesotho is voor haar inkomsten aangewezen op loon dat haar mannen in Zuid-Afrika verdienen.

De mogelijkheden om Lesotho tot een object van forse ontwikkelingshulp te maken anders dan via Zuid-Afrika zijn ook niet indrukwekkend. Groot-Brittannië, dat toch in de eerste plaats in de termen zou vallen om het voormalige Basoetoeland royaal op weg te helpen, moet zelf zuinig zijn en heeft tal van andere zorgen. Londen heeft dan ook laten weten dat Lesotho in geen geval op meer mag rekenen dan elf miljoen pond. Dit werd aangeboden met de mededeling dat als het Leabua Jonathan niet mocht bevallen hij dan helemaal niets zou krijgen.

De jonge koning heeft bewezen, bereid te zijn tegen de bierkaai te vechten, zoals ook zijn volgelingen die te paard en met lansen bewapend een charge ondernamen op barricades van waarachter met stenguns voorziene politiemannen het vuur op hen openden. Dit moge heroïsch zijn, problemen lost het niet op. Even zinloos als zo'n aanval is ook een agressieve en progressieve politiek tegenover Zuid-Afrika. De tragiek van het conflict tussen premier en derde koning is, dat beiden gelijk hebben. Het zijn echter twee soorten van gelijk die bezwaarlijk naast elkaar kunnen bestaan.

Malawi Dr.Kamuzu Banda, president van Malawi, heeft op 18 januari op een persconferentie te Zomba meegedeeld dat de regering van Tanzania nu geen actieve steun meer verleent aan de Malawiaanse rebellen. De kampen waarin deze rebellen zijn ondergebracht, zijn overgebracht van een plaats dicht bij de grens van Malawi naar Bangale, bij Tabora, in het noorden van Tanzania. Dr.Banda voegde eraan toe dat tussen de 15 000 en 20 000 Malawianen in Tanzania wonen, doch dat maar een zeer klein deel van hen de rebellerende ministers steunt. De uitgeweken oud-minister Chipembere had getracht, hen in een nieuwe partij te verenigen, maar na een mislukte bijeenkomst zou de regering van Tanzania hebben geweigerd deze partij te erkennen. Dr.Banda herhaalde zijn belofte van vrije terugkeer van allen die naar hun vaderland willen gaan.

Tijdens de bijeenkomst beschreef een van de 25 rebellen die van een dergelijk aanbod tot terugkeer gebruik hadden gemaakt hoe hij met 60 anderen was opgeleid door instructeurs uit Tanzania en de Chinese Volksrepubliek. Andere rebellen zouden zijn doorgezonden naar Peking, Algerië en Cuba voor verdere opleiding. Dr. Banda waarschuwde dat van zijn aanbod geen misbruik moest worden gemaakt door agenten van de uitgeweken ministers. 'Zij zullen tot voedsel worden voor hyena's en krokodillen', kondigde hij aan. De internationale commissie van juristen, die in Genève zetelt, heeft in haar bulletin nr 27 over het regime in Malawi o.m. geschreven: '... the position in Malawi today is that people live in an atmosphere of fear and intimidation while Government supporters commit a wide range of offences from murder down, free from the risk of prosecution'.

Rhodesië In de afgelopen maanden heeft de Rhodesische crisis welhaast definitief de

vorm van een impasse aangenomen. Tegen het einde van november hadden velen, in Engeland zowel als in Rhodesië, de indruk gekregen dat de deur naar een oplossing van de sanctie-oorlog tegen het illegale regime-Smith misschien iets wijder open stond dan ooit tevoren sinds de dag van de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaring die op 11 november met een echt bal en een nagemaakte vrijheidsklok was gevierd. Premier Ian Smith heeft op 26 november een bespreking gehad met de minister voor gemenebestzaken, Bowden. Smith verklaarde achteraf dat hij 'erg tevreden' was over het verloop van dit gesprek. De *Rhodesia Herald* meende zelfs uit wat Smith op een persconferentie over dit onderhoud had gezegd dat hij bereid zou zijn, de zes principes die 'conditio sine qua non' waren voor een terugkeer van Rhodesië tot de legale status, te aanvaarden. Dit op voorwaarde, dat er 'een rem zou worden ingebouwd bij de invoering van de meerderheidsregering indien zou blijken dat de Afrikanen nog niet in staat zijn, aan de regering deel te nemen'. Minister Bowden, in Londen teruggekeerd, vertelde op 28 november met iets meer reserve dat 'de heer Smith enkele kleine concessies aan het Britse standpunt had gedaan'.

Op 1 december verliet premier Smith Salisbury voor een ontmoeting met premier Wilson aan boord van het Britse ms Tiger nabij Gibraltar. In het officiële Britse communiqué werd over deze ontmoeting gezegd dat de bedoeling ervan was 'vast te stellen of het werkprogramma waar de Britse regering zich op had vastgelegd, na overleg met de premiers van het Gemenebest de basis kon vormen voor een regeling van het Rhodesische probleem met de regering-Smith. Een dergelijke regeling zou mogelijk zijn als aan drie Britse eisen zonder meer zou worden tegemoetgekomen, ten eerste: Rhodesië zal bereid moeten zijn toe te

stemmen in een meerderheidsregering van Afrikanen binnen een redelijke tijd, ten tweede zal Rhodesië in de periode die daaraan vooraf gaat de Afrikanen als gelijke moeten behandelen, ten derde zal Groot-Brittannië niet alleen formeel maar ook materieel zeggenschap moeten krijgen over de uitvoering van de overeenkomst en bovendien nog de fysieke middelen om controle op die uitvoering uit te oefenen moeten verkrijgen'.

De man die het bijna onmogelijke had gedaan om premier Wilson en Ian Smith aan een tafel te krijgen, was gouverneur Sir Humphrey Gibbs, de eenzame bewoner van Government House in Salisbury. Het was ook Sir Humphrey die verantwoordelijk was voor het gesprek tussen secretaris van het Gemenebest Herbert Bowden en Smith in Salisbury. Het was Sir Humphrey die steeds weer in korte geheime bijeenkomsten Smith overtuigde van de noodzaak, de laatste kans die hem binnenkort zou worden geboden, niet lichtvaardig te laten voorbijgaan. De laatste voorbereidingen tot de conferentie waren verricht door Sir Morrice James, persoonlijk afgezant van premier Wilson, die in een Comet van de RAF naar Rhodesië was gevlogen om Smith en zijn adviseurs naar Gibraltar te begeleiden. Een merkwaardig detail was dat Sir Humphrey en Sir Morrice bij hun vertrek uit Salisbury het toestel van de RAF betraden door een deur waar het woord 'escape' op te lezen was. Kort daarna verschenen de Rhodesische minister van voorlichting, Jack Howman, en tenslotte Ian Smith met zijn privé-secretaris Thompson. Er stond veel op het spel. Zowel de Britse minister-president als de Rhodesische leider hadden verstrekkende volmachten om tot een vergelijk te komen zonder ruggespraak met hun kabinet in Londen of Salisbury te hoeven houden. In Rhodesië hield men de adem in achter een masker van de gebruikelijke koelbloedigheid. Dit was het belangrijkste ogen-

blik sedert 11 november 1965. Men wist dat welk antwoord Smith ook thuis zou brengen, altijd een groep ontevreden in Rhodesië zich tegen hem zou keren: een toegeven aan Britse eisen zou de rechtervleugel tegen hem in het harnas jagen, een onwrikbaar standpunt zou hem niet alleen onbemind maken bij de liberalen in eigen land maar ook bij belangrijke vertegenwoordigers van handel en industrie. Aan boord van de Tiger was het enige contact tussen het gezelschap en de buitenwereld de radio van het schip. Zo weinig lekte uit van de onderhandelingen (dat was ook de bedoeling) dat de wereldpers het op een gegeven ogenblik moest stellen met een kort bericht van de Britse marine: 'The talks continue, weather improves'.

Het was algemeen bekend dat de aanwezigheid van gouverneur Sir Humphrey Gibbs en van de president van het Hooggerechtshof, Sir Hugh Beadle, formeel voldoende was om Rhodesië binnen enkele minuten terug te brengen binnen het Verenigde Koninkrijk. Toen premier Wilson na twee dagen met Ian Smith aan boord van de kruiser Tiger op de Middellandse zee te hebben gevaren in Londen terugkeerde, was het eerste commentaar aan de pers: 'De blanke rebellenregering van Rhodesië heeft uitstel tot 10 uur morgenochtend Londense tijd om een ontwerp-overeenkomst te aanvaarden die een eind zal maken aan het bittere conflict met Groot-Brittannië'. Premier Wilson wees erop dat het overeengekomen document voor beide partijen acceptabel zou kunnen zijn. Hij zei dat het binnen het raam van Groot-Brittannië's 'zes principes voor de bescherming van de Afrikaanse meerderheid in Rhodesië' valt en binnen de afspraken die hij in de afgelopen herfst op de Gemenebest-conferentie had gemaakt. Daarmee bleef de beslissing uiteindelijk aan Ian Smith en zijn collega's in de rechtervleugel van diens partij, het 'Rhodesische Front'.

Op de avond van 5 december 1966 kwam, na een uitstel van enige uren en nadat het Rhodesische kabinet de hele dag in onafgebroken zitting bijeen was geweest, het scherpe en ondubbelzinnige 'neen' van Rhodesië op Groot-Brittannië's uiteindelijke voorwaarden voor een regeling van het onafhankelijkheidsprobleem. Buiten het gebouw van zijn kabinet vertelde Ian Smith aan een applaudiserende menigte van blanke Rhodesiërs: 'De strijd wordt voortgezet'. De ministers van zijn kabinet stonden om hem heen. Voor de bijeenkomst van het kabinet werd gesloten, werd de afwijzing van premier Wilsons voorwaarden door een ambtenaar van het kabinet overhandigd aan het hoofd van de Britse missie, John Hennings, die dit antwoord direct naar Downing Street liet overseinen. Premier Smith verklaarde dat hij en zijn collega's bereid waren geweest, op Wilsons zes voorwaarden in te gaan, (waarvan de voornaamste was dat de ontwikkeling naar een meerderheidsregering van Afrikanen in het gebied ongehinderd moest worden voortgezet). De rebelregering wees echter de volgende voorstellen af:

- 1 Dat de constitutie van 1965 die door zijn regime was aanvaard toen het zich onafhankelijk verklaarde, moest worden afgeschaft voordat een nieuwe constitutie zou zijn opgesteld.
- 2 Dat het Rhodesische parlement zou worden ontbonden en dat de wetgevende bevoegdheden zouden berusten bij de door Groot-Brittannië benoemde gouverneur Sir Humphrey Gibbs.
- 3 Dat het beheer over de gewapende macht bij de gouverneur zou berusten.
- 4 Dat de gouverneur de bevoegdheid zou hebben ministers aan te stellen van wie er niet minder dan vijf van buiten het Rhodesian Front moesten worden aangetrokken, en waarvan er twee Afrikanen moesten zijn.

Dadelijk na de afwijzing van de in het door Wilson en Smith opgestelde 'werkdocument' door het Rhodesische kabinet, zei de Britse premier Wilson: 'bepaalde onvermijdelijke consequenties moeten nu volgen in overeenstemming met het programma dat wij in september met onze collega's van het Gemenebest zijn overeengekomen'. Deze consequenties waren:

a De Britse regering zal alle voorafgaande voorstellen voor een constitutionele regeling intrekken. In het bijzonder zal de Britse regering niet bereid zijn enige voorstellen tot een regeling aan het parlement voor te leggen tot onafhankelijkheid van Rhodesië alvorens dit land tot het instellen van een meerderheidsregering (dus een regering inclusief Afrikanen) is overgegaan.

b Uitgaande van de volledige steun van de vertegenwoordigers van het Gemenebest bij de Verenigde Naties, zal de Britse regering bereid zijn, voor het einde van het jaar (1966) deel te nemen aan het indienen van een resolutie die voorziet in doelmatige en effectieve economische sancties tegen Rhodesië.

Op 8 december diende het Verenigde Koninkrijk een ontwerp-resolutie in waarin aan de Veiligheidsraad werd gevraagd alle lid-staten de import van asbest, ijzererts, chroom, ruw ijzer, suiker, tabak, koper, vlees en vleesproducten, huiden, vellen en leder uit Rhodesië te doen verbieden. Behoudens enkele amendementen is een resolutie waarin al deze artikelen met name worden genoemd, aangenomen. Over de uitwerking van de sancties zal de secretaris-generaal aan de Veiligheidsraad niet later dan 1 maart verslag uitbrengen. Geen enkele deskundige verwacht van deze sancties een grote uitwerking op korte termijn.

Zambia Een woordvoerder voor de president heeft bekendgemaakt dat de regering een tweede mobiele politiebataljon aan het vor-

men is. In totaal zullen 750 man bij de nieuwe eenheid, die para-militaire opleiding zal ontvangen om aan onverwachte situaties het hoofd te kunnen bieden, worden ingedeeld. De woordvoerder voegde eraan toe dat recente gebeurtenissen in Zambia (in casu de recente grote stakingen in de Copperbelt) de noodzakelijkheid van dergelijke bewegelijke eenheden aan het licht hebben gebracht.

De regering van Zambia heeft troepen en politie naar de grensstreek met de Portugese kolonie Angola gezonden in antwoord op aanvallen van Portugese soldaten op Zambiaanse dorpen, is op 28 december bekendgemaakt. 'Gezien de veelvuldigheid van dergelijke incidenten', aldus de Zambiaanse woordvoerder, 'heeft de regering nu besloten ernst met deze zaak te maken. Legereenheden hebben opdracht gekregen, de grens tot iedere prijs te verdedigen'. De regering deed voorts een beroep op de dorpsbewoners in het grensgebied, de wet niet in eigen hand te nemen.

Zuid-Afrika Als opvolger van Charles Swart zal met ingang van 31 mei 1967 als staatshoofd dr. Theophilus E. Dönges optreden. In verband hiermee heeft minister-president Vorster zijn kabinet moeten wijzigen. De minister van economische zaken, Diederichs, heeft het departement van financiën dat onder leiding van de nieuwe president stond, overgenomen. De minister van mijnbouw, Jan Haak, gaat naar economische zaken, terwijl de ambassadeur in Londen, dr. Carel de Wet, de portefeuille van mijnbouw gaat beheren, zo werd op 23 januari in Kaapstad bekend gemaakt. Verplichte economische sancties moeten tegen Zuid-Afrika genomen worden als enige vreedzame mogelijkheid om een einde te maken aan de apartheid, zo is de strekking van een aanbevelingsresolutie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties die op 16 december werd aangenomen met 84 stemmen tegen

twee, bij dertien onthoudingen. Tijdens de debatten in de speciale politieke commissie lag de nadruk op de eis dat de westerse handelspartners hun commerciële en financiële betrekkingen met Zuid-Afrika verbreken. Van stemming onthielden zich: Australië, België, Canada, Frankrijk, Italië, Japan, Luxemburg, Malawi (als enig Afrikaans land), Nederland, Nieuw-Zeeland, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk en de VS. Ook werd de aandacht van de Veiligheidsraad gevestigd op de toestand in Zuid-Afrika, die een bedreiging vormt voor de internationale vrede en veiligheid, waardoor actie krachtens hoofdstuk zeven van het handvest noodzakelijk wordt. De bestaande beperkte blanke dienstplicht van negen maanden zal worden uitgebreid, aldus werd door President Swart meegedeeld aan het parlement op 20 januari. De voorgestelde wijzigingen zullen naar schatting 20 000 blanke mannen betreffen, hetgeen bezorgdheid heeft gewekt bij handel en industrie, in verband met het gebrek aan geschoolde blanke arbeid. Volgens de *Star* van 28 januari zal het hierdoor niet mogelijk blijven het verbod van geschoolde arbeid door anderen dan blanken in verschillende bedrijfstakken te handhaven.

In het Noordtransvaalse Pietersburg is een luchtmachtbasis geopend, uitgerust met Sabrestraaljagers en radareenheden, die het vliegen onder alle weersomstandigheden mogelijk maken, zo berichtte Radio Salisbury op 9 december 1966. Vergroting van de militaire krachtsinspanning in verband met eventuele sancties tegen Zuid-Afrika werd door ministers en politici in hun toespraken ter gelegenheid van Geloftedag op 16 december en in Kersten Nieuwjaarstoespraken gebruikt als bewijs van het vertrouwen in de materiële, militaire, financiële en geestelijke weerbaarheid van de Zuidafrikaanse blanken. Met een niet nader genoemde olieproducerende staat (naar ver-

luit Iran) heeft de regering een overeenkomst gesloten voor levering van een grote hoeveelheid ruwe olie, die na transport door een eigen, uit te breiden vloot van tankers opgeslagen zal worden, terwijl in Transvaal een olieraffinaderij wordt gebouwd, zo berichtte *Die Burger* op 14 december. Twee dagen later werd bekend dat de regering getracht heeft een order voor duikboten ter waarde van ongeveer een half miljard gulden in Nederland te plaatsen, waarvoor een uitvoervergunning van de Nederlandse regering nodig is.

In Noord-Transvaal wordt een tweede Bantustan voorbereid voor de noordelijke Sotho, zo maakte de minister van Bantoe Administrasie en Ontwikkeling, M.C.Botha, op 28 november bekend. De eerste minister van de Transkei, Chief Kaizer Matanzima, heeft van de Zuidafrikaanse regering geëist dat de Ciskei geïncorporeerd wordt in zijn 'thuisland'. Matanzima stelt dat de Afrikanen recht hebben op Ciskei, maar dat de blanken kunnen blijven 'zolang wij hun hulp nodig hebben'. Deze territoriale eis, waar ook de belangrijke stad Oost-Londen bij betrokken is, werd met nadruk afgewezen door een hoge ambtenaar van het Departement van Bantoe Administrasie en Ontwikkeling te Pretoria, aldus werd op 19 december bericht.

Met uitzondering van de leider van het PAC, Robert Mangaliso Sobukwe, wordt niemand in Zuid-Afrika gedetineerd voor zijn 'politieke opvattingen', aldus een verklaring van de minister van justitie, Petrus C.Pelzer, begin januari. Volgens de ministeriële verklaring is het aantal gevangenen voor 'sabotage en andere agressie delicten' nooit hoger geweest dan 1825 en bedraagt nu 1221. Van 675 personen was eind 1966 de bewegingsvrijheid beperkt op grond van de wet op onderdrukking van het communisme, zo deelde de minister op 3 februari in antwoord op vragen uit de Volksraad mee. Daarvan hebben in-

middels 125 personen het land verlaten, terwijl 29 personen die zich niet aan het huis-arrest hielden in de loop van 1966 werden gearresteerd.

Leden van de verboden organisatie, Defence and Aid Fund, zijn in Port Elizabeth door de veiligheidspolitie gewaarschuwd dat zij zonder toestemming van de minister van justitie alleen maar tot een vakbond of een werkgeversorganisatie mogen behoren. De toenmalige minister van justitie, Vorster, vaardigde in 1962 een proclamatie uit waarin staat dat leden van een verboden organisatie slechts met schriftelijke toestemming van de minister van justitie mogen behoren tot enige groep die op haar bijeenkomsten enig beleidspunt van enige regering in Zuid-Afrika of daarbuiten bespreekt.

Op 11 februari werd in Kaapstad bekend gemaakt dat tegen het eind van 1969 de Kleurlingen hun eigen volksvertegenwoordiging en eigen regering met beperkte bevoegdheden zullen hebben, terwijl terzelfdertijd een eind zal worden gemaakt aan de blanke vertegenwoordiging van de Kleurlingen in het nationale parlement en aan de Kaapse Provinciale Raad. Blanke inmenging in de politiek van de Kleurlingen zal worden verboden. In het nieuwe departement van Kleurling Sake zullen de blanke ambtenaren niet ondergeschikt worden aan hogere Kleurling-ambtenaren, aldus verklaarde de betrokken minister Marais Viljoen.

In het Hooggerechtshof van Kaapstad heeft rechter Steyn op 24 januari de proclamatie nietig verklaard van 13 december 1963 waarbij de Kleurlingen in verschillende subgroepen waren onderverdeeld. Voor de Bevolkingsregistratiewet betekent dit volgens radio Johannesburg op dezelfde dag dat er nu drie rasgroepen in Zuid-Afrika bestaan, 'namelijk Blanken, Bantoe en Kleurling'. De Chinees Tim Lew die in Johannesburg schuldig be-

vonden werd aan overtreding van de Groepsgebiedenwet zal volgens de politie waar hij ook gaat wonen in overtreding van deze wet blijven omdat de wet niet voorziet in aparte woongebieden voor Chinezen.

Op nieuwjaarsdag brak in vier goudmijnen een staking uit van 500 blanke mijnwerkers uit sympathie voor een collega, die geweigerd

had met Afrikanen te werken. De staking werd gesteund door de Mijnwerkers-unie met 17 000 leden.

Op 24 januari werd bekendgemaakt dat in 1966 de executies met 50 % zijn toegenomen tot een totaal van 124 (twee blanke en 89 Afrikaanse mannen, 32 Kleurlingen en een Afrikaanse vrouw).

de nieuwe president van Zuid-Afrika

Op 31 mei zal Charles Robert Swart als president van de Republiek opgevolgd worden door dr. Theophilus Ebenhaezer Dönges, die op 24 januari na de kandidaatstelling zijn ontslag aanbood als minister van financiën. De tegenkandidaat van de Verenigde Partij, majoor Piet van der Byl, minister van Naturelle Sake in de regering Smuts, maakt geen kans, omdat de presidentsverkiezing plaats vindt in een gecombineerde zitting van Volksraad en Senaat waar de Nationale Partij een ruime meerderheid bezit. De kandidaatstelling van Dönges was niet vanzelfsprekend, want algemeen werd verwacht dat senator Jan de Klerk, minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen, de beste kansen had.

Bij eerste stemming had de Klerk wel meer stemmen dan Dönges verkregen, maar de aanhangers van de verliezende Jim Fouché, minister van landbouw, brachten daarna hun stem uit op Dönges. Hiermee is aan de toenemende hegemonie van noordelijke nationalistien een eind gekomen, zoals onder meer de *Rand Daily Mail* van 20 januari opmerkte, want Dönges hoort meer bij de 'verligte as opposed to the verkrampde Afrikaners who might have felt more at home with Senator de Klerk'.

De 72-jarige Swart van boerenafkomst uit de Oranje Vrijstaat (die vooral bekendheid kreeg als minister van justitie van 1948 tot 1960 in welke periode o.a. de wet op de onderdrukking van het communisme werd aangenomen) wordt vervangen door de predikanten-zoon Dönges, die op 8 maart 69 jaar oud is. Na zijn studie in de rechten en de economie waarvoor hij van 1921 tot 1923 in Londen verbleef, werd hij redacteur van het eerste Engelstalige weekblad van de Nationale Partij, de *South African Nation*. Van 1924 tot 1927 was hij verbonden aan de redactie van het Kaapse dagblad *Die Burger*. Na enige jaren als jurist werkzaam te zijn geweest, kwam Dönges in de Volksraad voor het district Fauresmith. In 1948 kreeg Dönges als afgevaardigde van het Kaapse Worcester de portefeuille van minister van binnenlandse zaken. Na het aftreden van Malan in 1955 werd hij leider van de NP in Kaapland, om na het overlijden van Strydom in 1959 van binnenlandse zaken naar het ministerie van financiën over te gaan. Hij heeft Zuid-Afrika bij verscheidene gelegenheden op buitenlandse conferenties vertegenwoordigd en staat voor Afrikaner begrippen als gematigd bekend.

klr

Zuidwest-Afrika De president van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties heeft op 21 november de samenstelling bekend

gemaakt van de commissie van veertien, die aanbevelingen moet doen over het beheer van Zuidwest-Afrika door de VN, krachtens reso-

lutie 2145 (XXI) van 27 oktober. De commissie onder leiding van de Fin Max Jakobson bestaat uit vertegenwoordigers van Canada, Chili, Ethiopië, Italië, Japan, Mexico, Nigerië, Pakistan, Senegal, Tsjechoslowakije, USSR, VAR en VS (de overige permanente leden van de Veiligheidsraad hebben geweigerd zitting te nemen, terwijl nationalistisch China niet werd uitgenodigd).

Tijdens de openingszitting van de commissie op 17 januari heeft secretaris-generaal Thant herhaald dat Zuidwest-Afrika onder directe verantwoordelijkheid van de VN is gekomen. De SWANU heeft de commissie verzocht de noodzaak in te zien dat militair geweld door de VN gebruikt zal moeten worden. Op 26 januari verklaarde de Sowjet-gedelegeerde, Pavel Shakov, dat de USSR bereid is een militaire actie uitgaande van de Veiligheidsraad op grond van hoofdstuk 7 van het handvest te steunen.

Een speciale eenheid van de politie uitgerust met helicopters heeft met behulp van honden en blanke boeren een klopjacht gehouden op Afrikanen die op 14 december een afgelegen boerderij hebben aangevallen en de blanke eigenaar hebben gedood. Op 30 december verklaarde het hoofd van de politie, luitenant-generaal Keevy, dat van de dertig infiltranten in Zuidwest-Afrika nog slechts zes op vrije voeten zijn. Volgens hem zijn deze Afrikanen afkomstig uit opleidingskampen in Tanzania en andere Afrikaanse staten. Op dezelfde dag maakte de SWAPO bekend dat sinds augustus 1966 in een zestal schermutselingen met vrijheidsstrijders 22 Zuidafrikaanse soldaten zijn gedood en vele anderen gewond.

Op 2 december zijn drie leden van de SWAPO, waaronder de waarnemend voorzitter, Gottlieb Nathaniel, gearresteerd krachtens de wet op onderdrukking van het communisme. Een week later werd de president van SWANU, Gershon Vei, gearresteerd.

Voyez tous les pays que les Arabes ont conquis depuis les siècles les plus reculés: la civilisation en a disparu, ainsi que la population; le sol même paraît avoir changé de nature. Dans le Yémen, tous les centres de la population sont abandonnés, à l'exception de quelques grandes villes; dans l'Irac Arabe, il en est de même, toutes les belles cultures dont les Perses l'avaient couvert ont cessé d'exister. De nos jours, la Syrie est ruinée; l'Ifrikiya et le Maghreb souffrent encore des dévastations commises par les Arabes. Au cinquième siècle de l'hégire les Beni-Hilal et les Soleïm y firent irruption, et, pendant trois siècles et demi, ils ont continué à s'acharner sur ces pays; aussi la dévastation et la solitude y règnent encore. Avant cette invasion, toute la région qui s'étend depuis le pays des Noirs jusqu'à la Méditerranée était bien habitée: les traces d'une ancienne civilisation, les débris de monuments et d'édifices, les ruines de villes et de villages sont là pour l'attester.⁵

Ook in deze beschrijving ontbreken nuancerings- en gevoel van de betrekkelijkheid. Op besliste toon worden de nomaden beschreven als beschavings-vernielers. Toch kan dit Ibn Khaldun niet kwalijk worden genomen, want hij leefde in een tijd waarin nog diep en smartelijk de gevolgen werden gevoeld van de gewelddadige aanvallen door Beni Hilal en Beni Soleym. Zelfs een man van kaliber als Ibn Khaldun kon niet begrijpen dat het kwaad niet zozeer een gevolg was van het feit dat de invallers nomaden waren, als van de wezenlijke omwenteling in het machtsevenwicht in Noord-Afrika.

Legers samengesteld uit boeren en stadsbewoners behoeven wat het aanrichten van schade betreft niet onder te doen voor de Beni Hilal en Beni Soleym in Noord-Afrika. Men denke slechts aan de Dertigjarige Oorlog (1618-48), aan het optreden van het Duitse leger in Rusland in de Tweede Wereldoorlog, aan de verovering van Algerije door de Fransen, en aan de theorie van de verbrande aarde die stamt uit de koker van krijgskundigen die geboren en getogen zijn in sedentaire samenlevingen.

Ibn Khaldun was in zijn visie op de nomaden aan de verhoudingen uit het nabije verleden gebonden. Wel probeerde hij die gebeurtenissen te plaatsen in een objectief en theoretisch kader, maar dit kader was op zich zelf een uitvloeisel van zijn tijd. Voor wie zich bezig houdt met de sociologie van kennis en wetenschap vormen de werken van Ibn Khaldun een uitstekend object van studie.

Toen Ibn Khaldun zijn werk schreef, baseerde hij zich op de werkelijkheid van de veertiende eeuw. Welke voorstelling over de nomaden heeft de wetenschap nu in de twintigste eeuw, achthonderd jaar na het begin van de invallen? Deze vraag kan niet in zijn algemeenheid beantwoord worden in dit artikel, dat slechts een terreinverkenning is. Derhalve wil ik mij beperken tot Tunesië. Marçais en Guiga merken op: 'Le cultivateur villageois de Tunisie (. . .) se méfie de l'homme aux moutons et le méprise. Il lui reproche son entêtement, son goût pour la rapine. Surtout il le sait prêt à courir tous les risques, à enfreindre toutes les défenses, à endommager sans scrupules plantations et récoltes, plutôt que de laisser . . . vieille injure de chamelier nomade.'⁶

Nauwkeuriger is het rapport van de 'controleur civil' van Kef aan de 'résident-général' van 5 juni 1920: 'Par suite de sécheresse de nombreuses originaires des Zlass, des Fraichich ou des Madjeurs viennent transhumer dans ma circonscription. Elles vivent de rapine, font paître leurs troupeaux dans les propriétés privées, s'attaquant même aux récoltes et provoquant de multiples doléances de la part des propriétés intéressées.'⁷

Een ander voorbeeld van de last die de landbouwende bevolking van de nomaden heeft, wordt beschreven in het boek van Jean Despois *La Tunisie orientale*. 'Ces déplacements de population, les migrations parfois considérables de bêtes et de gens ne sont pas sans avoir été pendant longtemps et sans être parfois encore accompagnés de sérieux inconvénients. Les nomades affamés s'abattent certaines années sur le Tell en véritables conquérants, volant céréales et bétail, refusant de payer l'achabaa trop élevée, pénétrant de force dans les terrains de parcours et les terrains forestiers domaniaux, indifférents délits de pacage.'⁸

Eigenlijk is er maar één wezenlijk verschil tussen deze beschrijving en die van de controleur-civil van Kef. Despois voegt er een dimensie aan toe, die van de tijd. Hieruit kan geconcludeerd worden dat Despois op grond van recente gegevens beweert dat de betrekkingen tussen nomaden en gevestigden vergelijkbaar zijn met die in het verleden, zonder evenwel bewijzen voor deze stelling aan te voeren. Bovendien moet een verschil van intensiteit opgemerkt worden, als hij schrijft: 'et sans être parfois encore accompagnée de sérieux inconvénients'⁹, hetgeen suggereert dat vroeger deze schaduwzijden voortdurend aanwezig waren.

Een soortgelijke projectie van het heden op het verleden wordt gevonden in het werk van Montchicourt over Noord-Tunesië: 'Ces déplacements, qui comportent aujourd'hui encore quelques délits, se compliquaient autrefois de déprédations assimilables à des faits de guerre'.¹⁰

Om deze stelling te bewijzen geeft Montchicourt slechts één voorbeeld uit de zestiende eeuw: de legering van een garnizoen in een ons bekend dorp waarvoor als reden wordt aangevoerd de last die de nomaden zouden kunnen veroorzaken. Bovendien spreekt hij van oogsters, die wanneer zij talrijk genoeg zouden zijn een dreigende houding aannemen. In verband hiermee vertelt hij de geschiedenis van de nomade die na de oogst werd uitbetaald maar die ook nog betaling vroeg voor zijn hond en zijn stok. De stok en de hond zijn voor de Montchicourt de wapenen waarmee de nomade aan zijn verzoek kracht bijzet. Deze geschiedenis – zij zou in Tunesië wijd en zijd verbreid zijn, aldus de Montchicourt – heb ik in Tunesië aan talrijke informanten voorgelegd. Geen hunner kende die geschiedenis. Op mijn vraag om uitleg gaven boeren zowel als nomaden te kennen dat dit een simpel verzoek was om hoger loon, zoals een bedelaar ook brood vraagt voor vrouw en kinderen. Suggereerde ik dat hond en stok machtsmiddelen waren waarmee aan het verzoek kracht bijgezet kon worden, dan was verbazing dan wel een spottend gelach daarop het antwoord. Menig informant heeft mij pogen te overtuigen van het dwaze van mijn veronderstelling.

Het bewijsmateriaal van de Montchicourt is, op zijn vriendelijkst gezegd, mager en

volkomen onvoldoende om ons een idee te kunnen geven van de toestand in het verleden. De andere hierbovengenoemde auteurs hebben zich niet eens de moeite getroost om bewijzen voor hun beweringen aan te voeren. Indien de nomaden en de gevestigden in de twintigste eeuw zich in dezelfde situatie zouden bevinden als in voorgaande eeuwen, men zou er vrede mee kunnen hebben. Zo niet dan vereist de extrapolering in de richting van het verleden een degelijke argumentatie, een betrouwbaar fundament.

Kennelijk achtten de auteurs een dergelijke bewijsvoering niet noodzakelijk. Enerzijds is er Ibn Khaldun, anderzijds zijn er de nomaden die in de negentiende en twintigste eeuw de Franse troepen en kolonisten last berokkend hebben tot het Franse gezag daaraan een einde heeft gemaakt. Tussen heden en verleden, il n'y a qu'un pas, ook al is dat een stap van minstens vijf eeuwen. Over dat tijdperk zijn we niet diepgaand geïnformeerd. Zij die uitgaan van de oorlogszuchtige, roof- en plunderzieke nomaden blijven in gebreke, zijn onmachtig tot het produceren van feiten. Vast staat echter dat na de dertiende eeuw de nomaden in Noord-Afrika tot rust zijn gekomen en dat de Noordafrikaanse kuststeden in de vijftiende en zestiende eeuw weer tot bloei gekomen zijn.

Het beste bewijs is wel dat de woestijnhandel van de Soedan naar de havens aan de kust van de Middellandse Zee en vice versa weer tot bloei is gekomen na de veertiende eeuw, hetgeen onmogelijk zou zijn geweest als het binnenland bevolkt ware geweest door roof- en plunderzieke nomaden. Vooralsnog is de extrapolatie van het conflict boer-nomade van de negentiende en twintigste eeuw, gedurende de kolonisatie, naar een voorafgaand tijdperk onverantwoord. De Franse kolonisten en amateurs hebben niet willen of niet kunnen inzien dat het juist de kolonisatie is geweest, het op grote schaal in cultuur brengen van het noorden, die aanleiding heeft gegeven tot botsingen met nomaden uit het centrale deel van Algerije en Tunesië, die evenals vroeger in droge zomers uitkomst zochten voor hun kudden in het noorden en daarin gehinderd werden door de kolonisatie en de kolonisten.

Tijdens een onderzoek bij enkele nomadenvolken in Libië hebben dr. J.H. Jager Gerlings en de schrijver kunnen constateren dat ondanks al hun pogingen om een mogelijke gespannen verhouding tussen de nomaden en de gevestigde landbouwers waar te nemen, er geen sprake bleek te zijn van overheersing door de nomaden, noch van overlast door hen veroorzaakt, zelfs niet in het verleden, voorzover dat gereconstrueerd kon worden. Dit heeft ons geleerd voorzichtig te zijn met deze wijdverspreide stelling, en ons achterdochtig gemaakt voor algemene waarheden, generalisaties en verklaringen die niet gesteund worden door een voldoende aantal geloofwaardige feiten. Om een dergelijke stelling te bewijzen kunnen onmogelijk de collectieve voorstellingen als argument worden aangevoerd (want deze baseren zich voor een groot gedeelte op gevoelselementen) noch de collectieve denkbeelden, die zelden met de werkelijkheid overeenkomen.

In 1962 heb ik in Noord-Tunesië een niet veel diepergaand onderzoek ingesteld naar de betrekkingen tussen de gevestigde landbouwers en de nomaden die vroeger naar

het noorden trokken met hun kudden, op zoek naar voedsel voor hun vee en op zoek naar werk. Zoals het een cultureel-antropoloog past, werd dit onderzoek zowel verricht bij de nomaden die vroeger naar het noorden trokken als bij de landbouwers-gastheren én bij de kolonisten. Tevens heb ik getracht zoveel mogelijk in de tijd terug te gaan door bejaarde zegslieden te raadplegen.

Grosso modo bleek uit dit onderzoek dat de verhoudingen zich niet laten karakteriseren door begrippen als 'vijandigheid' of 'overheersing'. Daarentegen werd duidelijk dat vóór ontginning op grote schaal voorkwam de nomaden en de landbouwers elkaar wederzijds begunstigen. Dikwijls wezen mijn zegslieden in alle eenvoud op deze symbiotische verhouding. De landbouwers hadden voordeel bij de hulp van de nomaden bij de oogst, terwijl de oogsters op hun beurt met gesloten beurzen in het bezit kwamen van graan dat zij nodig hadden voor hun levensonderhoud. Behalve op braakliggende gronden (van jaar tot jaar werd slechts vijftig procent van het bouwland gebruikt voor landbouw) konden de nomaden hun vee ook weiden op de stoppelvelden na de oogst. Tot voordeel van de landbouwers strekte de mest die het vee op de velden achterliet. Ook moet in aanmerking worden genomen dat vroeger in het noorden veel grond braak lag, waarvan één der oorzaken was dat in de buurt van Beja en van Souk el Arba de grond te zwaar was voor ontginning met de middelen waarover de landbouwers destijds beschikten.

In het noordwesten herinnert men zich die tijd beter dan in het noordoosten waar al spoedig na 1881 bijna alle grond ontgonnen was, waar de velden aan elkaar grensden en slechts gescheiden waren door wegen en waar de combined harvesters sneller werden ingevoerd dan in het westen. Bij het onderzoek naar de wederzijdse verhoudingen tussen de Tunesische landbouwers in deze streek en hun gasten heb ik vrijwel geen enkel gegeven gevonden dat op overwicht van de nomaden zou wijzen. Integendeel, zowel de landbouwer als de nomade verklaarden dat de landbouwer het overwicht had. De nomade beveelt niet, de nomade vraagt gunsten, vraagt werk. Het is de nomade die naar zijn werkgever gaat en nooit omgekeerd. De nomaden-vrouw vraagt hulp aan de vrouw van de landbouwer en deze verleent de hulp. De nomade probeert werk te vinden bij een landbouwer en hij vraagt daarom, op een toon van 'wees zo goed mij een dienst te bewijzen'. De landbouwer heeft hier voordeel van. Verscheidene malen legden de nomaden er de nadruk op dat zij goede landbouwers zochten – 'landbouwers met een hart'. Zodra een dergelijke landbouwer wordt gevonden, verspreidt het nieuws zich van mond tot mond. In het algemeen kan de verhouding goed worden genoemd. Landbouwers en nomaden gaven bij ondervraging toe dat er altijd en overal moeilijke mensen en dieven zijn, maar dat zij zeldzaam waren onder de nomaden die naar het noorden trokken. Hun uitlatingen en hun handelwijze hebben deze stelling bevestigd. 'Deze mensen moeten geholpen worden', werd door vele gastheren verklaard, 'het zijn arme mensen, die een hard leven hebben'. Zo bewaarden de landbouwers graan, het loon voor het oogsten, tot het moment waarop de nomaden weer voorbij zouden trekken, op weg naar het zuiden. Herhaaldelijk werden voorbeelden genoemd waarin de verhouding zich over de jaren voortzette. Keer op keer kwamen dezelfde nomaden terug bij

dezelfde landbouwers. Het is kenmerkend voor de moderne tijd, dat in het noorden de landbouwers per brief nomaden die zij kennen uitnodigen om bij hen te komen werken. Ook werden wel huwelijksbanden aangeknoopt. Een landbouwer vertelde mij: 'Wij waren blij hen weer te zien. Maar wij zijn voorzichtig in het kiezen van onze kennissen. Je kunt immers nooit weten'.

Het bleek duidelijk dat nomaden en landbouwers elkaar niet als vreemden beschouwden. Tenslotte trekt niemand op goed geluk naar het noorden. Iedere stam volgt bepaalde reiswegen naar de gebruikelijke zomergebieden. En in de dorpen van de landbouwers vonden de nomaden leden van hun stam terug die zich in de loop der jaren daar voorgoed hadden gevestigd.

Soortgelijke inlichtingen weerleggen het beeld van de nomaden als veroveraars die het noorden overstroomden, de landbouwers schade berokkenen en zich gedragen als bezetters uit een vreemd land. De migratie was een georganiseerde aangelegenheid en iedere stam begaf zich naar een bepaald gebied in het noorden in de Tell. Voor Algerije wordt dit bevestigd door het werk van Bernard en Lacroix. Op een kaart in hun boek 'Nomades de l'Algérie' tonen zij precies aan waar iedere nomadenstam uit het zuiden de zomer doorbracht indien dit noodzakelijk was.

Dit alles doet meer denken aan een aantal contactverschijnselen die geïnstitutionaliseerd zijn op gelijk niveau dan aan een betrekking van boven- en onderschikking. De theorie van de symbiotische associatie wordt bevestigd door tal van gevallen in Algerije waar de gasten op verzoek van de gevestigden het vee van de laatsten meenamen naar het zuiden voor de regentijd: de landbouwers moeten vertrouwen in hun gasten hebben gesteld.

Daarbij moet niet vergeten worden dat toen de Fransen de Algerijnse Tell introkken (waar hun kolonisatieprojecten ook bedoeld waren als voordeel voor de plaatselijke landbouwers) en de nomaden weerden, de Algerijnse landbouwers niet verheugd waren, maar integendeel protesteerden tegen deze Franse inmenging, hetgeen niet anders verklaard kan worden dan uit het belang van de aanwezigheid van de nomaden. Er wordt in de literatuur veel gesproken over conflicten tussen gevestigden en nomaden. En in feite heeft de symbiotische associatie zich niet altijd kunnen verwezenlijken in volmaakte harmonie. De nomaden spraken van het misbruik van macht van de kant van de landbouwers hetgeen in overeenstemming is met hun pogingen om een landbouwer met een hart te vinden. Als zij onderbetaald worden of op hun verzoek geen voedsel voor hun vee of voor zichzelf krijgen maar weggejaagd worden door de landbouwers, dan kunnen deze laatsten rekenen op de wraak van de nomaden die in zulke gevallen er niet voor terugschrikken een paar schapen van de landbouwer te stelen of de oogst in brand te steken. Aan de andere kant waren de landbouwers die zich in een sterkere positie bevonden in hun eigenbelang gedwongen hun gebied te beschermen en de nomaden een bepaalde grens niet te laten overschrijven. De nomaden van hun kant hebben te groot belang bij hun verblijf in het noorden dan dat zij zich zouden kunnen veroorloven op onredelijke manier de betrekkingen te verknoeien, hoewel er natuurlijk altijd enkelen zijn, die zich van zulke overwegingen niets aantrekken.

Nu moet nog het probleem behandeld worden van de talrijke klachten die bij het Franse bestuur binnenkwamen, klachten zowel van Tunesische landbouwers als van Franse kolonisten. Het zou verdraaiing van de feiten zijn om deze klachten zo maar als verhaaltjes af te doen. Maar ter zake van deze klachten moet wel rekening gehouden worden met de grondige wijzigingen die zijn aangebracht in de oorspronkelijke verhoudingen door de kolonisatie en de landontginning in het noorden. Alle braakliggende gronden werden één voor één in de loop der jaren ontgonnen met behulp van ploeg en tractor waar men vroeger niet over beschikte. Oogst- en dorsmachines hebben het brood uit de mond van de nomaden gestoten. Bossen werden tot verboden gebied verklaard en de nomaden werden in hun levensbelangen bedreigd. De aanwas van de bevolking ging steeds voort, ook voor de nomaden rondom Kairouan. Meer monden moesten gevoed worden, terwijl de weidegronden in het noorden steeds geringer in aantal werden. Niettemin werd de trek naar het noorden intensiever. De nomaden uit de omstreken van Kairouan hebben mij uitvoerig verteld van de misère die zij op weg naar het noorden ondervonden. De geasfalteerde wegen waren aan beide zijden begrensd door ontgonnen land, dat voor de nomaden verboden gebied was geworden. 'Ook de beesten moeten eten. Die kun je toch niet zo maar laten krepere!' Maar de bewakers van de Franse terreinen gunden de nomaden zelfs geen rust. Ze joegen hen voort, mensen en beesten, om zo spoedig mogelijk van hun aanwezigheid verlost te zijn. Dergelijke vernederingen hebben de betrekkingen vergiftigd en zijn de grondoorzaak van de conflicten tussen nomaden en hen die vroeger maagdelijke landen hadden ontgonnen. En zulke incidenten hebben op hun beurt weer het beeld versterkt dat de gevestigde zich maakte van de nomade in het algemeen. Zij schenen een rechtvaardiging voor de herinnering aan stelende en rovende nomaden. Deze conflicten tussen kolonisten en nomaden werden ook veroorzaakt door een verschil in rechtsopvatting: Nomaden op weg van het zuiden naar het noorden beschouwden het als hun goed recht naar eeuwenoud volksgebruik om in leven te blijven een beetje graan te mogen snijden op de velden van de landbouwers waar zij langs kwamen. Zij konden nemen wat nodig was voor één maaltijd. Zij bereidden het graan in blikken trommels, die zij speciaal voor dit doel meenamen op hun trek. Tegen dit recht protesteerden de Tunesische landbouwers niet (en heus niet alleen omdat zij niet durfden) want dergelijk recht is in overeenstemming met gebruiken in de Maghreb en in de Sahara waar de voorbijganger zoveel dadels kan nemen van de palmboom als hij nodig heeft voor zijn dagelijks onderhoud. De Fransen daarentegen baseerden zich op het Franse eigendoms-begrip, op de onschendbaarheid daarvan. Zij zagen in het gebruik van de nomaden een inbreuk op de eigendom en dus begonnen zij streng op te treden tegen de nomaden in de overtuiging dat zij in hun recht stonden. Een kleine bijzonderheid die een interessant licht werpt op deze kwestie is dat zij als bewakers van hun velden geen Tunesiërs maar Marokkanen aanstelden.

Het laatste woord over deze verhoudingen is nog niet gezegd. Het onderzoek naar de aard van de verhoudingen staat nog aan het begin. Het moet uitgebreid en ver-

diept worden. Maar nu al geloof ik voorlopig te kunnen stellen dat het traditionele beeld van de nomade als 'dief en rover' niet als een absoluut gegeven kan dienen. Bernard en Lacroix stellen dat de nomaden er voortdurend op uit zijn, hun gebied te vergroten ten koste van de gezeten landbouwers.¹¹ Ik heb Fransen horen verkondigen, op grond van literatuur die ik niet heb kunnen traceren, dat toen de Franse troepen in Algiers debarkeerden deze net op tijd kwamen om Algerije te ontrukken aan de greep van de nomaden die vanaf het zuiden eeuw na eeuw waren opgedrongen naar het noorden waar zij in 1830-31 werden aangetroffen voor de stadspoorten van Algiers.

Voor dit langzaam en regelmatig opdringen is geen enkel bewijs te vinden. Een groot aantal nomadenstammen die het noorden uit eigen ervaring goed kennen, omdat zij daar droge winters doorbrachten, prefereerde een nomadenbestaan in het zuiden, in steppe en woestijn, boven een bestaan in het noorden. Het komt mij voor dat na de ondergang van het Romeins-Byzantijnse Noord-Afrika de, op last van de Romeinen, gevestigde bevolking – de Romeinen tolereerden binnen de limes geen nomaden – weer als vanouds zijn overgegaan en hebben moeten overgaan tot zelfverzorging. Dat wil zeggen dat zij zich toelegden op de verbouw van granen en op het fokken van schapen en geiten. Gegeven de grote locale variatie in regenval hebben zij veeteelt en landbouw beoefend op grondslag van een collectief tribaal grondbezit. Het zg. kleine nomadisme, een nomadiseren over geringe afstanden, was daarbij een volkomen rationele aanpassing aan de natuurlijke omstandigheden. Deze zienswijze verklaart beter dan de theorie van het opdringen de aanwezigheid van grote aantallen nomaden in het noorden.

Aan het conflict tussen nomadiserende veetelers en gezeten boeren heeft de Duitse socioloog Oppenheimer een boek gewijd. Overal en steeds weer zouden de nomaden zegevierend uit het strijdperk te voorschijn zijn gekomen en uit de overheersing van de overwonnenen zou de organisatie 'staat' geresulteerd zijn. 'Das Zusammentreten von Grossviehirten mit Hackbauern erzeugte immer wieder ähnliche Abläufe der politisch sozialen Entwicklung'.¹² Nu zijn noch boeren die met de hak werken noch kameelnomaden typerend voor de kleine nomaden van Noord-Afrika, die contacten onderhouden met de gezeten bevolking van de kuststreek. Niettemin werkt hij naar analogie van de kameelnomaden ook voor deze zg. kleine nomaden zijn zienswijze uit. Van die 'Herrschaftsüberlagerung' heb ik in Noord-Afrika enkele voorbeelden kunnen vinden. Maar wat de 'ähnliche Abläufe' betreft verschil ik met Oppenheimer van mening. Oppenheimer gaat als vertegenwoordiger van de strijd-school uit van conflicten, – waar nomaden en sedentairen met elkaar in contact komen kan strijd niet uitblijven – schrijver dezes hanteert daarnaast ook het symbiotisch verband en is ontheven van de plicht overal 'Herrschaftsüberlagerung' te constateren, waartoe, het moet gezegd, Oppenheimer dan ook niet in staat is.

Tenslotte, nooit mag vergeten worden dat onze opvattingen van de nomaden zoals de geschiedenis die ons heeft overgeleverd zeer eenzijdig zijn. Deze geschiedenis is geschreven door de gevestigden en niet door de nomaden. Dat wil zeggen dat de laatsten nooit de behandeling hebben gekregen, die de belangen van de gevestigden ten deel viel. Dit kwam niet zozeer tot uiting in vreedstijd als wel in tijden van oorlog. In dit opzicht is het historisch materiaal bijzonder selectief.

¹ Zie Gonnard

² Zie Graziani, blz. 153

³ Bernard et Lacroix, blz. 5

⁴ Bernard et Lacroix, blz. 5

⁵ Ibn Khaldun, deel I, blz. 310–313

⁶ Marçais et Guiga, I, blz. 258

⁷ Ongepubliceerd rapport

⁸ Despois, blz. 449

⁹ Despois, blz. 449

¹⁰ Montchicourt, blz. 380 e.v.

¹¹ Bernard et Lacroix, blz. 5

¹² Oppenheim, blz. 223

literatuur

Bernard, A. et Lacroix, W. L'évolution de nomadisme en Algérie, Paris 1905.

Despois, J. La Tunisie Orientale. Sahel et Basse Steppe, 2 éd., Paris, 1955.

Gonnard, R. La légende du bon sauvage, Paris, 1946.

Graziani, R. Die Eroberung Libyens, Berlin, 1939 (?)

Ibn Khaldun. Les prologomènes d'Ibn Khaldoun. Traduits en français et commentés par M. de Slane. 3 vols, Paris, 1934.

Marçais, W. et Guiga, A. Textes arabes de Takrouna I. Textes, transcriptions et traduction annotée, Leroux, 1925.

Montchicourt, Ch. La région du Haut Tell en Tunisie, Paris, 1913.

Oppenheim, F. System der Soziologie, Zweiter Band, Der Staat, Jena, 1926.

een 'code civil' in Ivoorkust en zijn ontvangst door de bevolking

door A.J.F. Köbben

1

Per 8 december 1964 is bij presidentieel decreet in de Westafrikaanse republiek Ivoorkust een 'Code Civil' ingevoerd. De overheid heeft zich zeer beijverd de bepalingen van dit nieuwe wetboek onder de aandacht van de bevolking te brengen en ze tevens bij de bevolking aan te prijzen. De radio en de pers, partijfunctionarissen en ambtenaren werden tot dit doel ingeschakeld, waarbij zij o.a. gebruik konden maken van een geïllustreerd boekje dat de voornaamste bepalingen bevat en ze in eenvoudige termen (zij het nog niet eenvoudig genoeg) expliceert.

De nieuw ingevoerde 'Code Civil' is wel zeer westers, met name zeer Frans, georiënteerd. In haar voorwoord bij het zoëven genoemde boekje schrijft de vrouw van president Houphouët-Boigny: 'tout en s'inspirant, comme celui de la plupart des Etats du monde, du Droit Civil français, le Code est très respectueux de tout ce que la sagesse africaine a accumulé au cours des âges et que notre dignité nous commande de respecter'. Van het 'droit français' is inderdaad heel veel te vinden, maar van de 'sagesse africaine' bitter weinig. Op allerlei wijzen gaat de Code Civil dwars in tegen een hele reeks bestaande sociale instituten. Om er enkele te noemen: polygynie en bruidsprijs worden verboden (polygynie komt bij alle stammen van Ivoorkust voor, de bruidsprijs bij zeer vele); in het huwelijk wordt gemeenschap van goederen voorgeschreven (bij de meeste Ivoorkust-stammen hebben man en vrouw traditioneel gescheiden beurzen); de man mag niet huwen vóór zijn twintigste, het meisje niet vóór haar achttiende (traditioneel huwt vooral het meisje eerder); volgens de 'Code' gaat voortaan de erfenis naar de kinderen van een overledene, een gelijk deel naar ieder van hen (bij de meeste stammen in Ivoorkust gaat traditioneel de erfenis in hoofdzaak naar één persoon; bij de stammen in het zuidoosten – Agni, Attié, Baoulé – is de erving matrilineair, bij die in het westen – bv. Bete, Dida, Godié – patrilineair). Ook voor de laatste groep stammen betekent de nieuw voorgeschreven erfgang nog een fikse ingreep: traditioneel is hier nl. de erfgang lateraal (adelfisch), dwz. dat ego's broers van dezelfde vader, ev. zelfs zijn vadersbroerszoons aan bod komen vóór zijn eigen zoon.

Overigens toont de overheid bij de meeste dezer bepalingen veeleer met overreding en administratieve drang te willen werken dan met fysieke dwang. Zo is bv. de polygynie 'verboden', dwz. een man, die reeds *voor de wet* gehuwd is met een vrouw, zal niet ook nog met een tweede vrouw *voor de wet* kunnen huwen. Maar niets belet hem openlijk in concubinage met meer vrouwen te leven. (Hetzelfde geldt ook in de westerse maatschappij, maar aangezien het hebben van méér vrouwen hier geen prestige verleent, integendeel tegen de officiële moraal ingaat, gebeurt het minder en in ieder geval minder openlijk.) Er is dan ook een voorziening getroffen dat kinderen kunnen worden toegeschreven aan mannen, die in 'concubinage notoire' geleefd hebben met de moeder van die kinderen.

Slechts op twee zaken staat een sanctie: wie zich vóór een bepaalde datum niet heeft laten inschrijven bij het bevolkingsregister, krijgt een boete. En, belangrijker, wie een bruidsprijs eist voor een meisje kan gestraft worden met gevangenisstraf tot een maximum van twee jaar, plus een boete van tweemaal het bedrag van de bruidsprijs, en tenminste 50 000 francs.

Hoe is nu deze 'Code Civil' ontvangen door de bevolking? Meestal weten we niet veel van de reacties van de gewone man op nieuwe wettelijke maatregelen, zeker niet in Afrikaanse landen. In dit geval echter wel. Kort na het in werking treden van het nieuwe wetboek heeft de Franse onderzoeker Raulin een rondgang gemaakt door Ivoorkust en bij verschillende stammen in de dorpen de mensen gevraagd naar hun mening. Zijn bevindingen heeft hij neergelegd in een niet gepubliceerd rapport ¹ (zie literatuurlijst). De onderzoeker had slechts een paar maanden ter beschikking, zodat hij niet verder is gekomen dan een tamelijk oppervlakkige peiling. Hij had echter het grote voordeel in een aantal dorpen bekend te zijn door vroeger onderzoek (verg. Raulin, 1957), waardoor hij gemakkelijker vertrouwelijke inlichtingen kreeg. De dorpingen bleken overal gehoord te hebben van het nieuwe Wetboek, al hadden ze het fijne ervan in vele gevallen niet begrepen. Hun belangstelling ervoor was ook groot: Raulin, die kwam om vragen te stellen, moest aanvankelijk vooral antwoorden geven, overstelpt als hij werd door een 'avalanche de questions' over de détails van de nieuwe regeling.

Bij de Bete, de stam die hij het beste van vroeger onderzoek kende, bleek iedereen begrepen te hebben dat in de Code polygynie en bruidsprijs verboden worden. In dorpen waar men hem (Raulin) niet kende verklaarde men zich als loyale staatsburgers aan het verbod te zullen houden. Maar waar men hem wél kende, zei men nadrukkelijk dat het verdwijnen van de bruidsprijs iets onmogelijks was. Iedereen was die mening toegedaan, zelfs jonge, nog ongetrouwde mannen, die ev. zouden kunnen profiteren van het verbod (Raulin, 1966: 27). Ook tegen het polygynie-verbod bleek sterke weerstand.

Te verbazen hoeft ons dit standpunt niet. Zoals ik elders heb uiteengezet (Köbben, 1964: hfst. 7) is bij dit volk de bruidsprijs de kern van een veelomvattend systeem van ceremoniële betalingen. Ik bedoel met 'ceremonieel' dat zulke betalingen niet primair een economisch doel hebben, doch vooral erop gericht zijn groepsbanden aan te knopen of te verstevigen. De structuur van de Bete-samenleving is niet te begrijpen zonder inzicht in de betekenis dezer betalingen, ja sterker, voor een deel *zijn* zij die sociale structuur. Geen wonder dat de leden dezer maatschappij ze niet kunnen wegdenken uit hun leven. De lezer kan hier de tegenwerping maken dat het veeleer eigenbelang zal zijn dat de Bete doet protesteren, en niet zozeer deze 'structurele' overwegingen. Dat zal inderdaad voor sommigen wel gelden, bv. voor een familiehoofd met veel echte en classificatorische dochters, maar de meesten hunner hebben een veelheid van ceremoniële banden, die eensdeels geld kosten, anderdeels geld opbrengen, zodat zij uiteindelijk min of meer quitte spelen (verg. Köbben, 1964: 177-178). Dit laatste zijn zij zich ook wel bewust.

Ook de polygynie is bij hen een volop levend instituut. Enkele jaren geleden bleek van een steekproef van 200 getrouwde mannen bijna de helft meer dan één vrouw te hebben, 10 % zelfs vier of meer vrouwen (Paulme, 1962: 36). Ook jonge en 'pro-

¹ Ik ben de schrijver dankbaar dat ik zijn rapport ter inzage heb gekregen en er gebruik van heb mogen maken.

gressieve' mannen beschouwen het hebben van meer dan één vrouw als het teken bij uitstek van status, méér bv. dan een echt huis of andere aan de westerse civilisatie ontleende attributen, al komen die laatste er wel steeds meer in.

Wij kunnen aldus de prudentie betwijfelen van de invoering van dit nieuwe wetboek. Ófwel het zal grotendeels dode letter blijven (wat mij nog het meest waarschijnlijk lijkt), ófwel het zal grote verwarring stichten. Bedenk bijvoorbeeld dat ieder, die voortaan een bruidsprijs vraagt, door een kwaadwillige gechantoord kan worden! Waarschijnlijk overschatten de opstellers ook het effect van een dergelijke 'Code', alsof met één pennestreek sociale instituties uit te bannen of te creëren zijn. Zo schrijft Mme Houphouët-Boigny: 'ce Code . . . fait tout d'un coup et légalement de la femme l'égale de l'homme'. (Le Droit Civil Ivoirien: 5). Jawel, *legaal* wel, maar wij kunnen ons met recht afvragen of dit ook in werkelijkheid geschieden zal! Opmerkelijk is tenslotte hoezeer de juristen, die hier aan het werk geweest zijn, impliciet het Franse recht superieur achten aan de eigen instellingen (zij hebben natuurlijk ook allen hun opleiding aan een Franse universiteit gehad). Men mene niet dat alleen in de ex-Franse gebieden zich een dergelijke attitude voordoet, ook bv. in Nigerië achten vele Afrikaanse juristen het westerse recht, in casu het Engelse, verre superieur. Toch is er een verschil: de juristen opgeleid in de Engelse sfeer, waarin zozeer de nadruk ligt op de 'common law' zijn eer bereid het eigen volksrecht als legitiem te erkennen dan de juristen uit de francofone gebieden, geschoold als de laatsten zijn in de formalistische Franse juridische traditie. (Keunig 1962: 418, 426; id. 1965: 663-664, Udoh 1966: 44, 64).

2

En toch . . . toch mogen we niet te snel zijn met onze veroordeeling. Het is begrijpelijk dat de autoriteiten van Ivoorkust nieuw recht willen creëren dat een uniformerende en dynamiserende factor is.

Een *uniformerende* factor: Ivoorkust (totale bevolking nu bijna 3½ miljoen) omvat ten naaste bij 60 stammen, ieder met zijn eigen taal, cultuur en rechtsregels. Weliswaar zijn er vijf grotere groeperingen van stammen te onderscheiden, waarbinnen de verschillen van ondergeschikte aard zijn, daar staat tegenover dat *tussen* die groeperingen de verschillen tot in de wortel gaan (Holas, zj: 8-37). Het is voor een staat die de pretentie heeft een moderne staat te zijn, moeilijk een zo extreme pluriformiteit te accepteren, immers die verhindert de groei van een nationaal bewustzijn, (cf. Zolberg, 1961). De juridische pluriformiteit wordt trouwens ook steeds onhoudbaar bij de sterk toenemende contacten, zo wel zakelijk als anderszins, tussen leden van de verschillende stammen onderling. Men had natuurlijk, bij het streven naar een uniform rechtsstelsel, het volksrecht van *één* dezer stammen als basis kunnen nemen. Maar welk dan? En bovendien: voor de Baoulé bv. is het Bete-recht even wezensvreemd als het Franse.

En men wil van het recht ook een *dynamiserende* factor maken. Neem het traditionele erfrecht bij de Bete, volgens hetwelk, zoals gezegd, een generatie moet worden uitgeput alvorens een volgende aan bod komt. In de moderne tijd, onder invloed vooral

van de cash crops (cacao en koffie), die veelal door een vader met zijn zoon worden verbouwd, neigen velen er uit zichzelf al toe de zoon bij de erving te prefereren boven de broer. Deze ontwikkeling houdt in dat de invloed van de oude mannen afneemt, dat de grote corporatieve patrilineaire groep, met zijn waardevolle, maar ook met zijn verstarde tradities, aan betekenis inboet en het enkelvoudige gezin meer functies krijgt. Deze ontwikkeling krijgt eenvoudig een extra stoot door de desbetreffende bepalingen in de 'Code' en, als ik me een waardeoordeel mag veroorloven, wij behoeven daar niet rouwig om te zijn. Trouwens, al in een eerder stadium is er hier een poging gedaan de maatschappelijke ontwikkeling door middel van het recht een handje te helpen (zie Raulin 1957: 84; Köbben 1964: 81, 91).

Dan de bruidsprijs en de ceremoniële betalingen. Vóór de komst van de Fransen hadden deze de belangrijke functie vreedzame contacten te leggen tussen de dorpen. Een gezag dat de dorpen te boven ging en dat vrede van boven af zou kunnen opleggen bestond er nl. niet (Köbben 1964: 170-172). Vandaag is zo'n gezag er wel, en wat dat betreft zouden die betalingen kunnen verdwijnen. Toch gebeurt dit niet, integendeel, met name de bruidsprijs is sinds de tweede wereldoorlog steeds gestegen en kan nu enkele 100 000den francs bedragen voor één vrouw (Köbben 1964: 156; Paulme 1962: 18; Raulin 1966: 16). Steeds meer mannen krijgen de beschikking over geld en willen dat in vrouwen 'beleggen'; de vrouw wordt dus steeds meer schaars goed, waardoor de prijzen oplopen. Ook het Franse gouvernement indertijd, of althans de toen vigerende 'tribunaux coutumiers', hebben al getracht hieraan paal en perk te stellen, en wel door de vaststelling van een maximum bruidsprijs; echter zonder enig resultaat.

Tegen de ontwikkeling – de steeds stijgende bruidsprijzen – kan men heel reële bezwaren inbrengen, nl. dat deze het geld liquide houdt en verhindert dat men het in meer productieve zaken investeert. Sommige jongeren onder de Bete ervaren dit ook wel als een bezwaar: men kan zeggen dat de nieuwe wetgeving hen zal stimuleren hun geld op nieuwe en wellicht productiever wijze te beleggen!

Wat de polygynie zelf ten slotte betreft, de wedloop om vrouwen heeft tot een situatie geleid, die ik omschreven heb als een 'vrouwencomplex', waarbij ik het woord 'complex' in zijn psychiatrische zin gebruik.² Eén van de gevolgen is dat de rechtsorganen van de overheid overstelpt worden met processen over vrouwen. Het is ook alweer niet onbegrijpelijk dat diezelfde overheid hieraan paal en perk wil stellen. Een tweede motief om aan de polygynie een einde te maken is daardoor de gelijkheid van man en vrouw te bevorderen. Weliswaar is een polygyn gehuwde vrouw geen 'beast of burden', zoals deze wetgevers schijnen te denken, en ook ervaren dergelijke vrouwen hun positie op zichzelf niet als vernederend, maar toch is het als argument niet geheel onacceptabel. De polygynie leidde er vaak toe en leidt er ook nu nog toe dat een oudere man met een zeer jong meisje trouwt, dat dan zijn derde, vierde . . . echtgenote wordt. Tegenwoordig wensen veel meisjes dit niet meer. Misschien kunnen

² Het zou te ver voeren hier alle oorzaken, die tot dit 'complex' geleid hebben, te behandelen. Zie uitvoeriger Köbben 1964: 180-192.

zij zich voortaan, dankzij de 'Code', met meer effect tegen een dergelijk huwelijk verzetten. (Ik zeg: 'met *meer* effect', omdat zij ook onder het oude bestel niet geheel machteloos waren; verg. Köbben 1964: 187-188).

3

Summa summarum: het is aanvaardbaar dat de autoriteiten met een ingrijpende nieuwe wetgeving gekomen zijn, het is te betreuren dat zij al te slaafs het Franse voorbeeld hebben gevolgd. Wij moeten hopen dat in de toepassing een *modus vivendi* gevonden wordt, opdat de 'Code Civil' een positieve functie zal hebben voor de staat als geheel, zonder al te zeer een dysfunctie te zijn voor zijn afzonderlijke gemeenschappen.

literatuur

Le Droit Civil Ivoirien, z.j. Association des femmes Ivoiriennes, Abidjan.

Holas, B. z.j. La Côte d'Ivoire, passé, présent, perspectives. Paris.

Keuning, J. 1962. Problemen rond recht en rechtspraak in niet-Westerse samenlevingen. *Mens en Maatschappij* 37: 410-428.

Köbben, A. J. F. 1964. Van primitieven tot medeburgers. Assen.

Paulme, D. 1962. Une société de Côte d'Ivoire hier et aujourd'hui: les Bété. 's Gravenhage.

Raulin, M. 1957. Problèmes foncières dans les régions de Daloa et de Gagnou. Parijs, ORSTOM.

Raulin, M. 1966. Rapport sur le droit des personnes et de la famille en Côte d'Ivoire. (getypt)

Udoh, Etim N. E. 1966. The function of law in a changing society. M.S.S.-thesis, Den Haag.

Zolberg, 1961. Effects de la structure d'un parti politique sur l'intégration nationale. (Cahiers d'Etudes Africaines 1: 140-149).

boekbespreking

Germaine Tillion, *Le harem et les cousins*
Editions du Seuil, Paris 1966

Een nieuw boek van Germaine Tillion is altijd een gebeurtenis die in Frankrijk tot ver buiten vakkringen de belangstelling wekt. Deze schrijfster immers bedrijft de wetenschap niet uitsluitend om der wille van de wetenschap, maar stelt haar kennis steeds ten dienste van een praktisch en actueel doel. Dit was reeds het geval met haar publicaties *Algérie* 1957 en *Les ennemis complémentaires*, verschenen tijdens de Algerijnse vrijheidsstrijd en waarin zij de moed had te wijzen op enkele waarheden die op dat moment beide partijen onaangenaam waren. Dit is eveneens het geval met haar nieuwe boek *Le Harem et les Cousins*, waarin zij zich tot taak stelt om via een socio-analyse en een demythificatie van het haremstelsel bij te dragen tot de bevrijding van wat zij noemt de laatste 'gekoloniseerde' groep: de vrouw in de traditionele maatschappij om de Middellandse Zee.

Om de hedendaagse ondergeschikte positie van de vrouw in deze maatschappij te verklaren gaat Germaine Tillion ver terug en wel tot het eind van het stenen tijdperk. Tot op dat moment leefde de mens van de jacht en de eerste vereiste tot het instandhouden van de menselijke samenleving was het op peil houden van de dierenwereld die deze samenleving tot voedsel diende. Germaine Tillion ziet in deze vereiste de oorzaak van de strikte exogamie der prehistorische samenlevingen, die tot doel had een netwerk van sociale relaties op te bouwen om het aldus mogelijk te maken de binnen een wijd gebied noodzakelijke restricties op de menselijke geboortecijfers en de vernietiging van de fauna toe te passen. Deze samenlevingsvorm, die Germaine Tillion karakteriseert als 'la république des beaux-frères', maakt in het Middellandse-zee-gebied aan het eind van het stenen tijdperk plaats voor wat zij noemt 'la république des cousins', 'Un beau jour, un beau siècle, tout change radicalement: Homo a inventé la culture des

céréales (c'est-à-dire l'agriculture), la domestication de la chèvre, de la brébis, de la vache (c'est-à-dire l'élevage) et la ville: c'est-à-dire la civilisation'. Op dat moment wijzigt zich de verhouding tussen de mens en zijn natuurlijke omgeving radicaal; in plaats van schaarse der levensmiddelen is er overvloed en als gevolg hiervan vervalt de noodzaak der restrictieve maatregelen en van het netwerk van sociale relaties, die in prehistorische tijden tot de exogamie hebben geleid. De familiegroep kan het zich thans permitteren de meisjes van de groep voor de jonge mannen van de groep (les cousins) te behouden en een nieuw type van samenleving ziet het licht: 'sociétés expansionnistes (prohibitant sévèrement le contrôle des naissances), endogames jusqu'à la limite de l'inceste, et parfois dépassant celle-ci, 'racistes', 'guérrières'.

Na deze historische inleiding, die de oorsprong van de maatschappelijke degradatie van de vrouw in het Middellandse-zee-gebied verklaart (degradatie die niets te maken heeft met de Islam, want ouder is dan deze godsdienst en niet beperkt is tot islamitische gebieden), analyseert Germaine Tillion in het tweede deel van haar boek de verdere evolutie van de 'république des cousins', waarbij zij zich bedient van sterk psycho-analytisch getinte methoden. Het blijkt dat de sociaal-culturele geschiedenis van het Middellandse-zee-gebied voortdurend hetzelfde patroon te zien geeft: een 'agressie' op het bolwerk van de endogame maatschappij wordt onmiddellijk gevolgd door een 'mise en défense' van deze maatschappij met het doel de agressie te neutraliseren en in te kapselen in de bestaande maatschappelijke orde. Een dergelijke agressie was bv. het islamitische huwelijksrecht, dat voorschrijft dat aan de dochters rechtmatig een deel van het vaderlijk erfdeel toekomt, hetgeen een bedreiging van de eenheid van het familie-grondbezit betekent wanneer deze

dochters met vreemdelingen trouwen. Om aan dit gevaar te ontkomen hebben de bewoners van de Maghreb twee verschillende wegen gevolgd: sommige stammen negeren de voorschriften van de Koran en onterven systematisch alle vrouwen (een 'doodzonde' volgens de Koran), andere trachten meer dan ooit alle meisjes uit te huwelijken aan naaste bloedverwanten in mannelijke lijn en 'les pères voilent alors leurs filles, afin les conserver quand-même pour les garçons de la famille'. Een ander interessant verschijnsel is dat men de sluiert en de totale afsluiting van de vrouw binnen vier muren vooral waarneemt in de steden en grote dorpen, waar het gevaar dat vreemdelingen een begerig oog werpen op de dochters des huizes groot is, en veel minder op het platteland waar men immers 'onder ons' leeft. Hoe meer het oude systeem dus door de historische ontwikkeling bedreigd wordt, hoe rigoreuzer de beschermingsmaatregelen worden. Deze rigide toestand acht Germaine Tillion niet alleen uiterst pijnlijk voor de vrouwen in het Middellandsezegebied, zij is tevens van mening dat de strikte scheiding van de maatschappij in een heersende mannelijke helft en een overheerste vrouwelijke helft elke positieve ontwikkeling van de maatschappij in haar geheel in de weg staat.

Het is in dit kort bestek onmogelijk om meer te geven dan een schetsmatige samenvatting van de hoofdlijnen van Germaine Tillion's nieuwe boek. Ik kan slechts vermelden dat de schrijfster zich voortdurend op hoogst interessante zijpaden begeeft en dat haar boek een rijkdom van stimulerende en gedurfde ideeën bevat, die het lezen tot een waar genoegen maken.

Kritiek heb ik eigenlijk niet op haar werk, hoogstens een opmerking. Germaine Tillion onderscheidt drie maatschappijvormen: de 'république des beaux-frères', dwz. de exo-

game 'primitieve' maatschappijen van de prehistorische jagers en van de meer historische Afrikanen, Indianen en Polynesiërs; de 'république des citoyens', dwz. onze moderne maatschappijen waarin de loyaliteitsgevoelens zich richten op de begrippen staat, natie en vaderland; en de 'république des cousins' hierboven beschreven en waarvan het verschijningsgebied ongeveer samenvalt met wat men de 'oude wereld' noemt. Het is jammer dat Germaine Tillion in haar systematiek volledig voorbijgaat aan de oude Aziatische maatschappijen, al zou men uit zekere opmerkingen kunnen afleiden dat zij in India zekere trekken van de 'république des cousins' meent te bespeuren. Dit is echter niet bedoeld als kritiek op de schrijfster, die niet heeft willen spreken over beschavingen waarvan zij niet voldoende op de hoogte is, maar meer als een aansporing voor Azië-kenners om, uitgaande van de ideeën van Germaine Tillion, de oude Aziatische maatschappijen aan een nieuw onderzoek te onderwerpen om aldus haar typologie af te ronden.

R. Buijtenhuijs

medewerkers aan dit nummer

Dr. D.G. Jongmans is wetenschappelijk hoofdmedewerker aan het Instituut voor culturele antropologie van de Universiteit van Amsterdam.

Prof.dr. A.J.F. Köbben is hoogleraar in de culturele antropologie aan de Universiteit van Amsterdam.

landen van Afrika

staat	opp. in km ²	inwonertal	onafhankelijk sinds	regeringsleider/ staatshoofd
noordelijk Afrika				
Algerije	2 381 741	12 000 000	4-7-1962	Haouri Boumedienne
Ifni	1 920	53 000	Spaans	
Libië	1 759 540	1 600 000	24-12-1951	Idris el Mahdi es Senussi
Marokko	443 680	11 625 000	2-3-1956	Hassan II
Mauretanië	1 085 805	1 100 000	28-11-1960	Moktar Ould Daddah
Soedan	2 505 823	12 800 000	1-1-1956	Ismael el Azhari
Spaanse Sahara	262 920	19 000	Spaans	
Tunesië	164 000	4 458 000	20-3-1956	Habib Bourguiba
VAR (Egypte)	1 000 000	30 500 000	28-2-1922	Gamal Abdel Nasser
westelijk Afrika				
Boven-Volta	275 000	4 550 000	5-8-1960	Sangoulé Lamizana
Dahomey	115 762	2 300 000	1-8-1960	Christophe Soglo
Gambia	10 369	326 000	18-12-1965	Sir Dawda Jawara
Ghana	237 873	7 945 000	6-3-1957	J. A. Ankrah
Guinee	245 857	3 700 000	2-10-1958	Sékou Touré
Guinee (Port.)	36 125	608 000	Portugees	
Ivoorkust	322 463	3 700 000	7-8-1960	Félix Houphouët-Boigny
Liberië	111 370	1 100 000	26-7-1847	William V.S. Tubman
Mali	1 204 021	4 307 000	20-6-1960	Modibo Kéita
Niger	1 188 794	3 100 000	3-8-1960	Hamani Diori
Nigerië	923 317	55 653 000	1-10-1960	Yakubu Gowon
Senegal	197 161	3 400 000	20-6-1960	Léopold Sédar Senghor
Sierra Leone	73 326	2 800 000	27-4-1961	Sir Albert Margai
Togo	57 000	1 600 000	27-4-1960	Kléber Dadjo
Midden-Afrika				
Centraalafrikaanse Rep.	617 000	1 140 000	13-8-1960	Jean Bedel Bokassa
Congo (Brazzaville)	342 000	900 000	15-8-1960	Alp. Massamba-Debat
Congo (Kinshasa)	2 344 932	15 400 000	30-6-1960	Joseph Mobutu
Gabon	267 000	600 000	17-8-1960	Léon Mba
Guinee (Spaans)	56 102	410 000	Spaans	
Kameroen	475 000	5 150 000	1-10-1961	Ahmadou Ahidjo
Tsjaad	1 284 000	2 750 000	11-8-1960	François Tombalbaye